

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind IV

OSLO 1940

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:
A. W. BRØGGER

I hovedkommissjon: JOHAN GRUNDT TANUM, OSLO

Klisjeene fra A/S Cliché, Oslo — Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHOLD

	Side
A. W. Brøgger: Fra Helgeån til Stiklestad	1
T. Dannevig Hauge: Jernbrenning i Gudbrandsdalen i gamle dager	41
Bjørn Hougen: Osebergfunnets billedvev (en farveplansje)	85
Fr. Johannessen: Båtene fra Gokstadskibet (en foldeplansje)	125
Gutorm Gjessing: Merovingertidsproblemer. Nyere finsk og svensk litteratur	131
Johs. Bøe: En helligdom med malte veggbilder i Hardanger (to fargeplansjer)	145
Th. Petersen: En bjørnegrav. Trekk av lappisk folketro	153
Haakon Shetelig: Skibsgraven ved Sutton Hoo i Suffolk	167
Sverre Marstrander: Norsk arkeologisk litteratur 1939—1940	173
Norsk Arkeologisk Selskap	179
Plansje I—XXI	

A. W. Brøgger

FRA HELGEÅN TIL STIKLESTAD

NORDSJØPOLITIKK

Kong Knut var bare 16—17 år gammel da han i 1016 blev enekonge i England. Denne unge dansk-polske kongesønnen som steg høiere enn noen annen nordisk fyrste og kriger i 11 årh., utfoldet i sin kongsgjerning en bredde i klokskap og dømmekraft som har overrasket både samtiden og eftertiden. Selv den vesteuropéiske latinbetonede intelligens bøiet sig i stor beundring for denne høireiste ungdom, som fra kaos og slagsmål førte England inn i orden og fred.

Ved opbygningen av den engelske administrasjon innfører han som et radikalt nytt fundament *jarledømmet* etter nordisk mønster. De fleste jarlene tok han blant engelske menn, men i noen av de viktigste stillingene bruker han norske og danske høvdinger. Som et politisk trekk av stor interesse bør det merkes, at han setter de to norske Ladejarlene på viktige tillidsposter. Eirik jarl, kong Knuts svoger, blev anbragt i York og har her efterlatt sig det beste eftermæle. I Worcester-shire satte han nevøen, den unge Håkon jarl, som var kommet over til England efter Nesjarslaget. Med disse to menns rang i det nye engelsk-danske kongedømmet var det skapt et organ for de mange hjemme i Norge som efter Nesjarslaget i 1016 var blitt Olav Haraldssøns fiender. Eirik i særdeleshet var populær i store kretser av Norge, og gjennom ham og Håkon gikk veien til Knuts stigende innflytelse i Norge. Det blev praktisk politikk for de missnøide i landet å reise til England og vinne kong Knuts vennskap gjennom de to norske jarlene.

I 1020, da kong Knut hadde vært en tur i Danmark og kom tilbake med Godvin, som han gjorde til jarl over Wessex, utstedte han en proklamasjon at han vilde regjere i samråd med de engelske biskoper. Han tok den gamle engelske kirke i sin beskyttelse, utfoldet et liberalt mæcenatskap, gjenreiste kirker og katedraler, la gods til kirkene, og vilde gjerne gjelde for en stor kristen konge og opdrager for det engelske folk. I disse trekk ser en lett forskjellen mellom kong Knuts og kong Olavs oppgave. I den engelske kirken, som ikke skyltes Knut, fant han en gammel, ferdig organisme. Olav begynte ialfall i forhold til dette på bar bakke, på ham lå det å skulle skape en kirke i Norge.

Nordsjøpolitikken var tidens store aktualitet. Og da kong Knut var kommet over de første grunnleggende årene i England begynte han å ta opp de nordiske spørsmål som stod ham nærmest. Hvad *Norge* angår stod det som en selvfølge for ham at Olav Haraldssøns forsøk på et norsk rikskongedømme knyttet til hans person, var noe av en usurpasjon. Knut måtte mene og tro, at med hans fars, kong Sveins, seier ved Svolder var han blitt Norges herre, jarlene var blitt satt til landstyrere under den danske konges overhøyhet, og nå hadde de vært det i mange år til folkets tilfredshet. Nesjarslaget gjorde ganske visst en faktisk ende på denne tilstand, men for Knut betød det en spore til å bringe tingene tilbake til deres rette sammenheng slik som han så den. Norge, Danmark, England som én stor blokk av kulturell politisk enhet var hans store mål; det var meget naturlig vokset frem av tidsalderens sjømannskap og maritime kultur.

På denne bakgrunn må vi se den store tiltrekning som kong Knuts hird har øvet på islendinger og nordmenn. De var hos ham en tid nesten alle de islandske skaldene som spilte noen rolle også i Olav Haraldssøns norske samfunn, — Sigvat skald, Ottar Svarte, Berse, Toraren lovtunge og flere, alle var de hos Knut og har diktet lovkvad til hans ære. Kong Olavs mest nærstående og høiest betrodde mann, Sigvat, kaller Knut for *hofuð fremstr jöfurr*, og de andre skaldene er like optatt av å rose ham i ord som ikke er mindre sterke enn dem de har brukt

på Olavs ros. Vil vi nå inn til å forstå tiden, så må vi begynne med å forstå dette forhold, som ellers er fremmed for vår tids nasjonalistiske innstilling. Runeinnskriften fra Galteland i Evje i Setesdalen forteller at den unge setesdølen Bjór dro med Godvin jarl til England for å gå i kong Knuts tjeneste. Og der døde han. Det var ikke noe merkelig i det og absolutt ikke noe „unasjonalt“. Tidens program og ideer lå på et ganske annet plan. Runeinnskriften på Karlevistenen på Öland er skrevet av en norsk skald som har vært i dansk krigerfølge i Østersjøen på Olav Haraldssøns dager.

Kong Knuts mere og mindre direkte „bestikkelser“ i Norge er altså ikke identiske med moderne former for det samme. Først når han trenger sig inn på kong Olavs nærmeste omgivelser oprørte han også den tids følelser, det kan en best lese ut av Sigvat skalds diktning, hvor han finner disse bestikkelser usømmelige og dadler hårdt dem som tenker på *svik*. Og hvem kan egentlig dadle kong Knut for at han måtte få det inntrykk, at han vilde bli vel mottatt i Norge, når ypperlige nordmenn søkte ham i politisk hensikt! I 1023 kom Einar Tambaskjelve til England, og to år senere kom Erling Skjalgssøns to sønner, de siste gikk inn i den engelske administrasjonen og fikk store landinntekter. De var, — som så mange andre, — politiske emigranter i en urolig tid.

I 1026 søkte kong Knut direkte kontakt med kong Olav ved en særskilt utsending av menn som bød ham visse vilkår for å holde Norge som kong Knuts vasall, — noe som kong Olav blankt og bart avviste. Den politikk som kong Olav derefter fulgte førte tilslutt til hans fall, men blev allikevel til den endelige seier for hans sak og for hans norske kongedømme, for rikssamlingen i Norge.

Det er lett nok å si nå, at Olav søkte dårlige allianser som tilslutt bare skaffet ham uhell. Men det er mindre lett å peke på andre veier enn dem han fulgte. Han søkte et krigsforbund med sin svenske svoger, kong Anund Jakob, som også var blitt noe urolig over kong Knuts planer og „nordiske“ tanker, ikke minst etter at Knut i 1022 hadde vist sig i Østersjøen, og etter et tokt til Estland gjorde krav på å kalles

konge av Vendland også. Ingen kunde heller misforstå hensikten med den store militærleir som kong Knut holdt i Roskilde høsten 1025, — en militær parade av den slags som var ment å slå ned alt motet hos de norske og svenske kongene. Det var etter denne utfordring de søkte sammen og i 1026 sluttet et militært forbund.

Våren 1027 reiste kong Knut til Rom, hvor han skulde delta i kroningen av keiser Konrad II som fant sted 26. mars. Det var en kombinert pilegrimsreise og politisk reise, men det er vel all sannsynlighet for at det var det siste som var det vesentligste.

Det er sannsynlig at kong Knuts Romerreise har vært medvirkende til at Olav og Anund bestemte sig for å slå til så fort som mulig. På våren 1027 gjør kong Olav store forberedelser til å få budd ut leding i Norge til ferden sørover. Finn Arnesøn reiser nordpå til Hålogaland for å få med skiber og folk. Tore Hund foretrakk imidlertid å seile ut av landet, til England til kong Knut, for å slutte sig til Olavs fiender, og likedan seiler Erling Skjalgsson til England istedenfor å følge kong Olav. Situasjonen hadde med andre ord et uhyggelig tydelig preg for kong Olav. I England var foruten Håkon jarl nu også Erling Skjalgsson og alle sønnene hans, videre Tore Hund og en hel del andre mere anonyme nordmenn. Man kan med sterke forbehold tale om et norsk opposisjonsparti som foretrekker kong Knuts kongedømme i Norge fremfor Olav Digres, og som risikerer sine norske eiendommer for å nå dette mål. Foruten disse to storgodseierne Erling og Tore var også Einar Tambaskjelve stiltiende med på disse planer, men han holdt sig foreløbig ialfall stille, og innskrenket sig til å la være å være med i ledingen sommeren 1027. Men det er på den andre siden aldeles tydelig at dette opposisjonsparti hjemme i Norge ikke har noe ensartet politisk program og at det eneste som holder det midlertidig sammen er uviljen mot kong Olav. Men denne uviljen har de mest forskjellige artede motiver.

Det gikk noenlunde med å få ledingen sammen i Norge på sommeren 1027. De fleste lendmenn var ennå loyale og blev med kongen,

blant dem var Hårek av Tjøtta, Arnesønnene og flere av de beste menn. Men da ledingen skulde utenfor landegrensen fikk kong Olav føle hvor liten hans makt i virkeligheten var. Sagaen gir inntrykk av at det blev mange forviklinger, mange reiste hjem igjen fordi de ikke var innstillet på dette å skulle utenfor landet. Det kunde vel også være dem blant disse som kong Olav i et gitt øieblikk kunde fått liten nytte av, så han holdt ikke på dem, men lot dem reise. Men resultatet blev at alt det kong Olav fikk med sig var en liten flåte på ialt 60 — seksti — skiber. Det var i og for sig ingen imponerende angrepsflåte for Norges konge. Men ennå tydeligere blir det, hvor dårlig stillet kong Olav var, når vi ser hvad det samme sommeren blev samlet av flåter fra svensk og dansk-engelsk hold. Kong Anund Jakob hevder ved flere leiligheter, da venskapet mellem ham og kong Olav holdt på å kjøles noe av det slette resultat, at han hadde hatt 350 skiber i den ledingen, hvor Olav møtte med 60. Og samtidig kan vi regne ut at kong Knuts flåte den sommeren må ha utgjort en 5—600 skiber, eller nesten ti ganger så mange som den norske kongens.

Dette styrkeforhold ser vi også skjerpert av selve skibenes størrelse. Kong Knut hadde en praktfull drake på 60 rum, og Håkon jarl hadde en på 40. Men Olavs Visunden var neppe på mere enn 30—32 rum.

Det er ikke bare mengden og størrelsen som gjør det, men frem for alt den militære kvalitet. Olav hadde ikke kjempet noe slag siden Nesjarslaget for 11 år siden, og i all denne tiden har krigsoperasjoner ligget ham fjernt. Det er heller ikke i hans flåte noen menn av utvilsom admiralskvalitet, ialfall ingen vi kjenner til. Anund Jakob har tydeligvis heller ikke vært noen særlig fremrakende sjømilitær. Mot disse kommer kong Knut og hans første menn med øvelsen fra de krigsår som gikk forut for Englands endelige erobring. Utsiktene for kong Olav var derfor ikke de beste.

Sommeren 1027 kom så kong Knut seilende over Nordsjøen til Danmark. I hans store flåte var Håkon jarl, Erling Skjalgsson og hans sønner, Tore Hund og mange andre norske.

HELGEÅN

Kong Olav hadde imidlertid et forsprang som han nyttet til å herje på Sjælland og siden sammen med Anund Jakob på Skånes kyster. De drev lengre og lengre østover og er tilslutt inne i Østersjøen ved *Helgeån* da de fikk høre at kong Knuts flåte var efter dem. Den krigslist som Olav efter tradisjonen var mannen for ved Helgeån, var i og for sig ypperlig planlagt og gjennomført. De dæmmede opp elveosen med tømmer og torv og skaffet sig et svært vannreservoar, som de så plutselig lot velte utover de danske skibene. Men noen militære seier blev det ikke, i virkeligheten tvertom. Noen avgjørelse på en strid blev det heller ikke. Det som de hadde fått ødelagt hadde ingen betydning, og det som var langt værre, det var at den norske flåten nu var sperret inne uten at det var blitt noe resultat. Det vil si at kong Olav sitter alene igjen nede i Skåne, skuffet og ribbet og uten noen effektiv hjelp av sin allierte, den svenske kongen. Anund Jakob vendte hjem til sitt ikke uten å ha latt Olav høre endel for sin skuffelse over at han, Anund hadde offret så meget bare til Olavs fordel. De norske skibene blev seilt opp til Kalmarsund hvor de blev lagt opp for vintren, og kong Olav og hans folk måtte ri på hesteryggen gjennom Sverige og hjem til Sarpsborg. Bare den gamle Hårek av Tjøtta slapp igjennem Øresund med sin skute, og det mente man siden skyltes hemmelig lag med kong Knut. Vintren 1027—28 satt kong Olav i Sarpsborg. Kong Knut blev i Danmark, og i militærleiren ved Roskilde var nå en hel del norske blant de danske og engelske. Den eneste som fór hjem til Norge var Erling Skjalgsson som av kong Knut blev utstyrt med pengemidler til de nødvendige bestiklinger blant bønderne i Rogaland. Tore Hund, Erling Skjalgssøns sønner og mange andre blev igjen i Danmark hos kong Knut.

Helgeåsommeren er kong Olavs store nederlag, både *politisk* og militært. Slagkraften var nu på den engelsk-danske kongens side. Knut vant i virkeligheten Norge ved Helgeån, og Olav tapte det her.

Olav Digre hadde tapt. Det er ikke til å undgå at vi spør hvorfor han nu tapte Norge. Det kan jo ikke bare skyldes den mere tilfeldige yttre begivenhet ved Helgeån. Noen av de ting som fremkalte hans tap, kan vi se. Ledingsferden på sommeren hadde tydeliggjort for kong Olav at han stod i ferd med å miste grepet i Norge. Mange bønder vilde ikke følge ham. Lendmennene fulgte, skjønt mange av dem uvillig og i sitt hjerte ferdig med Olav. Denne sommer viser ialfall at kong Olav ikke var populær eller avholdt av bønderne flest i Norge. De hadde vendt sig fra ham. Det var ikke kristendommen som var skyld i dette. Ingen av de ledende stormenn som nu åpent stod imot Olav og søkte kong Knut var i noensomhelst tvil om at med Knut som konge i Norge vilde de få ennå mere kristendom og kirke enn de alt hadde.

Noe annerledes kan det ha virket at Olav for mange syntes å ville samle for meget makt i kongen til fortrenghet for gamle lokale rettigheter og organer, og at han hadde villet forby gamle næringsveier som plyndring og rov, skape flere lovregler som følte som inngrep i folks tilvante rettigheter og på alle måter optre som skolemester og opdrager med en masse nye og hårde regler fra den kirkelige nye lære. Det er ikke tvil om at dette mere og mere har gjort hans kongedømme lite populært. I motstanden mot dette ligger ikke noen „klassemotiver“ av noensomhelst slags. Det ligger i sakens natur at de som stod forrest i samfunnet og som levde mere hvad vi kunde kalle et offentlig liv blev reaksjonens bærere, men det er lett nokk å vise at dette ikke har det allerringeste med klassestrid å gjøre. Klassestrid kan en først tale om når det fins bevisste politiske organer og uttrykksformer hos „klassene“. Den allerminste sans for klangen av den gamle norske røsten vil si en hvor all tale om klassestrid her er skjærende falsk. Det er nokk å peke på at brødre av samme slekt stod mot hverandre i dette (Arnesønnene), ikke i forhold til sak, men utelukkende i forhold til kongens egen person.

Derfor er det siste og avgjørende svar på spørsmålet svært enkelt, meget enklere enn man gjerne vil ha det til. Olav tapte overfor kong

Knut fordi han lå under for Knuts „lykke“. Så lenge Knut ikke var kommet inn i skuespillet, så lenge var det lykke med Olav. Sagaen og skaldene vitner om det. Men eftersom Knut steg og eftersom hans skikkelse vokste for dem var det han som de vendte sig til. Han blev tilslutt av selve det uforklarlige i et folks liv den sterkeste, han hadde ikke bare mest makt og penger, folk og skiber, men hans lykke var så meget større enn Olav Digres. Den sterkeste blev folkets yndling, det vil si i deres ønsker og deres håb, deres krav og deres behov, — dengang som nå. Men forholdet var langt sterkere direkte på Olavs tid. Det var høvdingen som hadde makten så lenge hans folk ydet ham tilliten til hans evne, men krenket han den så svinget også makten og kraften, lykken.

Og endelig kommer det til som vi skal tale nærmere om under Stiklestadslaget, at Olav på de senere årene hadde skaffet sig mange *hevnere* i Norge. Det var en realitet som vi ikke kan se bort fra med hele den gamle psyken.

Det kan også sies til en viss grad, at det var mere kong Knut som vant Norge enn kong Olav som tapte det. Han vant det med større resurser både i sin egen person og fra det rikere miljø han kom. Alt dette er usynlig med i Stiklestadslaget.

I alle disse forhold ligger de omstendigheter som førte til Stiklestad. Den ene feller sig til den andre, og ut av en lang årsakssammenheng av både yttre og indre faktorer blir selve Stiklestadslaget resultatet. Det er ikke godt å fremheve den ene årsaken på den andres bekostning, fordi alt griper så umerkelig inn i hverandre og fører til det som hændte.

Sommeren 1028 seiler Knut til Norge. Han mente at han hadde seiret og skulde nu ordne forholdene i Norge. Det heter at han blev tatt til konge på alle tingene helt fra Agder til Trondheim. Han stanste ikke før han var i Trondheim og her ordnet han nu styret av Norge. Håkon jarl, som var i hans følge, oplevde nu 12 år efter Nesjarslaget å komme tilbake i en seierherres følge, og her møter han sin gamle

ven fra Nesjarslagets dager, Einar Tambaskjelve. Det må ha vært et underlig møte. Alt som var hendt av nederlag og skuffelser i trange år av liten makt for en ærgjerrighet som Einars, landsforvisning, uvennskap med kongen og alle makthaverne omkring ham, alt blev nu annerledes. For Einar blev det en stor opreisningsdag, og det er nokk truffet vel, når Snorre sier at fra nu av reiste sig pånytt Einar Tambaskjelves høvdingedømme i Norge. Han var da en mann på 46 år.

Håkon jarl fikk nu Norge i len av Knut den store.

Islendingen Toraren med tilnavnet Lovtunge var med i Knuts flåte. Han hadde vært ved kongens hird i England i noen år og har festet hele Norgesferden i et dikt som kalles Tøgdråpa, fordi det er diktet i et snurrig versmål som bygger på *tøgr*. Det forteller naturligvis ikke politisk historie i moderne forstand, for det var hverken skaldene eller andre optatt av. Det gir et aldeles ypperlig malende bilde av den praktfulle kongsferd fra Jylland til Trondheim med den mest uforstilte glede over de vakre skibene og seilassen langs Norges kyst som bare en islending og en nordmann kunde føle den.

Ut fra Limfjorden seiler flåten, den var ikke liten da den kom ut på havet, sier han. De „sokramme“ (kriigssterke) egder stod fulle av skrekk over dette syn av skiber og over kongsskibet som skinnnet av gull! „De kolsvarte sjøbrakets trær seilte hart fram av havet foran Lista. Hele Eikundasundet var bygget sørfra og innover av brimgaltens (havgaltens) planker!“ Det er en fryd over skib i slike linjer som bare en sjøgutt kan kjenne. „De gridfaste fridmenn (hirdmennene) seilte kvast forbi Hjarnaglens¹ gamle haug. Da flåten seilte forbi Stadt var krigerferden praktfull å skue.“ Og ennå dette intense billedet bruker han: „De svange bør-ramme brimdyr bar deres lange suder forbi Stem.²“ Og tilslutt, sier han, kom det til nid. Og her ga den kloke jydernes konge sin slektning „*gorvallon Noreg*“, *hele det store Norge!*

Dette diktet minner en også plutselig og dristig om at det i en flåte som kong Knuts fantes både én og mange likemenn til de samtidige sjøguttene på Island som hadde seilt til Vinland fra Grønland

i disse årene, og som kjente seilassen mellom Grønland, Island og Norge bedre enn noen andre på den tiden.

Om det styre som kong Knut nu innførte i Norge vet vi intet. Men det er sikkert ikke for dristig, efter alt hvad vi vet om hans regjeringsmetoder i England, å slutte at han til å begynne med ikke hverken har villet eller forsøkt noe nytt, noe som ikke passet med de gamle former og linjer i norsk styre, slik som jarlene hadde ført det i mange år. Håkon jarl var vokset op i det miljø som hans far Eirik hadde skapt i Trøndelag, og Einar Tambaskjelve representerte i utpreget grad det høvdingedømme som hadde seiret med kong Knut.

Sommeren og høsten 1028 var Olavs norske kongedømme blitt til intet. Hvis nu Snorres sammenstilling av tingenes rekkefølge er riktig, har han bare på den sommeren skaffet sig ennå flere hevner enn han hadde iforveien, ved på Oplandene å drepe begge Kalv Arnesøns stesønner. Det var bare en utfordring mere til deres slekt i Trøndelag, som soknet til Egge og omliggende gårder.

Høsten 1028 hadde kong Olav ennå ialfall både venner og tillitsmenn på Østlandet. Han kunde vel ha blitt sittende i Sarpsborg og latt tingene utvikle sig videre. Vi kan ikke forklare, hvorfor han brøt op, hvis det ikke kan henge sammen med det, at han ennå hadde i sitt følge alle Arnesønnene og at han gjennom dem har håpet på å vinne igjen både på Møre og Vestlandet noe av det han hadde tapt.

SISTE SEILAS

Den ferden han ga sig ut på var dristig nokk, men dens dristigste punkt var allikevel det at kongen vilde forsøke på å komme forbi Jæren, hvor Erling Skjalgsson nå efter sin og sønnenes utlendighet satt som en av landets sterkeste høvdinger. Slik som forholdene hadde utviklet sig hadde både Erling og de andre høvdingene kastet broene av. Et hvilket som helst møte mellom dem og kongen var åpent fiendskap, for Erling var det enten — eller, kong Olav måtte slåes ned, hvis han våget sig til å søke sig frem der hvor Erling nu hersket.

I desember måned, på en tid de ellers gjerne la op storskibene i Norge, seilte han sørover skjærgården på Agder og nådde Egersund like opunder jul. Her lå han lenge og ventet på bør. Tomasmesse dag, 21 desember, årets korteste dag — skamdagen kalte de det i Norge og på Island — kom det sydlig vind slik at han mente å ville våge forsøket på å komme over Jæren. På Sola hadde Erling fått budskap om alle kongens planer. Det var sikkert meget spendende timer på høvdingegården, folk på Jæren visste om det og holdt ham stadig underrettet om kong Olavs planer og bevegelser. Alt hvad det var samlet op dem imellem i disse år, helt fra den påskedagen på Avaldsnes da kongen hadde måttet tåle alle ydmygelser av Erling, og siden da Erling og hans sønner følte sig drevet ut av landet, var blitt til et uforsonlig fiendskap som efter gammel lov ikke kunde løses på annen måte enn ved kamp, hvor og på hvilken måte den så enn kom.

Utgangen på dette er kjent nokk. Det så et øieblikk ut til at Olav med sine få skiber skulde slippe forbi. Det var en grå og tung vinterdag, men fra Sola hadde de den beste utsikt over sjøen utenfor, og alle Erlings skiber lå klar til å gå ut. Det må ha vært med nokkså blannede følelser at Erlings egne slektninger, Arnesønnene var med på denne ferden over Jæren.

Men når vi skal dømme riktig om alt det som i disse par dagene hændte, må det ikke glemmes at folk som stod Erlings slekt så nær ennå var trofast mot kong Olav, og sammen med ham var med om denne spenningen ved den slitsomme seilas over Jæren på årets korteste dag. De må ha følt med kongen og ønsket og håbet med ham, at de skulde greie å komme forbi. De vilde redde noe for kong Olav, det var igrunnen for dem innholdet av den kamp, de var med på.

Fra bakkene på Sola så de vinterdagen kong Olavs skiber ute i havet komme sørfra. Med Erlings egen skeid forrest blev alle hans skiber kjørt ut på sjøen og det store kappløp begynte. Ved en krigslist fikk Olav lokket Erling ut av sin flåte, slik at han nord om Tunge-nesset alene med sin skeid plutselig stod overfor kongens skiber.

I noen få korte stunder skjedde nu altsammen. Det er noe monumentalt over situasjonen. Den „gamle“ Erling Skjalgssønn (han var da 53 år) overfor den meget yngre kong Olav, ansikt til ansikt i bittert alvor av hat og hevn for alt som var hendt dem imellem på de siste ti år. „Klo mot klo skal ørnene hugges“ var replikken fra dette møte som gikk fra slekt til slekt siden, hver gang de fortalte om kongens møte med Erling. Noe bittert må det ha steget op i kong Olavs sind at han ikke kunde følge sin innerste lyst til å slå Erling ned. Men hans frende Aslak fra Fitjar, en fusement som ingenting forstod, gjorde det av med alt. Da han hugget den gamle høvding ned visste han lite om hvilken ugjerning han gjorde.

Det var friendedrap, sier Sigvat, kong Olavs egen mann. Og videre sier han: „Aldrig så modig høvding her på jorden kommer, så lenge vind suser og sjø slår mot strand.“ Ingen visste vel bedre enn kongen selv hvad det bar i sitt skjõt. Det var bare fullbyrdelsen av alle de bittre skuffelser som Helgeåsommeren hadde bragt ham. Samme natten de seiler nordover gjennom leden kveder kong Olav dette diktet:

Glad er ikke den hvite
herre i natt på Jæren.
Av liket efter ravnens,
vi vant den larmende strid.
Han rante mig, det endte
ille i alle deler.
Jeg skred vred over skeiden,
jord er skyld i manndrap.

Budskapet om Erling Skjalgssøns død må ha gått over hele landet med en fabelaktig hast, skjønt det var mørkeste vintertiden. Alt i juledagene visste de det østpå, hvor Sigvat nu var. „Jeg drakk ikke alglad drikken ved jul, den dag de fortalte mig Erlings drap, han som rådet for Jæren, — denne dyrmanns drap vil kjenne mig å *drupa*, vi bar hodet høiere fordum.“

I et kvede, en flokk til Erling Skjalgssøns minne forteller han på skaldens måte hvordan det altsammen er gått til etter det han har hørt. Erling skjøt skib på sjøen for å møte kongen, og snart etter lå skeiden hans sidebords ved kongsskibet i en stor hær. Så slo de med sverd. Kong Olav går vilt på og valen blev trang på tiljene, tung blev kampen ved Tungar (Tungenesset). Kongen rødet den brede voll (havet) nord for Jæren. Varmt blod kom i vide hav. Den fræge konge drap.

Alt skipsmannskapet til Erling var falt ved Bokns bredd, fortsetter han. Unge skjoldunger vant øde skeid nord for Tungar. Snare svikløse Skjalgs søn stod ene, fjernt fra venner, lenge i løftingen på sitt øde skib.

Skjalgs modige søn bad ingen nevne sig grid. — En herligere kriger kommer aldri på den havombruste jord.

„Erling *bæð ǫrnu klóask onðurða* (bød ørne å kloes mot hverandre), da han talte rådsanne mål til kongen etter kampen ved Utstein.“

„Erling falt og den allrike kongen skipet dette med seiren“, sier Sigvat. Det vil med andre ord si at han mener kongen har del i selve drapet. „Aslak har øket frendesak, *Horða foldar vorðr er drept.*“ Og så slutter han, idet han minner om at ingen kan nekte det var frendedrap, at „borne frender skulde baste vrede“!

Vi kan ikke la være å legge merke til at dette dikt — som i en sluttreplikk gjentar Erlings store makt og stilling blant lendmennene — er diktet en uke eller to etter hendelsen av en av kong Olavs beste og høiest vurderte venner. Men når kong Olav selv i en slik stund kunde gi uttrykk for sin ekte sorg over tapet av en så rank og høi kar som Erling Skjalgssøn, så kunde vel Sigvat også gjøre det. Hans ord rammer sikkert den almindelige følelsen som gjorde sig gjeldende over hele Norge i disse siste dagene av året 1028.

Mens de på Sola stelte til gravøl over den døde høvding rodde kongens skiber nordover. For hver dag som gikk blev det vanskeligere og vanskeligere. Da de nådde Borgund blev Aslak drept av Vagleik Arnesøn og nordfra kom meldinger som gjorde det altfor usikkert for

kongen å fortsette. Olav Haraldssøn var blitt hjemløs i Norge. Mange av dem som hadde fulgt ham med liten vilje forlot ham nå, blant dem var Kalv Arnesøn, mens brødrene hans ennå holdt fast ved kongen.

Fra Borgund rodde kongens skiber innover Storfjorden og inn i Norddalsfjord hvor de gikk iland ved Sylte. Det var et underlig følge. I juledagene gikk kongen og alle folkene, med dronningen og de to små kongsbarna, fra Sylte gjennom Valdalen og gjennom den veldige skredur Skjærsuren, hvor de måtte rydde vei for å komme frem med hestene og frem til Grønningen. Fra Grønningen dro de videre og igjennom Djupedalen, en gressrik dal om sommeren med flere småvann og som ender i en mektig svart botn under Blåfjell med vitt utsyn over snebreer, egger og tinder i Sunnmør og Romsdal.

Her er vilt nokk om sommeren, det er bare ufattelig at de i de siste dager av desember har vært så heldige at de kunde gjøre denne ferden uten særlig meget sne. Ellers vilde her ikke vært fremkommelig annet enn på ski. Fra Krynkelvatn gikk de over fjellhalsen og kom så over vannskillet og ned i Ulvådalen, og herfra er det 2½ mil nedover til Stuguflåten i Romsdalen. Fra halsen er et praktfullt utsyn over Sunnmøres mektige Alpetinder mellom Ilseggja og Høgtunga. Den øvre delen av Ulvådalen er ennå helt vestlandsk natur med bratte hamrer og trange botndaler, men eftersom en kommer nedover i dalen nærmer en sig mere Østlandets roligere former til Lesjaskogsbygden åpner sig ved Stuguflåten.

Efter sagaen hadde kong Olav ennå et følge på 400 mann. Derav var vel et større tall lavere tjenestefolk, videre kjernen av den gamle hirden med Bjørn stallare i spissen, mens meget få av lendmenn og storbønder fulgte ham. Det er bare de tre Arnesønnene som er nevnt — Torberg, Finn og Arne — men det sies at det var noen flere ennå i følget. Så var det den unge jarlesønnen fra Orknøy Ragnvald Bruseson, og den unge kongssønnen Magnus og kongedatteren Ulvhild med dronningen.

Det er interessant å legge merke til hvor pålitelig og nøiaktig tradisjonen er. I sagaens fortelling om ferden fins stedsnavn mellom Sylte

og Einbu i Lesja som bare rene spesialister utenfor lokalkjente folk vilde ha kunnet nevne. Snorre sier at han har det altsammen fra Are frode, som var så gammel, at han hadde snakket med folk som hadde vært med på alle disse hendelser.

Ferden fra Sylte til Lesja gikk med hester, og omkring ett hundre bønder fra bygdene omkring Norddalsfjord var med og hjalp kongsfølget. Sagaen forteller at de hadde vogner, det må vel ha vært små kjerrer til det meste av godset, for ellers red de vel på hester allesammen. Det må ha vært en vanskelig og slitsom ferd, selvom den — sikkert etter samråd med kjentfolk — gikk etter den beste ruten som kunde legges, når en skal gå fra Møre over til Østlandet. Strøkene mellom Storfjorden og Lesja er de nedbørfattigste i Norge, og vi må gå ut fra at det den vinteren må ha vært ganske særlig gunstige kår.

LANDFLYKTIGHET

Fra Lesja gikk ferden nedgjennom Gudbrandsdalen og ut på Hedmark. Her og på Oplandene skulde en kanskje ha ventet at kongen vilde forsøkt å bli og reise en ny hær. Men han fikk nu sande det som ofte hænder en mann, som „ulykken“ rammer, at den kommer sjelden alene. Ennå flere av hans følge dro nu fra ham, blant dem Bjørn, hans stallare, og i januar 1029 kjørte kong Olav på vinterføret over Eidskogen inn i Sverige. Her søkte de frem over Venern og videre over Tiveden ut til Nerike, hvor kongen blev hoss en storkar som het Sigtrygg.

Utpå våren lot han dronningen og Ulvhild bli igjen i Sverige, og reiste selv med sønnen sin Magnus og følget til Russland, hvor han søkte op svigerinnen Ingebjørg og hendes mann, kong Jaroslav i Gardarike. Her blev han inntil videre.

Kong Olav var 33 år ved dette leite. Efter alt hvad vi vet om hans karakter vilde det være meget feilaktig å tro at han nu hengir sig til en bedrøvet resignasjon. Han var av en ganske annen støpning. Det kristelige munkesind som sagaen har pyntet ham med under opholdet i Gardarike er iøinefallende falskt. Av det verset han diktet den

høsten han var her ser vi blant annet at han var meget optatt av forelskelsen i Ingebjörg, han kunde ikke glemme at han engang skulde hatt hende. Og så meget vet vi om ham at vi kan være ganske trygg på at han nærte meget verdslige og høist usentimentale planer om å forsøke å vinne sitt kongerike tilbake, eller i annet fall å friste lykken andre steder i verden. Han hadde vært i viking i unge dager og sett litt av hvert av livet. Kong Jaroslav bød ham å bli konge i Bulgaria, dengang et „rike“ mellom Svartehavet og Adriaterhavet. Hvis det ikke bare er kristelig forgylling i sagaen når den forteller at Olav også hadde tanker om en ferd til Jorsal, så har hans mening med en slik snarere vært kongens enn munkens.

Hvordan det vilde ha formet sig fremover for ham er det imidlertid nokkså ørkesløst å spekulere over. Begivenhetene kom og skapte den ene historien vi kjenner.

Håkon jarl hadde efter kong Olavs flukt fått en mektig, men vanskelig stilling i Norge. Han var ingen sterk karakter, ingen styrende begavelse, og vi vet av tradisjonen at kong Knut ikke hadde noen overdrevent store forventninger til sin kjære nevø. Det var to andre ærgjerrigheter som hver for sig i den situasjon som nå var opstått ved at kong Olav var reist av landet, hadde ønskemål og håb. På sommeren 1029 reiste den ene av dem, Kalv Arnesøn over til England for å tale med kong Knut. Kalv hadde meget å bære frem. Kongen lot ved denne leilighet falle den kjente replikk om Håkon jarl at det var best å holde ham langt unna kong Olav, for han var så veik at han vilde ikke løfte en øks i kongens nærhet. Alt ialt har Kalv reist derfra med det inntrykk at kong Knut ved gitt leilighet vilde gjøre ham til jarl i Norge. Det er ikke aldeles sikkert at det er sån kongen har ment det. Snarere er vel det riktige det som Kalv Arnesøns skald Bjarne sier, at Londons herre hadde lovt ham land før han fôr vestfra.

Samme sommeren reiste også Håkon jarl til England, og da han senere på høsten skulde seile tilbake til Norge, gikk skuten under på Pentlandsfjorden med mann og mus. Den blev sett en kvell i

østlig storm nord om Katanes og siden har ingen hørt noe mere om den.

Da budskapet om Håkon jarls død nådde til Norge utpå høsten gikk det som før, at de mente landet var høvdingeløst. Håkon jarl hadde ingen søn, og det var ialfall blitt skikk at ingen som ikke var fødd til jarl eller var av kongsætt, hadde noen rett til å styre, selvom det bare var som stedfortreder for kong Knut av England.

Kong Olavs gamle venner fikk nu plutselig nytt håp. Bjørn stallare reiste forteste veien til Russland for å fortelle at landet var høvdingeløst. Det gjaldt å nytte tiden og det forsprang de hadde i den ting at Knut vanskelig kunde gjøre noe ordentlig før utpå våren 1030. Regner vi med at Bjørn har vært hos kong Olav ved årsskiftet eller så, kunde han heller ikke foreløbig få gjort særlig meget. Så snart det blev råd med det brøt han op fra Gardarike og seilte om Gotland til Sverige. Kongssønnen Magnus blev igjen i Russland.

I Sverige begynte han straks forberedelsene til å skaffe sig folk. Noen midler må kong Olav ha hatt, og ellers har han formodentlig fått folk og våpen ved å stille dem i utsikt et godt oppgjør, hvis saken fikk et heldig utfall. En betydelig hjelp fikk han også av dronningen og av hendes bror, kong Anund Jakob. Hele 400 mann skaffet og ga hans svoger ham, og ga ham dessuten tillatelse til å kjøpe sig den hjelp han kunde få ellers i Sverige. Denne store hjelp som svenskekongen ydet kong Olav har ikke vært knyttet til noen betingelser.

For første gang er kong Olav uten skiber. Helt fra dengang da han i 1016 kjempet ved Nesjar og frem til Helgeåsommeren 1027 hadde han i utpreget grad vært skibsstyrer mere enn infanterigeneral. Nu måtte han tvunget av forholdene vende tilbake til den gamle krigsteknikken han kjente fra ungdomsårene i England, med en landhær og med en slagteknikk som var vesentlig forskjellig fra sjøkampenes. Selvom han hadde kunnet skaffe en mindre flåte, så var situasjonen både politisk og militært den ganske klare, at han måtte erobre Trøndelag i en kamp, hvis han vilde vinne sitt kongedømme i Norge tilbake.

Det vilde hatt liten eller ingen vinding tilfølge om han hadde begynt nede i Båhuslen og seilt kysten runt og blitt bekreftet i sitt kongedømme på tingene. Det var Ladejarle-dømmet med alle dets nærmere og fjernere tilhengere — Kalv, Einar, Tore — som det nå stod om.

Om forberedelsene i Trøndelag og på Hålogaland vet vi så meget at de utover våren var ganske klar over situasjonen og at de både nordpå og i det trondhjemske satte iveri med å reise en ordentlig forsvarehær. De som ledet og drev dette var i forreste rekke de som skylte kong Olav en *hevn*. Det var først og fremst Erlingssønnene, meget anonyme personer som tydeligvis ikke har tatt synderlig i arv fra deres store far. Men i kraft av hans makt og eiendommer kunde de stille en stor kontingent av våbenføre bønder fra *Agder, Rogaland, Hordaland* og *Sogn—Fjordane*. Blant dem nevnes lendmenn som Aslak av Finnøy og Erlend av Gjerde i Sønnhordland. De var begge etter 1028 edsforpliktet til kong Knut. På den andre siden står Tore Hund for opbudet i *Hålogaland*. Hans stilling er slik at en sån strid som nu kom, for håløygjene var en strid for eller mot Tore. Sammen med ham gikk alle storkaksene blant væreierne med Hårek i spissen. Både Tore Hund og Hårek hadde fulgt kong Knuts stevning og vært i Trondheim i 1028 og tatt imot gaver av ham og gått inn som hans lendmenn. Håløygjene utgjør derfor på Stiklestad en stor kontingent av bondehæren.

Hvis man skulde mene at her tillegges hevn-motivet for stor betydning, da er det nokk å vise til den faktiske ting at Tore Hund i Stiklestadslaget bærer og bruker *Selshevnerspydet* som han i 6 år har gjemt på, for efter hele slektens bestemmelse å skulle bruke det mot kong Olav. Slik var det gamle norske sind.

Den største delen av bondehæren utgjorde dog som rimelig kan være *trønderne* med Kalv Arnesøn som fører. Derimot har Einar Tambaskjelve vært utenfor disse forberedelser, fordi han alt på våren 1030 seilte til England for å søke kong Knut. Det spørsmål ligger nær å gjøre, hvad kongen har hatt for planer efterat han på høsten fikk

nyheten om Håkon jarls død. Det er selvsagt at han ikke bare fulgte forberedelsene i Norge med våken oppmerksomhet, men at han også direkte har gitt råd og instruksjoner for hvad det skulde gjøres for å hindre Olav i å vinne noe tilbake. Man skulde kanskje ha ventet at han vilde sende hjelp fra England over til de norske bønder, det er ialfall ikke utelukket at Einars reise til England har hatt et sånt formål.

Men i det at kong Knut selv holdt sig tilbake ligger også en avgjørende svakhet i bondehæren. Uten ham måtte den mangle en vilje og en linje, en virkelig positiv politikk. Den opløste sig i virkeligheten omkring noen elementer av hevnerne, hvortil sluttet sig skarere av alle de uklare elementer hvis eneste instinkt var „motstann mot“ kong Olav. Disse momenter må veies med, når man skal danne sig et skjønn om hvad egentlig Stiklestadslaget var for noe. Det var ikke et slag mellom landsdeler, et indre oppgjør i Norge, slik som borgerkrigene to hundre år senere blev det. Skjønt så mange kretser i Norge var engagert i det — det er det største slag som til da var kjempet i Norge — så var det alt annet enn en folkekamp, et folkeslag. Det var en strid for og mot Olavs kongemakt, og i den stod brødre mot hverandre (Arnesønnene), kristen mot kristen, hedensk mot hedensk, trønder mot trønder o. s. v. Minst av alt er det en religionskamp, det var først dets utfall som blev utnyttet til det. Av Tormod Kolbrunarskalds vers synes det som om vi må ha rett til å tro — endda sagaen ikke nevner det — at kong Knut har dirigert en avdeling av danske og vel også engelsk-danske krigere til å delta i bondehæren. Men selv kom han ikke over til Norge.

Hvis Knut den store hadde kjempet Stiklestadslaget vilde det ganske sikkert ha kommet til å se annerledes ut i Norges middelalder enn det gjorde. Nu var bondehæren uten en slik aktiv ledelse, og det kom ennå tydeligere tilsyne da den stod foran Stiklestad og slaget skulde organiseres. Hvem skulde være leder? De undslo sig til å begynne med alle sammen. De vendte sig til Hårek, for han var den eldste, men han bad

sig fri for dette for sin alders skyld og for slektskapet til kongen. Dette siste var det ikke alltid han hadde husket så godt. Tilslutt blev de enig om at Kalv skulde føre hæren, men Hårek skulde være med ved siden av merket.

STIKLESTAD

Kong Olavs hær blev i det vesentlige dannet i Sverige med den kjernen han hadde fått av Anund. Videre forteller tradisjonen at Olavs slekt på Ringerike med hans halvbror, den femtenårs gutten Harald Sigurdsson (den senere kong Harald hardråde) i spissen fikk samlet folk utover våren fra Hadeland—Oplandene, som var villig til å gå Olav imøte, da de hørte han var på vei fra Russland til Norge. Harald skal ha fått samlet en 600 mann, og denne flokken øket da de drev innover mot grensen og siden i Sverige, så den tilslutt blev på en 1200 mann. Olavs egen hær var også efterhånden blitt øket med norske elementer fra Jemtland, Herjedal og Trøndelag, så han hadde en 1200 mann tilsammen. Og endelig fortelles det at en av hans fjerne slektninger, Dag Ringsson, skal ha reist en flokk på en 1200 mann i Norge og med den sluttet sig til kong Olav. Alt ialt skal kongshæren ha utgjort en 3600 mann, mens bondehæren var minst dobbelt så stor. Om nu disse tallene ikke er riktige efter sifrene, så gir de nokk uttrykk for riktige forhold, såvell landskapsmessig som tallmessig. Stiklestadslaget blev det eneste og største landslag som blev kjempet i Norge før borgerkrigene. Alle de andre var som bekjent sjøslag, Hafrsfjord, Hjørungavåg, Nesjar.

Kongens ferd fra Uppland opover i Jemtland og ned til Verdalen gikk meget langsomt. Det tok tid å få øvet inn en slik hær, selv om de enkelte på forhånd hadde vært aldri så dyktig. Uvant var han også selv med bevegelser tillands, det hele skulde støpes sammen av meget ulike elementer. Selv om de kunde bruke både pil-bue og spyd og øks, så skulde de instrueres og ha et visst begrep om hvad de gikk til. Derimot løstes formodentlig innkvartering og provianteringen

adskillig lettere ettersom sommeren kom. I juli måned var kongshæren kommet nedover i Verdalen. I de siste dager av måneden nærmer hæren sig Stiklestad. Når bondehæren valgte dette sted skyldes det ganske enkelt at de gjennom speidere har fått greie på at kong Olav vilde komme denne veien til Trøndelag.

Olav Haraldsson var nu 35 år og var i full kraft i sin vilje og i sine mål. Han var absolutt ikke den tragiske skikkelsen som den kristelige legende har villet gjøre ham til foran Stiklestadslaget, og med en slags bevisst forberedelse til døden og helgenglorien. Han kom ganske simpelt og hårdt for å vinne igjen sitt kongedømme, og i dette vet han akkurat, hvilke hevner han har, hvor mange som gikk med dem, og han vet uten sentimentalitet at striden gjelder om det ennå er noen „lykke“ med ham eller ikke, og om han kan trøste sine *hamingjer* så sterkt at han nå skal vinne. Han har satt alt inn på å vinne, og i en tale til folkene sine foran slaget sier han, at enhver skal få lønn efter slik han går frem i striden, og enhver skal bli arvinger til de menns eiendommer som de slår ned. Det er gammel krigslov.

Det billede vi her gir av både bondehærens og kongens innstilling foran Stiklestadslaget er nokk av en langt mindre strålende politisk kvalitet enn det vante vi får av de fleste fremstillinger. Men det går ikke mindre dypt av den grunn. De menn som handlet foran, under og efter Stiklestadslaget blir ikke mindre fordi de ikke svarer til politiske sjabloner fra det 19 og 20 århundres historiske tenkning. Olav Haraldsson var ikke hverken venstremann eller sosialist eller representant for en klassekamp som ikke eksisterte, og han var ennå mindre noen kristelig martyr og forkynder. Og Tore Hund og Kalv var ikke forstokkede gamle kapitalistiske høire-reaksjonærer foran en hær av bonde- lagets konservative fylking. Det som foregikk var frukten av et arbeidsliv og et kulturliv med ganske andre uttrykksformer og individualiteter, en aktivisering av selve den norske folkesjælen, som ved Stiklestad fikk sin høieste utforming.

Onsdag 29 juli 1030 stod Stiklestadslaget. Kongen førte selv sin hær. På søndre fløi stod den svenske kontingent, på den nordre stod Dag Ringssøns hær. I mitten var kongen selv med hirden og gjestene samt bønder fra Oplandene, Trøndelag og Jemtland. I skjoldborgen var de islandske skaldene som var med kongen, og de falt allesammen. Bondehæren var også ordnet i tre fylkinger. Det er ingen stor krigsteknikk som utfoldes i Stiklestadslaget. Angrepsformen er i første omgang pil og bue, i andre opbudet kommer fremrykning og nærkamp med stenkast, langskaftede økser og blant de rikere bønder også sverd. En teknisk vurdering av slaget fra et militært synspunkt er imidlertid ikke bare ønskelig men likefrem nødvendig for å forstå slagets stilling rent historisk. Resultatet var dette, at slaget som begynte om morgenen den 29 juli allerede ved 12-tiden om formiddagen var nådd til det avgjørende punkt, kampen om kongens person. Tradisjonen om den måten han falt på er uhyre detaljert og ganske sikkert helt pålitelig, trekk for trekk. Torstein Skibsbygger — en trønder, som mente han hadde noe å hevne på kongen — hugget med øksen sin til kong Olav og det hugget kom på venstre lår ovenfor knæet. Etter det sår heldte kongen sig op til en stor sten, kastet sverdet og bad Gud hjelpe sig. Blodtapet var stort og han skjønte nokk selv det var døden. Så stakk Tore Hund til ham med Selshevnerspydet og det gikk inn i underlivet under brynjen. Og endelig hugget Kalv til ham, og det hugget kom på venstre side på halsen. Disse tre sår voldte kong Olavs fall. Det lyder fullstendig som en hevnsaga.

Stenen som kongen heldte sig op til blev siden muret inn i Stiklestad kirke. Spydet han bar i striden stod i mange hundre år ved hans grav i Kristkirken i Nidaros.

Kong Olav falt litt over kl. 12 om formiddagen. Dermed var det store slag, som hadde vart knappe tre timer, helt avgjort.

Mange falt i slaget, men ikke svært mange av de fremste menn. Finn Arnesøn blev hårdt såret og lå i lang tid på en gård i Trøndelag innen han blev helt god igjen. Men alle høvdingene, så nær som de

nokkså ukjente Aslak av Finnøy og Erlend av Gjerde kom uskadd ut av slaget. Derimot falt alle skaldene og blant dem Tormod Kolbrunarskald som i det dikt vi straks skal nevne har etterlatt sig en heroisk opreisning. Sykepleien under slaget har vært udmerket organisert av bønderne omkring Stiklestad, hvis koner ydet all den hjelp i å hæle de sårede som de kunde. De kokte planter som de mente var helbredende og hjalp de syke på alle måter.

Avviklingen av et så stort slag var naturligvis ingenlunde noen lett sak, men det må da nevnes til bøndernes hæder at det synes å ha hersket en udmerket disiplin i rekkene. Verdølene søkte straks etter slaget bondehærens hjelp mot de flokker av kongshæren som søkte hjemover til Sverige. Tore Hund tok sig raskt av denne sak og fôr med en sterk avdeling op igjennem Verdalen samme eftermiddag og forhindret den værste ugagn. Alt neste dag var han tilbake, og det ser ut til at det den dag var fullstendig orden overalt omkring Stiklestad. Det er ingen liten sak at så var, hvor minst 9000 mennesker har vært i kamp.

Stiklestadslaget er skildret og omtalt i flere av skaldenes diktning. Et par av disse var med i slaget og har kvedet før de falt. Mest direkte tale fra slaget efterlater de versene som Tormod Kolbrunarskald har kvedet, både på ferden nedover Verdalen og i de timene han lå inne i huset og ventet på døden av sine sår.

„Vi skal brenne alle de husene vi finner innenfor Hverbjørg“, sier han. „Her tar folk til å verge landet med sverd mot kongen. Måtte inntrønderne få alle husene sine til kalle kull! Ild skal kveikes i klungret deres, fikk jeg råde!“

Fra slagets begynnelse og utvikling kveder han disse versene, hvor han manner op kameratene til ikke å famle. „Sverdtid vokser nu. Jeg buer mig til kamp, men stridsglad kriger skal vokte sig for å bli kalt feig, når han går til spydting med Olav.“ Og til kongen selv sier han ikke uten en viss klang av ironi under slaget: „Jeg vil være omkring dig, tingdjerne konge, til de når dig, de andre skaldene. *Når venter du dem?*“ Det er ikke til å ta feil av at de alle undrer sig

over at Sigvat er borte. „Bort kommer vi nokk, konge, slikt bytte vi gir grådig ravn om vi blir liggende her!“

Da han var båret bort fra slaget og lå i huset hvor alle de sårede lå omkring og skrek og stønnet, kveder han til den bondekonen som går og steller sårene. „Du kan se på mig“, sier han, „at jeg var med Olav. Sår fikk jeg og lite fred. Skjoldet mitt skinner. Skalden fikk kalt uvær. Krigerne holdt på å gjøre mig kjævhendt.“ Dette forteller han for å skildre hvordan han uavladelig måtte verge sig med skjoldet.

„Den kampsterke Harald var god til å slåss for Olav“, sier han videre. „Der gikk Ring og Dag til sverdenes harde ting. Fire konger stod stolt under røde skjold. Ravnen fikk blakkt øll!“ Her sier Tormod at både Harald Sigurdsson — som han av høflighet kaller konge — og Ring og Dag var med i slaget.

„Kongen stormet frem på Stiklestad. Sverdene blodige bet. Liden ropte på kamp. Så jeg alle krigerne, unntagen kongen selv, dekke sig (med skjoldene) i den tette fleindriven. Reynd fikk de fleste.“ Det er ikke grunn til å tro annet enn at dette er hvad han så på slagmarken, like før han gikk bort, kongen udekket, stormende på i kampmot og styrke mens den tette pilereggen (*flein-driva*, ypperlig billede!) gjorde at de fleste fikk merke slaget.

Der ligger han og mister blod og kjenner livskraften sive ut. „Rød er jeg ikke“, kveder han, „den kvite, granne kvinnen steller ikke rød mann nu. Få tenker på mig såret. *Dagsridens og danske våbens* dype spor svier i mig.“ Disse ord kan vanskelig opfattes annerledes enn at det i Stiklestadslaget har vært med en kontingent av danske og engelske krigere etter kong Knuts befaling.

„Kvinnen undrer sig over at jeg er blek. — Få blir fagre av sår, kvinne! Pilereggen fikk jeg. Det svarte malm, kjørt med kraft, fløi igjennem mig. Det kvasse farlige jern bet nest hjertet.“

Tormod hadde vært kongen en trofast tjener i disse siste årene. Han stiger også høit under denne prøvelsen, ikke bare hans ypperlige

mandighet under slaget forteller om det, men også de glimt av hans strålende opdrift i dagene før. Og på morgenen før slaget var det Tormod som stod op og kvad hele det gamle Bjarkemålet som han hadde lært på Island i sine unge dager.

*Dagr's upp komin,
dynja hana fjaðrar,
mál's vilmögum
at vinna erfiði.
Vaki ok æ vaki
vina höfuð
allir enir oeztu
Aðils ofsinnar.*

Tormod falt med hæder i Stiklestadslaget.

Den unge Harald Sigurdsson som fikk sin våbendåp i Stiklestadslaget har også kvedet etpar vers fra selve slaget og etterpå, som både forteller noe om slaget og om ham selv. „Jeg skal nokk verge den arm (fløi), hvor jeg blir satt til å stå. Jeg røder skjoldet av kamplyst. Den unge kampglade dikter går ikke på hæl for spydene, der våben svinges i kampen. Menn har hårdt møte.“ Det er en svulmende selvfølelse i det og en strålende kampglede. Det minner oss atter om et glemt og lett glembart trekk ved den gamle psyken. Etter slaget flykter han sammen med Orknøyjarlen Ragnvald Bruseson, og fra denne flukten har Harald kvedet et vers, som er meget interessant, fordi det forteller så direkte om kongelig ærgjerrighet og målbevissthet: „Jeg stod i kampen, så bønderne falle og sårene blø. Liden fikk livsskade ved sverdene. Her sleper jeg med liten hæder fra skog til skog. *Hvem vet om jeg ikke siden blir viden berømt* (vida frægr)!“

Harald har også senere husket kampen ved Stiklestad og minnedes at han selv var ung da han skiltes fra den unge konge som falt i slaget.

To andre skaldere var med i Stiklestadslaget i kongens skjoldborg, Torfinn Munn og Gissur kalt Gullbråskald, hvis svigerfar Hovgarde-

Rev har minnedes ham i et dikt. Begge falt i slaget men har efterlatt sig vers de kvedet under kampen. I Torfinns vers heter det slik:

Det ryker op til en hard strid,
verdølenes lid vil slåss med den modige kongen,
vi verger gavmilde hersker,
vi vil føde raven glad
og felle trønderne i kampen.

Den fullstendigste skildring av Stiklestadslaget står dog i Sigvat Skalds arvekvad, og det er for størstedelen på dette at Snorre bygger sin store skildring. Men for det første var Sigvat ikke med i slaget, han var på den tiden i Italia. Og for det andre er arvekvadet diktet først ti år etter, da Sigvat satt og minnedes på Island. I dette tiår var Olavslegenden utviklet med rivende hast. Allikevel var jo Sigvat så pass historiker, at han søkte og siktet sitt stoff ordentlig, og hans dikt er derfor i høiere grad et kildestoff enn de andres.

Det var „gode hjerter“ som fôr sammen til Stiklestad, sier Sigvat om kongshæren. Av kongsmennene var mange brynjekledd med skinnende hjelmer. Kongen var også brynjekledd og hadde et sverd med gullomviklet medalkavl. Han var stadig forrest i striden, bare merket, den forgylte stang, som Tord bar, var lengre fremme. Sverdet hans var støtt å finne i inntrøndernes skaller. Hans øine var kvasse og kampglade, trønderne våget ikke å se inn i slike ormlynende øine, han var *ogurligr* (fryktelig) å se. — Dette er ikke dikteriske talemåter hos Sigvat, det er håndgripelige realiteter i de gamles sind, i den måten de tenkte og reagerte på. Og det understreker igjen hvor sterkt konsentrert om selve kongens person hele slaget og situasjonen er. Dette er det dypeste innhold i tidens politiske mentalitet.

Noen av mennene trodde på Gud, sier Sigvat, og liden delte sig i to grener, og kongen ba den kristne liden å stå på høire hånd. Det ser ikke ut til at han ikke hadde like god bruk for dem som ikke trodde på Gud. Og som tidligere sagt er det fullstendig missvisende å tro at her var noen sterke religionsmotsetninger tilstede.

Sigvat er harm over at kongen hadde så få folk austfra, skjønt sviarne stormet kraftig på. Vi kunde ikke få et mere presist bevis på at det er ikke mulig å tillegge de handlendes motiver slike nasjonale følelser som vi i vår tid uvilkårlig møter med, når vi leser dette. Sigvat ser ikke det allerminste krenkende for norsk bevissthet i dette at kjernen i kong Olavs hær var „svensk“.

Bønderne var dobbelt så mange, sier Sigvat. Men jeg dømmer ingen av partene, legger han til. Det er jo ganske tydelig å se at han også beundrer noen av bondehøvdingene, mest Tore Hund, som det var finnetrolldom med, eftersom kongens sverd ikke engang bet på ham da kongen slo til ham over skuldrene. Ingen kan våge å si annet enn at Tore var en modig og ypperlig kar, sier Sigvat. Det var han som dristet sig til å hugge til kongen! Men ellers var det trønderne som var kjernen, deres merke før frem mitt i deres fylking.

Det var en veldig kamp, *stålgustr* sier Sigvat. Mang en herlig drott lå i blod. Da Dag hadde flyktet kom den stund da kongen falt.

Under slaget blev solen mørk, sier Sigvat. Det har man for lenge siden visst at dette må være feil. Det inntraff sommeren 1030 en total solformørkelse den 31 august. Den var ringformet og meget imponerende på et strøk av Norge mellom Østlandet og Trøndelag. Det har vært almindelig antatt som en meget rimelig formodning at det sterke inntrykk, som solformørkelsen den sommeren gjorde, meget snart efter blev smeltet sammen med sommerens store begivenhet, Stiklestadslaget, og at det er dette som er skyld i sammenblanningen. Men ved nærmere eftersyn kan det vanskelig forståes at dette kan være riktig. Det var på Island nokk av dem som hadde presis kunnskap om slaget.

Det var *folket* som felte kongen, sier Sigvat, *hjoð reð ðauða þengils*. Og det er sikkert riktig, når Sigvat sier at bønderne snart efter angret deres verk.

Det skal også tilslutt nevnes at Bjarne Gullbråskald, som omkring 20 år efter Stiklestadslaget diktet en flokk om Kalv Arnesøn om slaget bruker det uttrykk, at *Kalv skulde varða jorð fyr Aleif, verne jorden*,

landet, mot Olav. Slik så *han* det, til tross for at han i neste linje priser Kalv for at han fikk Magnus hjem til Norge.

Disse sammenstillinger fra Sigvat og Bjarne gir oss et riktig innblikk i hvordan samtiden så på tingene og begivenhetene.

DANEVELDE

Blant dem som stod politikken nær var det ingen uklarhet i forståelsen av hvad det var skjedd på Stiklestad. Det var Knut den store som hadde erobret Norge. Den islandske skalden Halvard Håreksblese som diktet en Knutsdråpa i 1030 eller like etter uttrykker det slik: „Kongen (Knut) råder ene England og Danmark. Freden øker ved det. Den kraftige konge har også *tvunget Norge under sig (þrungit und sik).*“ Det ligger den store forskjell heri at Danmark og England betrakter han og samtiden som hans arveland, ættegods, men Norge er et *erobret* land, og som sånt underkastet andre lover. Fra Knuts engelske kongedømme har vi kunnet danne oss et bilde av hvordan han gikk frem, og gjennom et uhyre forstandig måtehold tok alt hensyn til gjeldende lov og retts-institutter. Om hvorledes han gikk frem i Norge fins meldinger dels i den samtidige skaldediktning, dels i de tydeligvis nokkså pålitelige tradisjoner som fins fortalt hos Snorre.

Hverken Einar Tambaskjelve eller Kalv Arnesøn fikk noe jarledømme i Norge av Knut. Han fornyet ikke Ladejarlens rettigheter, men innsatte et helt fremmed styre i Norge med sin sønn, Svein og hans mor, kong Knuts første kone Aelfigfu eller som hun blev kalt på norsk: Alfiva. De kom straks til Norge og slo sig ned i Nidaros og var ledsaget av mange *danske* stormenn. „Det er klart for alle, at danerne gjorde dugelig ferd med kongen. Først og fremst var det *jarlen* og så hver mann som fulgte ham, ene drengen bedre enn den andre“, kveder Toraren Lovtunge alt i 1031—32. Og han fortsetter slik: „Nu har tjodkongen satt sig ned i Trondheim, der vil ringbryteren ha sitt bo hele livet.“ Jarlen som nevnes var Harald, søn av Torkel Høie, jarl i Øst Anglia.

Dette var ikke samme linjen som Knut fulgte i England, og det var sikkert sterkt medvirkende til at danskenes styre i Norge blev så kortvarig. Kong Svein var en gutt på 15 år og moren Alfiva var vel ikke meget over 35. Hun var datter av en ealdorman i Northampton og forstod antagelig dårlig norsk og hadde lite kjennskap til norske forhold. Hun har i tradisjonen fått et hårdt eftermæle i Norge, men det er ingenting som tyder på at hun fortjener det. Hun fikk, fordi hun var en sterk og velbegavet personlighet, all skylden for danskeveldets vrangsider i Norge, og det er sikkert riktig. Svein derimot har vært en svak og mindre betydelig person, som kom helt i bakgrunnen. De andre av Alfivas rådgivere nevnes ikke, men det kan forsåvidt være det samme som hun sikkert har handlet efter strenge forskrifter fra kong Knut.

I en lausevise som stammer fra Sigvat Skald og visstnokk er fra kong Magnus' første dager, sier han følgende: „Unge drengen vil lenge huske Alfivas old, da vi åt oksemat til benet som bukkene gnager skav. Annet var det, da den kampberedde Olav rådet for landene. Enhver kunde da rose sig av hjelmtørret korn.“ Denne stemning har altså i visse kretser vært en realitet, og det er ialfall på den at de politiske ledere kunde løse ut situasjonen og få Magnus kongssøn hjem til Norge.

Det som har festet sig sterkest i samtidens forargelse, det var de nye *lovene* som Alfiva skal ha gitt og som skulde være tatt efter det som var lov i Danmark, sier Snorre, men noen av lovene var ennå strengere.

Efter det som er fortalt hos Snorre om disse lovene kan vi skille dem i tre grupper, som vi har interesse av å se litt nærmere på. Den første omfatter almindelige straffebestemmelser, den andre omfatter en rekke skatter og avgifter, den tredje avgrenser danskenes rett i Norge i almindelig henseende.

I den første gruppen er det tre bestemmelser. § 1. Ingen mann skulde fare ut av landet uten kongens lov. Hvis han fôr, da falt hans eiendommer under kongen. § 2. Hver som drepte en mann skulde

miste land og løsøre. § 3. Hvis en mann blev utlegg, og det var arv efter ham, da skulde kongen ha den arven.

Den første paragraf er et voldsomt inngrep i den gamle friheten til å seile og fare hvorsomhelst i verden de vilde. Det er lett å se, hvorfor Knut har forsøkt å innføre en slik lov. Den er en beskyttelseslov for England og Danmark mot norske plyndrings- og overfallstokter. Erfaringene fra den vikingehær hvorav Knut selv var utgått må ha ledet ham inn på slike tanker. Å praktisere denne loven må ha vært meget vanskelig, men den fikk sikkert stor betydning i Norge.

Den andre paragrafen, hvis riktighet ikke kan kontrolleres, er et tydelig skritt i sivilisatorisk rettning og må betraktes som et ledd i det kristne lovverk som Knut var så optatt av. Å forsøke på å føre drapsaker inn under *offentlig* strafferettspleie var ennå en nokkså revolusjonær tanke. Ikke engang Olav Digre hadde kunnet forsøke sig på det. Han godkjente for eksempel Tormod Kolbrunarskalds reise til Grønland for å hevne drapet av sin fostbror. Ennå var slektshevn i drapsaker en uutryddelig realitet. Alfivas lovparagraf sikter på å legge slikt inn under kongens myndighet ved å sette en så veldig streng straff for drap. Det er ingen rimelighet for at den kunde gjennomføres. Det tok lange tider innen drapssaker virkelig for alvor blev „statens“, det vil si kongens sak. Men selv ikke dette resultat kunde innføre en så urimelig straffebestemmelse som Alfivas lov. I Magnus Lagabøters Landslov fins en bestemmelse om at formuen til en som gjorde skjendseldrap — *skemdarvig* — skulde tilfalle kongens kasse, men først efterat det var betalt bøter av det. Derimot gjalt det for almindelig drap (Mannhelgebolken) at det medførte konfiskasjon av alt hvad drapsmannen eier, *odelsjorden unntatt*, medmindre det var skemdarvig eller nidingsverk.

Hvad endelig den tredje paragrafen angår, da blev virkelig denne bestemmelsen efterhånden innforlivet med norsk rett. Landsloven fastsetter 250 år senere om arv efter utlag mann at den tilfaller kongen, men først efterat all lovlig stiftet gjeld er betalt.

Det en ingen tvil om at disse tre første paragraffene i Alfivas lover er rettsregler for et sivilisert samfunn, som i høi grad vitner om kong Knuts store mål. Men det er også sikkert at de måtte bli betraktet som rent revolusjonære i Norge og at de ikke svarte til rettsbevissthetens utvikling i landet på det tidspunkt. De er derfor av høi historisk interesse fordi de viser oss det samfunn som Olav hadde arbeidet med.

De neste paragraffer omfatter skatter og avgifter, som i og for sig aldri noensinde kunde ventes å være populære noen steder. § 4. Til jul skulde hver bonde gi kongen en mæle malt av hvert ildsted og låret av en trevintres okse, og et spann smør, og hver husfrue rygjarto, det var orengt lin så meget som det kunde spenne om største og lengste fingeren.

Disse skattene kalte bønderne for *jolagjafir*, julegaver, og det skulde tyde på at de har måttet gå med på dem, men at de selv har villet bestemme om det på tingene. Både *reykmæle* (avgiften av en mæle malt for hvert hus hvorfra det stiger røk op), *smjorspann* (et spann smør) og *rygjarto* (et spunnet linstykke) var julegaver som fins omtalt i Frostatingsloven for håløygjene og namdølingene. Og vi vet at disse skattene, som var temmelig store virkelig blev oprettholdt av de senere norske kongene helt frem til kong Eystein som ophevet dem. Julegaver skal aldri mere holdes oppe, sier Gulatingslovens redaksjon efter kong Eysteins tid.

§ 5 bestemmer at bønderne var skyldig å gjøre alle de hus, som kongen vilde ha på bustadene sine. Denne retten må i kanskje mindre utpregede former ha gjeldt før også og fra nu av gikk den aldri ut av loven.

I § 6 settes strengere og hårdere bestemmelser for ledingsutrustningen enn det før hadde gjelt. Syv man skulde gjøre én „lidforing“ og gjøre for hver som var fem vintre gammel og efter det skulde hamlene regnes. Det er ikke tvil om at dette var en langt høiere beskatning enn før, og paragraffen fikk ingen lang levetid.

I § 7 bestemmes at hver mann som rodde på hav, skulde gjalde kongen *landvarde*, *hvorfra han enn ror ut*. Det er fem fisk. Landvarde eller landslut er et grunneierprivilegium helt fra eldste tider, og det var selvfølgelig på denne tiden et fullt utformet system. Men når *kongen* vil ta denne retten som sin, da er det en utvidelse, en konfiskasjon like kraftig som da kong Harald tok odelen fra bønderne. Den fikk størst betydning på Hålogaland, hvor den gled inn i julegavenes gruppe. Det heter i Frostatingsloven at kongen i retterboten har bestemt for alle håløygjene at det skal være fiskegaver både av alle nes og alle fiskestader og det er fem fisker, og det skal også hver mann gi som er på fiske i Vågan. Her fikk derfor denne skatten et stort økonomisk point.

§ 8. Hvert skib som skulde fare ut av landet skulde holde et rum tversover skibet for Kongen. Denne avgiftsbestemmelsen holder sig, omenn i andre former, utover i middelalderen. Vi må sammenligne den med en handelsavgift eller eksportavgift.

I § 9 bestemmes at hver mann som skulde fare til Island skulde gjalde *landaure*, enten han var norsk eller islandsk. Dette var ingen ny skatt, den fantes alt under Olav Digre og sannsynligvis også før. Den blev oprettholdt for islendingene gjennom hele det følgende tidsrum.

Endelig er det som § 10 nevnt en bestemmelse om at det fulgte også, at da skulde *danske menn* ha så meget større anseelse (*metnød*) i Norge, *at ett av deres vitner skulde felle ti nordmenns vitner*.

Det blev da meget tale om, sier Snorre, at inntrøndernes venskap med knytlingene hadde ført dem op i gale ting. Men de hadde ikke noe å sette op mot Knut, fordi han hadde tatt *gisler* blant deres sønner eller frender. Og dessuten var det ingen fører til upreisten.

Det kan alt ialt vistnokk sies at kong Knut virkelig gikk meget hårdt og strengt frem i Norge. Det har vært hans mening så langt gjørlig å viske ut norsk særpreg og tvinge Norge inn som en del av hans store *Nordsjøimperium*. Alfivas lovverk er utfra kong Knuts planer både berettiget og uttrykk for virkelig sivilisatoriske ideer. Men

bestemmelser som den i § 10 meddelte gikk også langt videre, idet den tok sikte på å bane veien for helt dansk styre i Norge. Det viste sig imidlertid allikevel at det i Norge var sterkere utviklede organer for selvstendighetsfølelse enn Knut hadde regnet med. Forsåvidt synes tradisjonen om det hårde styre og den onde Alfiva å gjengi hvad det virkelig har hendt. Lovene virket som hårdhændte inngrep og bestemmelsen om dansk „metnad“ har virket sterkt utfordrende.

HELLIG

Alle de mange som i årene før Stiklestad ikke bare hadde tatt imot kong Knuts engelske sølvpenger, men likefrem aktivt virket for hans kongedømme i Norge, svinger nu. Omslaget er kommet merkelig fort, og det skyldes vel mest av alt kong Olavs fall og de følelser som derved utløste sig i Norge. Her kan vi atter legge samtidige kilder frem som beviser. Skalden Toraren Lovtunge, som hadde vært med Knut den store på hans triumftog til Nidaros sommeren 1028 og som siden var hoss kong Svein, diktet i 1032 eller så det store diktet Glælognskvedet („Havblikk-kvadet“) som gir et levende og meget sterkt billede av stemningen i Trondheim i dette året. Han er kong Sveins mann og er allikevel intenst optatt av å kvede om det store og merkelige som skjer med kong Olavs lik. Det er en merkelig motsetning som bare den gamle psyken kan forklare. Han forteller først hvordan Svein, den ypperlige konge, og danerne har slått sig ned i Nidaros og fortsetter så:

„Der (i Trondheim) hvor Olav bygget før, til han kvarv bort til himmerike, og blev som alle vet der satt levende (kviksettr) av kongemannen (Gud).“ Det er ingen vanskelighet å se at Toraren har hørt *opstandelsessagnet* og at det er dettes uttrykk og forestillinger som går igjen. I Olavs hellighet hos den kristne Gud speiler sig ganske enkelt de mange opstandelsesfortellinger som i stigende grad beskjef-tiget bøndernes sind i disse årene. Olav var levende faret op til himmels som Kristus selv.

„Med kraft rådet Haralds søn for veien til himmeriket, før forlik kom istand“, formodentlig menes her mellom guder og mennesker.

Og videre fortsetter han: „Med *heili* (hellighet) ligger nu lovsæle fyrsten lik, og på ham kan nu som på levende mann vokse hår og negler.“

„Der bjeller kan ringe av sig selv over hans bordveggs seng (kisten) og hver dag hører folk klokkenes lyd over kongemannen.“

„Og der opp av alteret kjertene brenner til Kristi behag. Slik har Olav før han utåndet, syndelaus berget sjelen.“

„Og en folkehær kryper til helse, der hvor *heilage kongen* hviler. Og bedende de blinde søker fyrsten til tals, og går derfra heile (sunne).“

„Bed Olav å unne dig sitt land. Han er guds mann. *Han får av Gud selv år og fred for alle menn.*“

Og i siste delen av diktet fins et nu fragmentarisk vers, hvori det står: „der du fører dine bønner for *bokamåls* reginnagler“.

Toraren var ingen teolog og er i virkeligheten ikke særlig fortrolig med kristen tenkning. Hele skinnnet av kirkelighet i dette dikt er i virkeligheten bare noe som ligger på overflaten. Går vi litt i dybden vil vi opdage at denne virkeliggjørelse av Olav som den *hellige* er et dypt hedensk trekk. Det er Toraren som gjennom sitt dikt gir sikkerhet for at Olavs nye tilnavn den *heilage*, den hellige er opstått alt året etter hans død. Det gamle begrepet *heilagr* er sterkt og oprinnelig hedensk i Norge. Det er nokk av beviser fra den gamle litteraturen på dette. Heilagr er den som er heil, *hel*, uoversettelig i sin fornemmelse for det som *er* helt. I *Völuspå* er talen om de hellige slekter, *helga kindir*, det er gudene. Balders lik kalles *heilagt tafn* og gudernes land er i *Grimnismål* kalt det *land es heilagt*, likesom Valhall i *Hyndluljod* er *heilagt vé*. Og døren til Valhall er *heilug valgrund fyr helgum durum*. Gudernes bord er *heilagr skutil* o. s. v., o. s. v. i en rekke lignende eksempler. Heilag er altså et av hedensk følelse og tankeform gjennomsyret begrep som går over i det kristne formliv først og fremst med kong Olav. Han er heilag ikke som noen frukt av kristen teologi

men ut fra gamle hedenske begreper, som får et nytt innhold ved å blannes med den nye læres fortellinger om opstandelsen. Det er den lykkelige kryssning mellom det gamle hedenskapet og den nye kristendom som her utfolder sig og skaper det nye grunnlaget for folkesindet i Norge.

Olav den hellige er i ophavet ikke en frukt av den katolske kirke, men av gammelt norsk hedenskap.

Hvorledes det gikk til i de yttre trekk er fortalt meget omstendelig i Olavssagaen. Noe av det må være historisk.

Olav Digres lik blev liggende på slagmarken på Stiklestad under kongshærens nederlag og flukt. Om kvelden fôr bonden Torgils Halmasøn og sønnen hans ut på valen og fant kongens lik som de tok inn i et hus og gjorde kiste til det. Siden rodde de ut fjorden med det til Nidaros, hvor de gravet det ned i en bakke ovenfor byen.

I løpet av vinteren 1030 og våren 1031 var omslaget hos folk som Einar Tambaskjelve kommet. Han hadde ikke selv hatt noen fordel av hele Stiklestadslaget og aksjonen omkring det. Samtidig var det blitt åpenbart blant trønderne hvilken rettning Alfiva og hendes danske rådgivere vilde ta. Da begynte motvirkningene fra Stiklestad å komme op og de rettet sig mot Olav selv. Han var jo tross alt deres egen, mens Svein kom fra Danmark og England. Einar Tambaskjelve sies å ha hatt meget del i å råde om denne saken, og det er bare naturlig at han vendte sig til biskop Grimkel. På sommeren 1031 var talen om å begrave kong Olavs lik blitt meget høirøstet, og både Alfiva og hendes danske menn forsøkte ikke å nekte denne bevegelsen vei frem. De ga biskopen lov til å begrave kong Olav og under stor tilstrømning skjedde dette i Nidaros den 3 august 1031. Alt ved op-tagelsen av kisten, der hvor Torgils hadde gravet den ned, begynte fortellingene om kongens hellighet, og at han så ut som han sov. Kisten blev bragt inn i *Klemenskirken* og stillet over høialteret.

Den rolle som denne gravleggelse spiller er en direkte fortsettelse av det gamle hedenske tankeliv. *Kongenes gravhauger* har spillet en

umåtelig rolle i den eldste historien, helt fra Osebergdronningens og Vestfoldkongenes gjennom Harald hårfagres (Haugesund) til Håkon den godes (Sæheim). Olav Tryggvason fikk en grav i Østersjøen. Nu var Olav død og ubegravet ennå. Det er ikke tvil om at det for den almindelige manns bevissthet har tatt den største plassen at kongen ikke hadde fått en ordentlig grav. Det er det gamle hedenske bonde-tenkesett som graver op Olav Digres lik i august 1031 og bisetter ham i kirken i Nidaros.

Med Olavs kiste i Klemenskirken i Nidaros er ganske enkelt lagt grunnen til middelalderens Norge, det er fullbyrdelsen av ett hundre års strid og kamp, og det er begynnelsen til 500 år av Norges historie. Olav Digres grav i Trondheim betyr videre to store ting. Det betyr eningen om et norsk riksmonarki og Trøndelags endelige kapitulasjon overfor Haraldsættens krav på å være en norsk rikskongeætt. Og det betyr kirkens fremtid i Norge som uløselig knyttet til kongemakten.

I virkeligheten er kongegravens historie i Norge de yttre symboler på rikets historie. Kong Olav er den første kongen som blir begravet i en kirke. Fra denne tid er *Nidaros* i godt og vel hundre år stedet for de norske kongegravene. Med Harald Gille i 1136 begynner *Bergen* å bli kongegravens by og det fortsetter den å være til 1299. Derefter kommer den tredje perioden med *Oslo* som kongegravbyen, men den varer jo ikke lengre enn det var norske konger av ætten til. De kristne kongegraver fortsetter linjen fra de hedenske, de er like betydningsfulle som ledd i samfunnslivets funksjoner som de hedenske var det. I dette ligger meget av bakgrunnen for kong Olavs gravleggelse i Trondheim.³

En av de allerviktigste frukter av Stiklestadslaget er at Norge i rikskongen også fikk en hjemlig *helgen*. Kirken forsøkte etterhånden også såvitt mulig å gjøre en slags martyr av ham, men det støtte på noe som ikke passer norsk lynne. Helgenen Olav er noe som selve folket i Norge skapte, men martyren fikk aldri plass i den norske folkesjelen.

Det er tydelig å se noe av dette også i Sigvats arvekvad fra 1040, hvor man på en måte får inntrykk av at det religiøse innhold var ferdigdannet, og at Olav likesom går rett inn i det. „Jeg lyver“, sier han, „hvis ikke Olav har hårvekst som levende menn. Ennå holder sig håret som det vokste på den lyse hausen.“

„Et gyldent skrin er gjort om min konge, han som bar et godt hjerte. Jeg roser kongens *helgi*. Han søkte Gud. Mangen mann går bort fra den rene kongen med helet syn som kom dit blind.“

„Oss duger å fagne Olavs messe meinlaust i mitt hus. Gud gir kongen krefter. Skulde jeg ikke holde svikløst denne til sorg døde konges *helgi*. Han som prydet mine armer med rødt gull.“

Ennå er Olav Digre bare den gode folkelige helgen, som er heilag i den gamle gode betydning av ordet. Det er først i slutten av 11 og begynnelsen av 12 årh. at den mere kirkelige helgenskikkelsen begynner å utvikles, med Olavsbilleder og Olavskultus av et mere teologisk innhold.

Den sommeren da Olavs kiste blev satt inn i Nidaroskirken var Alfivas regjering begynt å bli upopulær. Dertil kom at den fra nu av manglet helt og holdent den hovedstøtte den var bygget på, trøndernes tilslutning. De nærmere omstendigheter ved det som derefter utviklet sig, kjenner vi lite til. Det var Einar Tambaskjelve og Kalv Arnesøn som nå hadde ledelsen av motstanden mot den dansk-engelske regjering. Tidlig må nu tanken om å få Olavs søn Magnus hjem til Norge være kommet op. Han var fremdeles i Russland hos Jaroslav og var bare en gutt på 7—8 år. I Kalvs forhold til kong Knut var det nå inntrådt en avgjort forandring, som sagaen har bevart minnet om i en replikk, som godt kan være historisk. Det kom sending fra kong Knut at Kalv skulde sende ham tre tylvter økser, og de skulde være meget fine. Kalv svarte da at det blev ikke noen økser å få for Knut, men hils ham og si at jeg skal skaffe hans søn Svein slike økser at han ikke skal mangle noe av dem.

En søn av Olav Tryggvason meldte sig nu som tronkrever, men han hadde ingen tillit og blev slått ned av kong Svein.

Fra Sigvat stammer etpar løse vers, som viser at de nu har ventet Magnus til Norge, på hvilken måte det så skulde skje. „Det lyster mig å spørre nytt austfra Gardar“, sier han. „Det er lovord å høre om den unge ædlingen. Jeg fretter lite. Jeg svikes kanskje for kongssønnens ferd hit, skjønt meget små smygende kjærlighets fugler flyer imellem.“

På våren 1034 kom så det avgjørende skritt, da Einar Tambaskjelve og Kalv Arnesøn reiste til Russland for å hente Magnus Olavsson hjem. Det er kongedømmets endelige seier i Norge. Magnus Olavsson er den første virkelige Norges konge. Hans stilling er fra første stund av den sterkeste tenkelige, hentet hjem til Norge av de politiske ledere som fem år iforveien hadde vært hans fars hovedmotstandere.

„Du søkte med dristig hånd hjem“, sier Sigvat. „Du må vel fagne både land og menn, kong Magnus. — Jeg sier dig, Magnus, at jeg fagner vel ditt tingdrivliv. Det er *guds lán*. Få folk vil komme til å fødes om de fikk en slik konge hvis sønner vilde ligne sin herlige far.“

Håkon den gode, Olav Tryggvason, Olav Digre, alle hadde de måttet *erobre* Norge pånytt. Magnus Olavsson er den første som er Norges konge i samme stund han hentes hjem til landet av trøndernes høvdinger. Fra nu av er kongedømmet i denne slekt sikkert i Norge. Det er ikke kampen om dette som preger det neste avsnitt av historien. Kongedømmet er blitt en odelsrett for ætten som ingen i Norge lengre tenker på å bestride. Det som nu følger er de avsnitt av historien, da ættens egne etterkommere og deres flokker strides om arven og derigjennem skaper nye kamptider i Norge.

NOTER

¹ Det er det nuværende Tjernaglen ovenfor Haugesund. ² Det er Stemshesten syd for Kristianssund. ³ Kongegravene i Norge ser slik ut: Magnus den gode (1047) i Klemenskirken i Nidaros, Harald hardråde (1066) i Mariakirken, Nidaros, Magnus berrfott (1069) i Nidaros, Olav Kyrre (1093) i Domkirken i Nidaros, Håkon Magnussøn (1095) sammesteds, Olav Magnussøn (1115) sammesteds, Eystein Magnussøn (1122) sammesteds. Hermed slutter Nidaros som kongegravby. De få som blev bisatt her siden var Håkon herdebreid (1162) som først var begravet i Romsdal, men som kong Sverre flyttet til Domkirken i Nidaros. Dessuten blev både Inge Bårdssøn (1217) og broren Skule Bårdssøn (1240) begravet i Nidarosdomen. Et kort intermesso var det også at Sigurd jorsalfarer blev begravet (1130) i Domkirken i Oslo, og likedan Magnus blinde (1139) samt Inge krokrygg (1161), og merkelig nokk også Håkon unge (1257). Derefter følger Bergenstiden: Harald gille (1136) i Lille Kristkirken, Bergen, Sigurd munn (1155) sammesteds, Magnus Erlingssøn (1184) i Domkirken, Bergen, Jon Kuvlung (1188) i Mariakirken, Bergen, Sigurd Magnussøn (1194) sammesteds, Bård Guttormssøn (1194) i Kristkirken i Bergen, Sverre (1202) i Domkirken i Bergen, Håkon Sverressøn (1204) sammesteds, Håkon Håkonssøn (1263) sammesteds, Magnus lagabøter (1280) i Olavskirken i Bergen, Eirik Magnussøn (1299) i Domkirken i Bergen. Derefter følger Håkon V (1319) i Mariakirken i Oslo og Håkon VI (1380) i Korskirken i Oslo. Magnus V druknet 1 desember 1374 på Bømlfjorden.

T. Dannevig Hauge

JERNBRENNING I GUDBRANDSDALEN I GAMLE DAGER

Pl. I—IV

Jernets saga i Norden kan inndeles slik: 1) *Før jernets oppfinnelse*, tiden inntil omkring 500 år før Kristi fødsel, (i Norden), 2) *Eldste jernalder*, inntil ca. 500 e. K., 3) *Yngre jernalder*, inntil år 1500 e. K., 4) *Yngste jernalder*, inntil år 1800 e. K., 5) Deretter *moderne jernalder* eller stålalderen. — Vår tid kalles meget ofte de lettere metallers tidsalder, aluminiumets og dets legeringers tidsalder (duraluminium). Men enda er jernet og dets foredlinger og legeringer vår tids viktigste materialer så vel i fred som i krig. Jernet vil sikkert ennå i hundrer av år være vårt viktigste materiale til bygging av maskiner, skip, veier, bruer, jernbaner osv., dessverre også til kanoner, miner, stridsvogner og geværer samt motorene i bombeflyene. Vi skal også huske på at jern er det *eneste* metall som er magnetisk, en egenskap som er uunnværlig for vår moderne elektroteknikk. Her kan det ikke erstattes.

Den inndeling som er nevnt ovenfor, kan kort forklares således: 1) Tiden før jernframstillingens oppfinnelse er preget av stein- og senere bronseredskapene. Bronse er en blanding av kopper og tinn. Disse finnes som rene metaller i naturen. 2) Omkring år 500 før Kristi fødsel begynner jernet å gjøre sitt inntog i Norden, samtidig som kunsten å framstille det av myrmalm etter hvert læres. Tidsrommet fra ca. 500 år f. K. til ca. år 500 e. K. er det viktigste tidsrom i jernets historie i Norge; da lærtes kunsten å framstille jern av trekull og myrmalm, etter hvert også det liksom viktige, å herde jernet, „stålsette“ det. Omkring år 500 e. K. er nordboeren blitt liksom flink

i jernhåndteringen som de han har lært det hos. 3) Også alt det jernet som ble framstilt i Norge fra år 500 til ca. 1500 e. K. skriver seg fra myrmalmen og blesterbrukene. Vi har da vår egen jernhåndtering, fullt på høyde med utlandets. Selvsagt er det ingen brå overgang mellom læretid og „mestertid“, utviklingen har gått gradvis fram fra famlende forsøk i førromersk tid inntil teknikken ved jernframstillingen (av myr-malm) var nesten fullkommen ved slutten av folkevandringstiden. At den siden har vært drevet i stor målestokk i Norge (inntil 1500), det viser alle jernvåpnene og jernredskapene i merovingertiden og enda mer det svære vikingetids- og middelaldersmateriale av jern som fins i våre kulturhistoriske samlinger. 4) Omkring år 1500 er det også et stort skille i jernframstillingen, ja ikke bare et skille, men også et virkelig brudd i jerntradisjonen. Da begynner jernverkene å komme, *høyovnene* vokser fram og spyr ut sin svarte røyk og sitt glødende smeltede jern. Konkurransen med dette kunne ikke myr-jernet klare, blestergropene sluknet, teknikken glemtes. — Lengst holder „myr-malmsmeltingen“ seg i bortgjemte bygder, men da bare til hus-behov. Enkelte forsøk på å gjenreise denne næring har det vært (f. eks. i Nord-Østerdal av lensmann Ole Evenstad i 1760—1790), men noen betydning har dette ikke hatt. Myr-malmjernet tid er uigjen-kallelig slutt.

Vår moderne jernalder kan vi si begynner med dampmaskinen omkring år 1800; selve *jernframstillingen* (og spesialstålframstillingen) får et kraftig puff framover, først etter oppfinnelsen av den elektriske dynamo (og dermed høyere temperaturer), og senere etter oppfinnelsen av de kontinuerlig virkende, Söderbergske kulleelektroder.

Jernets historie er ikke eldre enn ca. 3500 år, her i Norden neppe mer enn 2400 år. Dette er jo ingen alder når en nå vet at det har levet mennesker på jorden kanskje i flere hundre tusen år. Enkelte av oss moderne mennesker vil kanskje stille det spørsmål: „Hvorfor har ikke mennesket tidligere tatt jernet i sin tjeneste?“ For vi har vanskelig for å sette oss inn i hva det vil si å klare seg uten jern,

det er jo nettopp jernet som har skapt det moderne samfunn og som i større eller mindre grad preger vårt daglige liv.

Årsaken til at jernet ikke tidligere er kommet under „hammeren“ kommer ganske enkelt av at jernet ikke finnes gedigent som sådant i naturen (slik som f. eks. kopper og tinn gjør), men i kjemiske forbindelser med andre elementer, i blandinger med andre metaller og ikke-metaller. (Jernet finnes gedigent i meteorsteinene, men disse er så få at det ikke spiller noen rolle i verdenshusholdningen.) Å løsrive jernet fra sine kjemiske forbindelser slik at en kan framstille rent metallisk jern er vel den største oppfinnelse (kjemisk-teknisk) som noen gang har vært gjort; iallfall er det den oppfinnelsen som har vært av størst betydning for menneskeheten i de siste 3000 år.

Disse jernforbindelser hvori jernet finnes i naturen og hvorav det framstilles kalles med et fellesord for malmer, og de mest alminnelige er oksydene, sulfidene og silikatene. De viktigste malmer til framstilling av jern ($\text{Fe} = \text{ferrum}$) er: a) Magnetjernstein ($\text{Fe}_3\text{O}_4 = \text{FeO} \cdot \text{Fe}_2\text{O}_3$), også kalt magnetitt eller svartmalm (holder 70 % jern). Forekommer bl. a. i fjellene i Nord-Sverige og Sydvaranger, b) Jernspatt (FeCO_3), c) Pyritt (svovel eller jernkis, FeS_2). Forekommer i Trøndelagsfjellene. d) Jern inneholdes også i silikater og andre salter i naturen, e) Brunjernstein ($2 \text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot 3 \text{H}_2\text{O}$).

Når en i gamle dager skulle framstille jern måtte en ha malmen i knust form. Før kjennskapet til krutt og dynamitt var det selvsagt umulig å bryte ut fjellmalmen og senere pulverisere den. Den eneste malm som det var mulig å bruke var den som er nevnt under punkt e, *brunjernstein*, også kalt rødjernstein (raumalm).

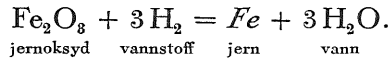
Brunjernstein finnes i store mengder i jernmyrene. Det dannes ved hydrolytiske prosesser. Kilder som kommer fra fjell som er under forvitring og hvor jernsalter er til stede oppløser disse for senere å slippe jernsaltene fra seg igjen på steder hvor bekkene flyter roligere. Oppløsningen av jernet i disse kilder skjer i form av bikarbonat eller ved tilstedeværelse av organiske jordsyrer. Utfellingen av jernsaltene

igjen i sjøer og myrer er et resultat av hydrolyse; der dannes lag på lag, de tørker og festner seg. Etter at lagene således har festnet seg gjennom mange tusen år får vi sjømalm og myrmalm. Myrmalm finnes nesten overalt på jorden, alle steder hvor det er jern i jordbunnen. Og da 5—6 % av jordskorpa er jern forstår en at hvor det *er* forvitring dannes nesten alltid en jernmalm, enten en nå kaller det sjø- malm, myrmalm eller annet. I Sentral-Europa går myrmalmen under navnet *Minette*, i det gamle dansk-norske språk kalles den Minettemalm.

Et meget stort aber er imidlertid at ikke bare *jernsaltene* fra fjellene, men også en mengde andre salter, aluminiumsalter, mangansalter, silikater og andre salter av forskjellige metaller også oppløses av vann under de samme forhold, og likeledes utfelles i jernmyrene på grunn av hydrolyse. En myrmalm er derfor en sammenblanding av silikater, hydroksyder, oksyder, basiske hydroksyder osv. av mange forskjellige elementer. Jernet behøver ikke en gang å være av de viktigste og mest utbredte elementer i det vi i dag kaller en jernmyr. Det fins myr-jernmalmer som visstnok har jernhydroksydenes karakteristiske brune (brunrøde) farge, men som ikke inneholder på langt nær så meget jern at det ville være mulig å framstille jern av malmen etter våre forfedres primitive metode. Denne metode krever nemlig en sterkt *jernholdig* myrmalm. Likeledes er det klart at når myrmalmen inneholder så mange andre elementer, og som må betraktes som forurensinger når det gjelder jernframstillingen, må prosessen slik som den ble utført i vår første jernalder (og også lenge etter) være rik på biprodukter. Disse biprodukter kalles med en fellesbetegnelse for slag. I bygdemålene kalles slaggen oftest for sinders (ikke å forveksle med cinders = en slags finknust koks som framstilles på våre moderne gassverk), men ofte høres også betegnelsen jernstein (jønstein). Da slaggen er et av prosessens sluttprodukter, skal vi komme tilbake til den senere.

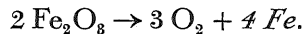
Selve *jernet* som ble framstilt av myrmalmen var også sterkt forurenset, og selv etter fornyet oppgløding og etterfølgende sterk utbanking

av slaggestene, var det ikke jern i ordets kjemiske forstand, 100 % jern, men det inneholdt små, til dels uskadelige bestanddeler av andre elementer, og dessuten *kullstoff*. Dette siste kom til under selve „jernbrenningen“, idet en brukte kull (trekull) til framstillingen. *Kjemisk rent jern fåes aldri når det framstilles av malm og kull*. Rent jern kan framstilles elektrolytisk, samt ved reduksjon av jernoksyd med vannstoff etter ligningen

Jernet oppløser litt vannstoff som siden må bortglødes i vakuum, og en får kjemisk rent metallisk jern.

Vårt eldste jern er altså framstilt av myrmalm og kull. Når en i dag i våre bygder snakker om „jernbrenning“ eller „jernsmelting“ i gamle dager, gjør ofte den misforståelse seg gjeldende at kullene ble nyttet utelukkende til å få sterk varme, høy temperatur, slik at myrmalmen smeltet og derved dannet jernet seg. Men så enkelt er det nok ikke. Det er ikke en *omsmelting*, hvilket framgår av det som foran er skrevet at jernet ikke finnes gedigent i naturen. Heller ikke er det noen brenning eller forbrenning av jernet i ordets kjemiske betydning. Når et metall brenner, vil det si at det opptar surstoff (O_2) f. eks. fra lufta, hvorved dannes oksyder av vedkommende metall. Når *jern* (Fe) brenner dannes *jernoksyder* ($4 \text{Fe} + 3 \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{Fe}_2\text{O}_3$), og dette er den *motsatte* prosess av den en tilstreber ved jernframstillingen, nemlig en *redusering* av dette jernoksydet til metallisk jern. Altså en spalting av oksydet til surstoff og *jern*, ifølge ligningen

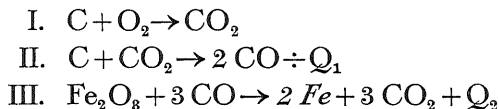

Som vi nedenfor skal se skjer dette i praksis ved hjelp av kull. Ordene „jernbrenning“, „myrmalmbrenning“ osv. (dermed menes denne siste prosess) er dog så utbredt i våre bygdemål at vi ikke uten videre kan bytte dem ut med andre, *kjemisk sett* riktigere ord. Vi kan derfor trygt bruke ordet „jernbrenning“ når vi bare erindrer at prosessen

egentlig er det motsatte av det ordet gir uttrykk for. Formodentlig er disse ordene oppstått ved at det jo var åpen ild under prosessen, og at resultatet ble jern. Den alminnelige mann hadde derfor lett for å slutte at man „brente“ jern.

Kullene har to oppgaver: 1) å få høy temperatur, uten hvilken prosessen ikke kan foregå, 2) å *redusere* ut jernet fra sin kjemiske forbindelse ved denne høyere temperatur, løsrive det slik at der dannes rent metallisk jern.

Myrmalmen inneholder brunjernstein. Det er av dette jernet framstilles. Kjemisk kan vi rent skjematisk framstille det således:

Kullstoffet (C) antennes av luftas surstoff (O_2). Det forbrenner på vanlig måte til kullsyre (CO_2). Denne gass unnviker (ligning I). Men på sin vei treffer den mer kull (ligning II) og det dannes kulloksyd (CO) samtidig som det tilføres en varmemengde (Q_1). *Brunjernsteinen* (Fe_2O_3), som er blandet godt med kullene, reduseres nå av kulloksydet, der dannes jern (Fe) og CO_2 unnviker igjen (ligning III). En ser av ligningen at en her har en varmemengde Q_2 . Den er ca. 10 000 kalorier. Det viser hvor kraftig varme det må til for jernframstillingen. Som ovenfor nevnt vil man aldri få kjemisk rent jern, idet det utreduserte jern har evnen til å oppløse i seg en del kullstoff (C). Dette spiller en stor rolle, da jernets smeltepunkt, smeltetemperatur, derved senkes. Kjemisk rent jern smelter ved 1530°C . Jern som inneholder kullstoff smelter innen visse grenser ved lavere temperatur jo mer kullstoff det har oppløst i seg; og innenfor disse grenser befinner vårt jern seg (myrjernet). Smeltetemperaturen ligger mellom 1100°C . og 1300°C . Det er meget mulig at det fins enkelte stykker av vårt gamle jern som smelter utenfor disse temperaturer, men det er i tilfelle ikke mange.

Våre forfedre hadde også *sin* metode til prøving av malmen. Den tok riktignok lengre tid og langt mer arbeidshjelp enn vår, men da hverken tid eller arbeidskraft den gang hadde de samme verdier som vi nåtidsmennesker legger i dem, er det ikke så sikkert om det ble dyrere enn vår prøvetaker og kjemiker. Vi driver også i dag i flere av våre industrier prøvedrifter før der gåes i gang for alvor. Men her er en vesensforskjell. Prøvedrift i dag utføres etter forutgående analyser og småanlegg i våre laboratorier nærmest for å undersøke den *økonomiske* side av saken, om en kan framstille de respektive produkter så rimelig at de klarer konkurransen på de allerede før overfylte markeder. Prøvedrift i gamle dager av malmen i myrene var bare et spørsmål om det var jern å få av malmen, om det ble brukbart eller om en burde forsøke en annen plass.

Ved mange jernmyrer, på viddene, i dalene og ved våre skoger og vann finnes mange rester etter jernutvinning i så liten målestokk, at det høyst sannsynlig bare har vært drevet prøvedrift der en eller høyst et par ganger. For hvorfor skulle en skifte plass dersom myrmalmen viste seg god?

På denne måte har våre forfedre etter hvert kommet til de beste jernmyrer, hvor det så er framstilt jern i generasjoner. Vi får det en kan kalle jernbygder, ja hele jerndaler, f. eks. Gudbrandsdal, hvor jernhåndverket sto meget høyt, ikke bare hos de mektige og flinke smedene, men også hos håndlangerne. Smedene ble tidens aktede og rike menn, hvis dyktighet i jernhåndteringen ikke bare var et resultat av skole, men også av en overlevering fra far til sønn. Da jernet dessuten var en av de viktigste handelsvarer, skal en ikke undre seg over at handelsveiene den gang gikk gjennom disse jernbygder, forbi jernutvinningsplassene, videre over vidder, fjell og gjennom daler til distrikter hvor jern ikke ble laget, og der byttet med andre ting som igjen trengtes i jernbygdene. Var en vei først anlagt og kommet i alminnelig bruk, ble den brukt og utbedret selv om det som var dens årsak forsvant, i dette tilfelle myrmalmjernet. Dette er nok grunnen til at

jernutvinningsplassene mange steder ofte ligger like ved vår alfarvei den dag i dag.

Reiser vi bilveien opp gjennom *Saksumdalen*, som er en sidedal til Gudbrandsdalen, kommer vi til gården *Døsen* som ligger i Fåberg kommune. Ikke langt fra hovedveien, på en liten nedlagt plass, *Myrhaugen*, ble funnet rester etter gammel jernutvinning, \varnothing : mengder av slagg og kullbiter, 2—3 kullgroper og flere jernutvinningshåler. Disse jernutvinningshåler har flere navn: blestere, blestergroper, blesterhåler, blesterovner og blestergryter, alle avledet av ordet å blåse. Disse blestere hadde nemlig alle det felles at det ved hver var stasjonert en eller to blåsebelger som uavbrutt blåste luft inn i blesteren under jernframstillingen. Man „blåste“ jern. Vi moderne mennesker har satt navnet herd eller herdgrop på disse gamle blestere, idet vi har jevnført dem med *herden* i de moderne jernverks store sjaktovner, hvorfra det smeltede jern til slutt ble tappet ut.

I utkanten av den oppdyrkede del av Myrhaugen, og tilhørende utmarken, reiser seg en ca. 10 m høy haug. Fra toppen av denne haug er det glimrende utsikt over Saksumdalen der den strekker seg nedover og sørover for til slutt å munne ut i Gudbrandsdalen. Og her på toppen, høyt og fritt, har de gamle Saksumdøler „brent“ sitt jern. Ikke bare til eget forbruk, men også til salg i andre bygder, nær eller fjern. Derom vitner de mengder av avfallsprodukter som ligger spredt omkring, overalt hvor en går rundt om på haugen og nedover dens skråninger. Jernframstillerne („jernblåserne“) la ikke blestrene på haugen for den gode utsikts skyld, men for å utnytte daltrekken når blesterinnholdet skulle settes i fyr, og siden som god støtte til lufta fra blåsebelgen. Om aldri så stille så gir alltid draget nordover gjennom dalen den nødvendige, naturlige trekk til blesteren.

I alt er der i dag rester etter 4 blestergroper som alle har vært meget primitivt oppbygd og utformet. Fig. 1 viser opptegnet den blestergrop som lå lengst mot syd, øverst horisontalplan og nederst et vertikalsnitt gjennom A—B. Den har vært laget omtrent slik: En har spadd

en håle, grop, i jorda som består av leire. Forat ikke kantene skulle rase ned, er det så blitt lagt en steinkant rundt gropen. Fugene mellom steinene er så blitt dyttet til med leirklininger og gropen var dermed ferdig til å tas i bruk. I vertikalsnittet på fig. 1 er: *a* et ca. 12 cm tykt lag av torv og matjord, *b* steinkanten (blesterkransen), *c* som er bunnen av gropen består også av leire, men den er brunbrent og viser tydelig at den har vært i kontakt med varme. Dette bunnlaget varierer i tykkelse, men dreier seg om 3 cm. Inne i gropen (på figuren merket *d*) ble funnet slagg og rester av trekull, brente leirstykker og leirklininger. *e* viser selve leirbunnen i haugen som formodentlig er en stor leir-rygg som skyter opp av jordsmonnet i dalen.

Selve steinkransen, som altså var satt rundt blestergropen, sees ovenfra øverst på fig. 1. De prikkede linjer viser hvor steinene er rast ut i tidens løp. De ble funnet løse oppe i blesteren. Årsakene til dette kan være flere, teleløsningen har skjøvet dem opp, mennesker eller dyr kan ha revet dem opp, eller lignende.

„Blesterkransen“ har nå en elliptisk form. Innvendig målt er den store akse 90 cm, den lille akse 70 cm. Meget mulig er det at den opprinnelig har vært rund og da målte ca. 90 cm i tverrmål. Gropen er 37 cm dyp. Bunnen runder jevnt av med største dybde i midten. På sidene går den like opp under steinkransen, unntatt for to steds vedkommende, ved *m* og *n*. Her var det liksom laget renner, slisser eller lignende omtrent i samme dybde som midtbunnen (ved *m* 25 cm dypt, ved *n* 30 cm). Ved utgravingen viste det seg at leiren i bunnen av disse renner var sterkt brent. Disse to renner kan tenkes brukt som uttapningsrenner for slagg (den er nemlig flytende) eller som renner for innføring av munnstykke for blåsebelg, eller begge deler, at altså den ene har vært „uttapningssjakt“, den andre „innføringskanal“ for lufta fra blåsebelgen.

I en halvsirkel utenom og rundt blestergropen ligger en slagghaug hvis ytre mål er 4,5 m i retning Ø—V og 3,6 m i retning N—S.

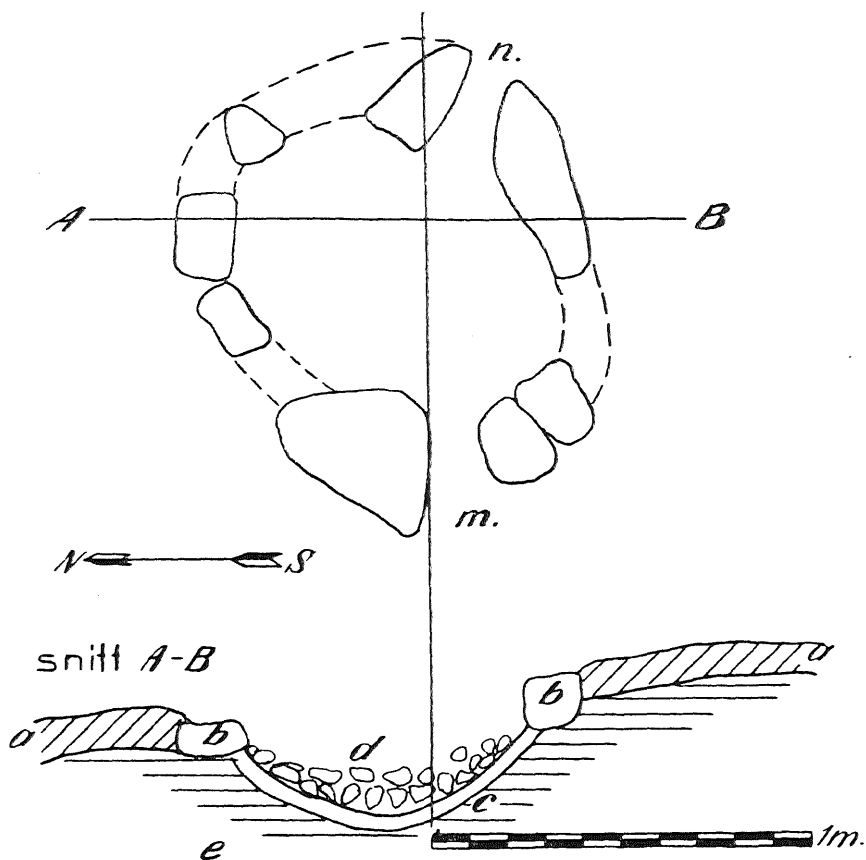

Fig. 1. Blestergrop I på Myrhaugen.

6 m nordafor denne blestergrop kommer vi til den andre av de 4 blestergroper. Denne har vært noe større enn den foregående og av rundere form. Fig. 2 viser kart over gropen, øverst horisontalplan, nederst et vertikalsnitt gjennom A—B. Oppbygningen av denne har vært noenlunde ens med den forrige og på samme måte. Fig. 2 nederst viser: *a* er torvdekket og matjorda i ca. 10 cm's tykkelse (dette lag lå også i forsøkningsgrøp før utgravingen, slik at bare

enkelte av de steiner som steinkanten dannedes av var synlig i dagen). *b* er selve steinkransen, *c* er det brente leirlag som her var ca. 3 cm tykt og *d* er rester av slagg og kull. Under utgravingen av denne blestergrop fantes en mengde slaggklumper, opptil anselig størrelse. Den største var 60 cm lang, 40 cm bred og 25 cm høy (d_1) og veide ca. 70 kg. Slaggen var meget forvitret, porøs, og inneholdt trekullstykker av bartrær som avtrykk etter trekull. Denne store slaggklumpen synes å ha tilhørt en stor rund slaggkake på ca. 1,2 m i diameter. I gropen og mellom steinene ble foruten kull og slaggrester funnet brente leirklininger. En 10 kg's slaggklump lå umiddelbart inntil steinkanten, mellom denne og den store slaggklump, på fig. 2 merket d_2 .

Horisontalplanet øverst på fig. 2 viser steinkransen, den har vært omtrent sirkelrund med ca. 1,5 m i tverrmål, innvendig målt. De tre steiner som ligger noe inne i gropen skriver seg vel fra utrasing, forskyving innover, idet der mellom disse og den ytterste kant sto en stor granrot som ble fjernet under utgravingen. Ved *m* synes innføringen av munnstykket for blåsebelgen å ha vært. Her kan ikke ha vært avtapping av slagg, da slissen (*m*) gikk på skrå *nedover* mot gropen. De store slaggstykkene („slaggekaker“) som ble funnet i gropen og utenfor tyder på at det ved denne grop ikke har vært *avtapping* av slagg i det hele tatt, en har latt slaggen størkne i selve gropen. Etter avkjølingen er den slått i stykker med en slegge eller lignende og kastet opp rundt omkring. Den store slaggklumpen *d* skriver seg således antagelig fra siste gang gropen var i bruk. Det så ut som den var størknet sammen på stedet hvor den lå. Fra steinkanten skrånte blestergropens bunn (*c*) nedover til midten slik at den ble jevnt avrundet (se fig. 2 nederst). Dypeste punkt i bunnen var 48 cm.

Like ved siden av gropen, øst for denne lå slagger etter utvinningen i en haug som var ca. 0,5 m høy og 2,5 m i tverrmål. All slaggen var sammensintret (ikke tappet eller utstukket av blestergropen).

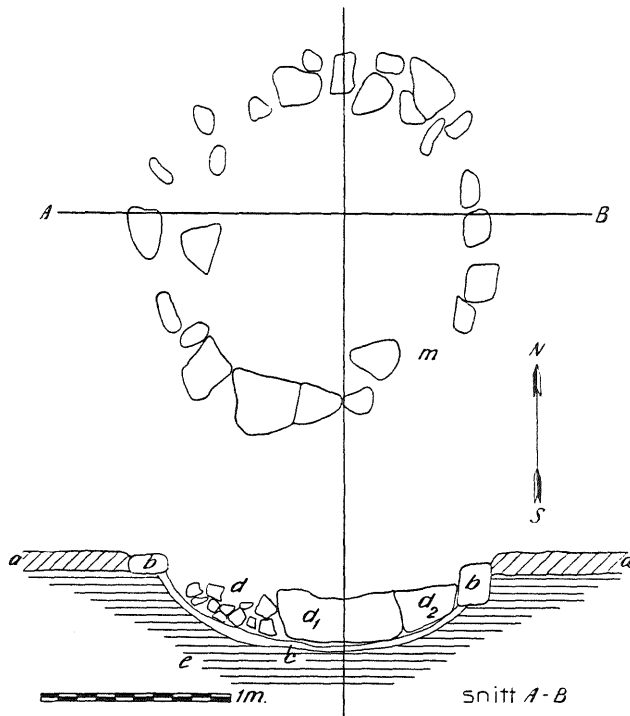

Fig. 2. Blestergrop II på Myrhaugen.

Den tredje blestergropen ligger 3 m nord for den foregående. (Disse tre nevnte blestere ligger på samme linje i N—S-retning.) Denne tredje blestergrop har en noe annen konstruksjon enn de to foregående. Fig. 3 viser den optegnet, øverst horisontalplan, nederst vertikalsnitt gjennom linjen A—B.

Vertikalsnittet viser lagdelingen, *a* er torv og matjordlag som også dekket selve gropen før utgravingen, *b* er en stein fra steinkransen, *c* er det brente leirlaget som danner bunnen i gropen. Mens bunnen på de foregående skrånte jevnt nedover fra steinkanten og mot det dypeste punkt i midten, er skråningen her steilere. Bunnen blir derved nesten flat, profilet blir mer grytelignende, mens det på de to andre

var trauformig (se fig. 1 og 2). *d* betegner slagghklumper (fig. 3) med kullrester. Også den slaggh som fantes i denne grop var ganske stor, et par av dem var på ca. 15 kg. *e* viser selve leirbunnen.

Av horisontalplanet øverst på fig. 3 sees den noe eiendommelige steinkrans. I sin tid har vel blestergropen vært litt avlang, men tidens tann har også delvis ødelagt denne, især i nordre ende av steinkanten. Denne del er dels ødelagt, dels forskjøvet slik at en ikke kan slutte noe om hvordan steinkanten her opprinnelig har gått. Gropens nåværende indre mål er 1,5 m i retning Ø—V, 1,1 m i retning N—S. Steinkanten var for det meste oppbygd av middels store stein, enkelte partier (på figuren stiplet og merket *i*) besto av sammentråkket småstein i et ca. 15 cm høyt lag.

Gropens dybde var 47 cm. Under utgravningen av den ble funnet slaggh og kullrester. Den største slaggh lå på bunnen. Flere av dem hadde trekullavtrykk, ja i enkelte stod det ennå igjen kullbiter. Der var ikke antydning til renne eller sliss for slaggtapping eller lignende. Denne blestergropen har øyensynlig ikke vært benyttet så meget som de øvrige på Myrhaugen, da slagghrestene bare danner en liten forhøyning tett ved. Det brente leirlag i bunnen av gropen er også av mindre tykkelse enn ved de øvrige. Det kan komme av mindre bruk, derved at ilden, varmen, ikke er kommet så langt inn i leirbunnen at leiren er blitt brent i så tykt lag som den ville ha blitt dersom gropen hadde vært brukt regelmessig i lengre tid.

De tre nevnte blestergroper ligger som nevnt etter hverandre på en linje N—S. 5 m vest for denne tracé ligger en stor slagghaug av elliptisk omkrets, den lille akse Ø—V er 10 m, den store akse N—S 12,5 m. Slagghaugen er ca. 1 m høy fra bakken. Midt i haugen er en stor forsenkning, ca. 3 m i tverrmål, hvor det må ha ligget en blestergrop. Dessverre er denne nå helt ødelagt. Det har vært gravd der før slik at stein fra steinkanten, slaggh, kull og brente leirklumper, alt blandet med torv og matjord, ligger hulter til bulter. Det var derfor umulig å danne seg et bilde av hvordan denne fjerde blesteren har vært

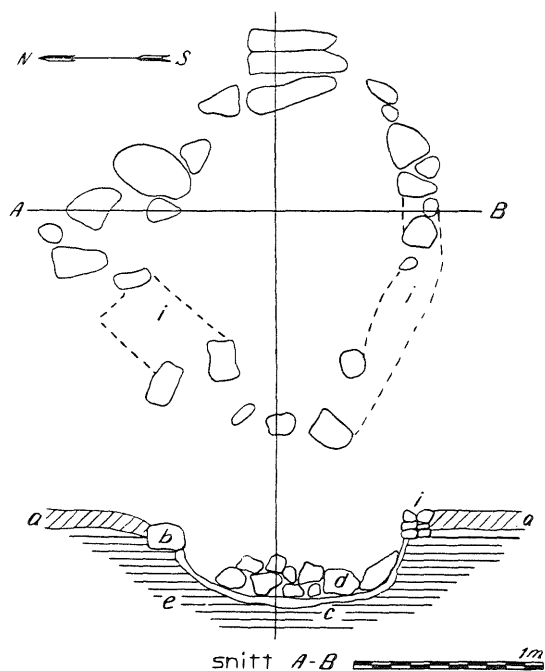

Fig. 3. Blestergrop III på Myrhaugen.

oppbygd. Men at *her* har vært et sånt framstillingssted for jern er helt sikkert, det viser også all den slagg og annet avfall etter jernutvinning som er kastet rundt omkring og som danner den store slagghaug.

Som tidligere nevnt lå disse 4 blestergroper på den udyrkede delen av Myrhaugen. Denne delen eies nå av Olav Brandser og tilhører Døsen gård. 100 m vest for utvinningsplassen og på dyrket mark lå rester etter nok en jernutvinningsplass. Det dyrkede areal eies nå av Bernt Kinnlistuen og tilhører gården *Kinnlien*. Til forskjell fra de foregående kaller vi denne forekomst for *Myrhaugen II*.

På toppen av en haug her lå en gang en husmannsstue hvor plassfolkene fra Myrhaugen har bodd. Denne ble revet i 1892 og var da

minst 150 år, forteller Bernt Kinnlistuen som selv var med og rev den ned. Under stuen ble den gang funnet restene av et blesterbruk. Det var ingen mur under huset. Det sto så å si oppå utplanert jernslag. Under restene av peisen var det selve blestergropen ble funnet. Denne er selvsagt ødelagt ved rivingen av huset og den senere oppdyrking. I 1937 var det dog ennå meget igjen av slagghaugen, og i den ble det gjort meget interessante slagggfunn. Foruten slag. g var der også mange stykker brent leire med inkruster av slag. g. Bernt Kinnlistuen fortalte videre at gropen i 1892 så ut til å ha vært foret med leire hvilket også den funne slag. g bekrefter. En masse slag. g var under oppdyrkingen kastet i en stor røys. I denne fantes de største slag. gstykkene, enkelte var rene mannsløft, på over 80 kg. Det ene av disse slag. gstykker var slik dannet at en av det kan fastslå at gropens tverrmål har vært 80—85 cm. På utsiden av slag. gstykket hang hele leirforingen og dannet et lag som var ca. 10 mm tykt. Dette brente leirlaget hadde *mange* av slag. gstykkene og bekreftet altså at gropen har vært *helt* leirforet, ikke bare med leirklininger mellom fugene i steinkanten som ved de 4 førstnevnte groper på Myrhaugen I. Blestergropen har også vært noe mindre enn disse, men av omtrent samme dybde.

Et studium av slaggen er av meget stor viktighet når det gjelder å løse en del problemer innenfor den gamle jernhåndtering, og ikke minst når det gjelder dens teknikk. Ovenfor har vi sett et eksempel på at dimensjonene av en nå ødelagt blestergrop kan utregnes når en får fatt i et slag. gstykke som er så stort at krumningsradien lar seg måle. Like ens kan påklistret brent leire avgjøre hvorvidt gropen har vært leirforet, helt eller delvis.

Slaggen kan inndeles i flere forskjellige klasser, etter innhold og utseende. For å løse en del tekniske detaljer pleier en å inndele dem etter utseende og tyngde i forskjellige *slag. gtyper*. De forskjellige forskere har forskjellig kronologi, men stort sett har de fleste fulgt „utviklingen“ av slag. gtypene, dvs. en er begynt inndelingen med slag. g fra de mest primitive blestergroper og til slutt stanset med dem

fra de siste blestere som var i bruk før de ble utkonkurrert av de mer „moderne“ masovner.

Etter dette kan slaggene inndeles i 5 grupper:

1. Størkneslagg.

Denne slaggg får sitt navn av at den er størknet sammen i gropen. Det var før en hadde lært seg til å få slaggen ut av gropen i smeltet tilstand. Når jernet var redusert ut og tatt opp lot en den smeltede slaggg bli igjen i gropen inntil den var størknet. Da ble den slått i stykker, kastet opp og vekk og gropen anvendt til ny „brenning“. Denne slaggg kan opptre i meget store stykker, kan danne hele slagggkaker, dvs. at hele slaggen etter størkning ble tatt opp uten først å bli slått i tu. Men da en hel slagggkake var tung å få opp, ble den som regel først ødelagt. Denne slagggtype er tung, ofte steinlignende og ganske homogen. Den har fått „pustet ut“, satt seg, under avkjølingen. Når den rives opp følger ofte deler av gropens leirforing med (hvis der er leirforing), eller sand og stein fra underlaget.

2. Sintreslagg.

En lærte seg etter hvert å ta slaggen ut av gropen før den var helt avkjølt. Den slaggg som seg ut og opp langs veggene begynte så smått å stivne til, da jo temperaturen sank hurtig fra midten, hvor jernet ble utredusert, og utover. Etter hvert dannet jernet seg, jernklumpen ble større og større og sank nedover, og slaggen gikk opp mot ytterkantene. Denne ble antagelig fisket opp med tang eller lignende og kastet i haug før den helt var størknet. Det ene stykke ble slengt på det andre, grenseflatene smeltet litt sammen, og til slutt fikk man en stor sammensintret porøs masse med luftblærer, kullstykker osv. inne i seg. Den „sintret“ sammen. Derav navnet sintreslagg.

3. Renneslagg.

Det neste skritt var å stikke slaggen ut av gropen flytende; få lede den bort gjennom en slisse i gropveggen og videre gjennom en renne

bort fra blesteren. Slaggen rant derved vekk og stivnet i rennen på veien, ofte i mange underlige figurer og formasjoner. Rennet var ofte så dyp at den kunne oppta slaggen fra to eller flere „brenninger“ før den ble rensset opp. Slik kan også renneslaggen bli ganske stor, som regel lang og smal. Den har på undersiden form etter rennets bunn; på oversiden får vi disse merkelige danninger som kommer av at en del av den har vært stivnet til før neste avdeling med slagget kom, omtrent som når flytende matfett rinner ut i flere porsjoner over en kald tallerken og størkner.

4. Tappeslagg.

Tappeslagg er i grunnen bare en særegen form for renneslagg. Teknikken ved blestergropen er omtrent den samme. Forskjellen er at gropen ligger høyere i forhold til underlaget, at den er bygd nesten oppå bakken. Når så slaggen tappes føres den ikke i renne, men drypper ned på jorda før den rinner videre. Vi får en „topplignende“ tappeslagg eller dryppslagget hvis form minner om dryppstein. (Kan også sammenlignes med den stearin som drypper ned på gulvet fra et skjevt sittende juletrelys og derpå størkner.)

5. Sprutslagget.

Hvilken teknikk der enn er anvendt fåes alltid sprutslagget. Denne dannes slik: Når jernklumpen tas opp av gropen, inneholder den alltid en del flytende slagget. Klumpen blir lagt glødende på en stein og rester av slagget blir banket ut av klumpen. Slagget spruter ut i dråpelignende former til alle kanter og størkner når den kommer ned på jorda (kanskje allerede i lufta). Slagget av denne type er alltid liten og har avlangt, dråpeformig utseende.

Den inndeling av slagget som ovenfor er nevnt, i 5 grupper, må ikke settes opp som alminnelig regel, eller deles i 5 sterkt avsondrede grupper. I virkeligheten er det mange overgangsformer fra den ene gruppe til

den andre. Utviklingen har jo selvfølgelig her som overalt gått jevnt og sikkert framover, uten altfor store steg om gangen. Ved det mest „moderne“ blesteranlegg kan en dessuten kanskje finne alle typer av slagg på en gang: man har tappet slaggen høyt oppe i gropveggen, derved fåes *tappeslagg*. En del slagg rinner videre, nedover, vi får *renneslagg*. Noe slagg rinner ikke ut av gropen i det hele tatt, men blir igjen som *størkneslagg*. Idet en skal fiske opp jernklumpen må kanskje noe slagg som ligger øverst og som er i veien hives opp først. Vi får *sintreslagg*. Endelig framkommer *sprutslaggen* under bankingen av jernklumpen, eller jernlupen som den oftest kalles.

Myrhaugen var særlig rik, ikke bare på slagg, men også på slaggtyper.

Pl. I fig. 1 viser en *sintreslagg* (i $\frac{2}{5}$ størrelse) fra den først beskrevne blestergrop (se fig. 1). Den er lett og porøs med avtrykk av stein, leire og kull og veier 0,7 kg. Kullavtrykkene kommer kanskje best fram på Pl. I fig. 2, en *sintreslagg* fra grop nr. 2 ($\frac{4}{5}$ størrelse).

Pl. I fig. 3 viser en *renneslagg*, pl. II fig. 1 en *tappeslagg* og pl. II fig. 2 en *størkneslagg*, alle tre fra Myrhaugen II. Slaggen på pl. I fig. 3 er noe forminsket på bildet ($\frac{4}{5}$ størrelse), den veier 2,4 kg. Pl. II fig. 1 er i $\frac{4}{5}$ størrelse, slaggstykket veier 0,9 kg. Endelig er slaggen på pl. II fig. 2 i $\frac{3}{10}$ størrelse, den veier 27,5 kg. Som tidligere nevnt ble det på Myrhaugen funnet størkneslagg helt opp i over 80 kg.

Sammenholder vi nå konstruksjonen av blestergropene med den funne slagg, kan vi herav finne ut ikke så lite. For det første har der vært drevet jernutvinning i stor målestokk. Det viser mengden av slagg og annet avfall. Dessuten har jernframstillingen på Myrhaugen sikkert nok strukket seg over et lengre tidsrom. Vi har nemlig blestergroper av primitiv konstruksjon som den avbildet på fig. 3. Vi har det langt mer utviklede blesterbruk på Myrhaugen II. Riktignok er dette ødelagt for lenge siden, men det er nok å minne om at her ble funnet tappeslagg, den mest „moderne“ av slaggene fra våre gamle blestere. Fra den første til den andre av disse to blestertyper er det et langt sprang i utviklingen og følgelig et tilsvarende langt tidsrom. Selvfølgelig

kan det jo også tenkes at jernframstillingen på Myrhaugen har hatt to store blomstringsperioder, adskilt av noen hundre år. I den første periode har haugen i den nåværende utmark vært „brennstedet“, i den andre Myrhaugen II.

I umiddelbar nærhet av blestrene på Myrhaugen og også flere steder lengre innover i skogen lå flere fordypninger, runde hull i jorda, fra 2 til 3 m i diameter. Ved graving i noen av disse fantes rester av trekull. Disse fordypninger, de såkalte kullgroper, kolbottnar eller miletomter (miletufter) er de håler en brente trekull i til sin jernframstilling.

Like øst for jernbrenningsplassen, ca. 80 m fra denne ligger *Raumyra*. Selve navnet *Raumyra* viser at her har vi en jernmyr (raudr betyr på gammelnorsk jern). Det er en stor myr, og da malmen har vist seg å være brukbar, har en her hatt rikelige mengder å ta av. Den bekken som rinner ut av myra og forbi Myrhaugen er meget sterkt jernholdig. Når bekken er tørr er leiet ganske rødbrunt av „rust“. Betingelsene for utvinning av jern, skog og malm, har det således vært mer enn nok av også i gammel tid.

— Fra Myrhaugen, hvor jernframstillingen har vært drevet i stor målestokk og hvorfra jernet har gått ut som handelsvare, skal vi nå gå over til å beskrive en utvinningsplass på *Fagstad*, hvor prosessen har vært utført i langt mindre målestokk, formodentlig bare til husbruk.

Fagstad gård (gnr. 42, brnr. 1) ligger også i Fåberg herred, på østsiden av Gudbrandsdalen. Den nåværende eier er banksjef Kristian Bjørstad. Ca. 200 m øst fra våningshuset, like ved en revegård, og så vidt i utmarka, lå en blestergrop. Inne i revegården var det spor etter nok en grop, men da gården ved anlegget var blitt utplanert, var det bare en steinkant igjen av denne gropen. Det ble fortalt at det ganske riktig hadde vært en grop der ved anleggingen av revefarmen. (Verksmester M. A. Lien.)

Kloss i gjerdet til farmen og på en svakt skrånende bakke lå den blestergrop som ble utgravd. Fig. 4 viser gropen opptegnet. Øverst horisontalplan, nederst et vertikalsnitt gjennom A—B. *a* er et 12 cm

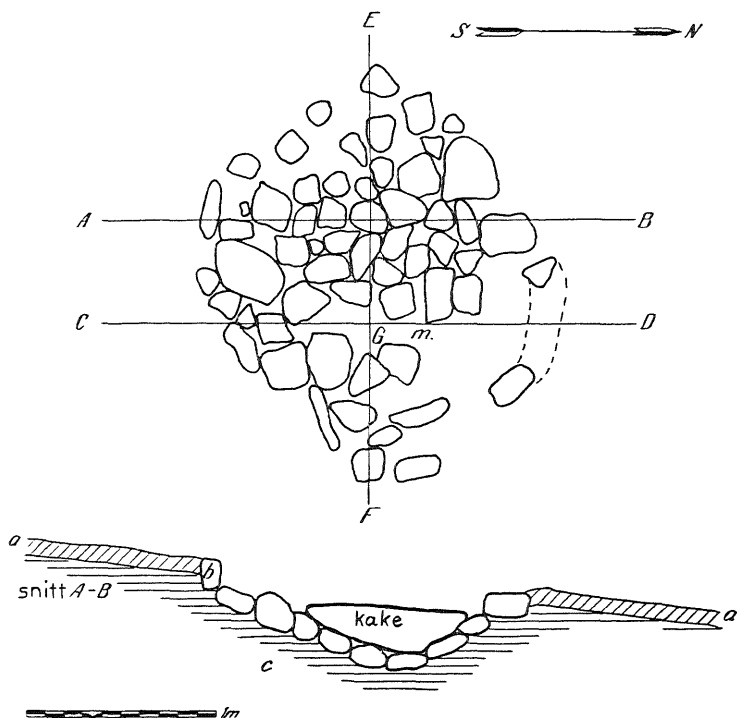

Fig. 4. Blestergrop fra Fagstad, Fåberg.

tykt torv- og matjordlag som også lå over gropen før utgravingen (over gropen var dog dette lag bare ca. 5 cm tykt). *b* viser steinsetningen av kanten og bunn av selve gropen. Denne har således vært helt steinsatt, hvilket sees best øverst i horisontalplanet. *c* er selve auren (jordsmonnet). Mellom steinene ble flere steder funnet brente leirklininger som har vært anvendt til å fuge igjen sprekke mellom steinene. Disse bar tydelig merke etter å ha vært utsatt for sterk varme, flere av dem var således sprukket.

Ved denne blestergropen har en det eiendommelige tilfelle at den ser ut til å ha vært anvendt i to forskjellige størrelser, først den hele ACFDBE, og da noe avlang, ca. $1,5 \times 1,2$ meter. Senere er den gjort

mindre slik at bare partiet ovenfor linjen C—D har vært i bruk (se figuren). Iallfall har dette siste partiet vært i bruk sist. For under utgravingen ble der funnet 2 store slagg som tilsammen dannet ca. to tredjedeler av en hel slaggkake. Ganske tilfeldig ble den siste tredje-part funnet ca. 20 m borte fra gropen, under en granrot. Denne ble felt inn imellom de to første slagg, og vi fikk hele slaggkaken. Denne passet akkurat i den øvre gropen. Slaggkaken var sirkelrund, 85 cm i tverrmål, 25 cm høy og veide ca. 200 kg. Den kan sammenlignes med en avskåret kulekalott. Den runde undersiden bar merker etter steinene i gropen, og på flere steder hang leirklininger ennå fast. Slaggkaken har størknet sammen i bunnen av gropen og er blitt forlatt slik. Det ene stykket som blev funnet 20 m fra gropen må være fjernet av mennesker eller dyr. Dimensjonene av den sist omtalte blestergropen er 110 cm i tverrmål og ca. 50 cm dyp, innvendig målt. Bunnen går fra midten slakt oppover til alle kanter. Ved *m* synes det å ha vært en kanal. I 48 cm's dybde ble det nemlig her funnet brent leire i bunnen og likeledes mellom steinene. Men dette kan jo også skrive seg fra den gang *hele* den opptegnede „steinblester“ var i bruk. Foruten slagg ble det også funnet kullrester av bartrær i gropen. Rundt denne fantes mengder av avfall etter jernutvinningen, slagg, kull, leirforingsrester osv. Det var kastet i haug rundt blesteren. Denne haug var ca. 6 m i tverrmål og på de høyeste steder 0,5 m høy. Spredte funn av slagg ble dog gjort opptil 30—40 m vekk fra utvinningsplassen. All slagg som ble funnet viste seg å være av samme type som den store, nemlig *størkneslagg*, og mange av dem var store klumper på godt og vel et mannsløft. Det synes å vise at det ved denne grop *ikke* har vært anvendt avløpsrenne eller tappeshull for slagg, men at den er overlatt til seg selv å størkne i gropen, for siden å bli slått i stykker og fjernet. Pl. III fig. 1 viser en sektor av en størkneslagg fra Fagstad, i halv størrelse. Øverst er den porøs med luftblærer, nederst sammentrykt og steinhard. Dette slaggstykke veier 4 kg og er bare en liten del av periferien av en stor slaggkake.

Råmaterialet, malmen, er ved Fagstad hentet fra den 18 mål store jernmyra som ligger ca. 50 m øst for blesterbruket.

På samme måte som Fagstad ligger gården *Roterud* også på øst-siden av Gudbrandsdalen, og likeledes i Fåberg herred. Men den ligger lengre mot syd, litt lengre nedover i dalen.

10 minutters gang sydvest fra Roterud, som eies av Osvald Roterud, ble det funnet rester etter 2 blesterbruk, med tilliggende slagghauger. Den ene av disse slagghauger var 16 m i tverrmål, og på det høyeste 1,1 til 1,2 m høy. Midt i haugen var en rund fordypning ca. 2,5 m i diameter. I denne fordypning har blestergropen ligget. Ved utgraving ble funnet slagg, rester av brent leire og kull. Dessuten så det ut som det hadde vært en steinmur el. lign. rundt gropen. Denne blestergropen er utgravd før, og det hele omrotet, slik at det nå er vanskelig å danne seg noen mening om hvordan det hele har vært, hvordan det har sett ut.

Heldigvis lå det 20 m øst for nevnte slagghaug en annen av samme type, 14 m i tverrmål, 1 m høy. Også i denne var det i midten en hulning på ca. 2,5 m i tverrmål hvor gropen har ligget. Skjønt hulingen også var falt sammen, så er gropen uberørt; en kan iallfall rekonstruere det hele og danne seg et bilde av hvordan dette anlegg har ligget. (Blestergropene på de to haugene har formodentlig vært av samme konstruksjon.) Ved utgravingen kom fram følgende lag: Først et torv- og jordlag, dernest kull, slagg og brente leirstumper. Til slutt jordsmonnet. Ned gjennom dette var det gravd en håle, 30 cm dyp og ca. 50 cm i tverrmål. Bunnen i denne var helt flat og besto av brent leire. Denne håle var full av slagg og store stykker leirforing, som fullstendig lignet store potteskår eller gryteskår. Ved graving i slagghaugen ble også funnet mengder av disse.

Blestergropene ved Roterud har antagelig vært oppbygd slik: Der er gravd en håle i jorda. Denne er oppstøttet med bare noen få stein. Deretter er det laget en mantel (kappe) av leire rundt i hålen. Denne mantel har, etter at den er brent, en godstykkelse på fra 18 til

26 mm, i alminnelighet rundt om 22 mm, og har sikkert raget opp et stykke over hálens kant (for å oppná tilstrekkelig dybde på selve blestergropen). Slaggen fra gropen er utstukket og det er hovedsakelig renneslagg som finnes her. Da slaggen er tappet ut i varm smeltet tilstand og altså hadde høy temperatur, er det denne slaggg som har gitt jordsmonnet, som besto av leire, det brente utseende.

På Roterud har således blestertechnikken vært en annen enn både på Myrhaugen og Fagstad. Sikkert kan en ikke si hvordan teknikken har vært, men antagelig har det etter hva der er nevnt ovenfor vært anvendt noe henimot det vi kaller *grytetechnik*, som vi skal utforme nærmere ved Skåtålien, den neste jernutvinningsplass vi besøker i Gudbrandsdalen.

* * *

Vi har i det foregående sett hvordan blestergropene fra gamle dager har vært oppbygd i de „brede“ bygder, i distriktene rundt den nordre delen av Mjøsa. Like ens kan vi anta at enkelte jernutvinningsplasser her, som Myrhaugen og delvis Roterud, har hatt en jernproduksjon som har vært meget stor etter avfallshaugenes størrelse å dømme.

Vi vandrer nå lengre til fjells, høyere opp i Gudbrandsdalen, til setrene som ligger oppunder Jotunheimen, i *Vågå* og *Vågåmo* herreder. Praktisk talt på alle disse setrene eller i nærheten av dem har det i gammel tid vært drevet jernutvinning i større eller mindre grad. På de setrene hvor seterdrift ennå drives om sommeren, er restene etter jernvinna nesten borte, da beitefeltet stadig er utvidet, ryddet og utplanert. Tråkk av folk og fe, samt anlegg av nye bil- og turistveier har også bidratt meget til å fjerne de siste spor etter jernframstillingen på fjellsetrene. Men ennå fins mange jernplasser, på bortgjemte steder og på halvt glemte seteranlegg, som kan gi gode veiledninger og anvisninger når det gjelder utforskingen av jernvinna i gamle dager.

En slik bortgjemt plass har vi i *Skåtålien*, som ligger i nærheten av Storgsetrene i Långmorke Statsalmenning, Vågå herred, 800 m over

havet. Selve blestergropen her besto av en leirgryte som var satt ned i jorda. Pl. IV fig. 1 viser den meget godt bevarte blestergryte. Gryten er riktignok sprukket i 20—30 deler, men nesten alle delene er der. De delene som var falt inn i gropen ble satt sammen med de øvrige som ennå lå på plass. På den måte fikk man satt i hop hele gryten. Grunnen til at leirgryten var så godt bevart skyldes at den har fått ligge i fred helt til 1936. Rent tilfeldig ble den da funnet av skogforvalter Simen Wolrath under en rast i skogen. Leirgryten er helt rund med en diameter på 40 cm, og den har en dybde på 45 cm. Under utgravningen var den fylt med jord, aske, slaggstykker osv., samt en del gryteskår fra øverste kanten av gryten. Disse har rast inn i tidens løp. Godstykkelsen av gryten har vært meget jevn, fra 19 til 21 mm. Pl. III fig. 2 viser et gryteskår sett innenfra og fra siden. $\frac{1}{2}$ størrelse. Selv i bunnen, hvor en skulle tro at tykkelsen skulle variere sterkere, er den merkbart jevn. Bunnen runder jevnt oppover og uten særlig markering går den over i en loddrett vegg. Randen av blestergryten har raget 15—20 cm over bakken.

Slaggen har vært tappet eller stukket ut av blestergryten gjennom et hull i gryteveggen, omtrent der hvor krumningen av bunnen begynner. Den har så rent ned i en fordypning („slaggpotte“) like dyp som blestergropen (merket A på pl. IV fig. 1). Derfra har den rent videre gjennom en renne nedover og ut i terrenget. Det lå slagg av rennetypen så vel i slaggpotten som nedover i rennen. Nedenfor den lille haugen som blesteren lå på, lå en rund slagghaug, 3 m i diameter og ca. $\frac{1}{2}$ m høy. Hele haugen besto av renneslagg.

Rundt blestergryten har det ligget store steinheller. Disse er sikkert fraktet dit langveis fra, da det i det distrikt hvor Skåtålien ligger bare er morenedanninger. Hva disse hellene har vært brukt til er ikke så godt å si. Kanskje har de vært anvendt som underlag for røstning av malmen eller lagring av malm eller kull; kanskje har de tjent som „utendørs gulv“ under jernblåsing eller har vært anvendt som dekke over gropen på de tider da den ikke var i bruk, for igjen å bli fjernet

når jernonna begynte. Høyst sannsynlig har steinhellene tjent alle disse formål. (Da blesteren ble „oppdaget“ var den dekket av en svær steinhelle.)

Sydøst for blestergryten, bare 2 m fra denne, lå rester etter en kullmile, en kolbotn. Den var noe avlang, $2 \times 1,3$ m og $1/2$ m dyp. Denne kolbotn har vært grunnlaget for en *liggemile*. Der har de laget kullene til jernframstillingen. Her i Skåtålien har det heller ikke vantet på jernmalm, 2 svære myrer, den ene ca. 80 m syd, den andre ca. 50 m øst for blesteren, har gitt rikelig og lettvtint forsyning av myrmalm.

En lignende blestergrop ble funnet rester av på *Darthus-åsen* (ca. 820 m o. h.), som også ligger i Långmorke Statsalmenning, like ved den gamle seterveien forbi Lemunnsjøen. Denne blestergropen er blitt ødelagt ved at det over den har vært lagt grunnlag for store kullmiler. Kullmiletomten er 12 m i tverrmål og er sannsynligvis ikke så svært gammel. Her ble funnet svære kullstykker og i ganske store mengder. Midt i denne kullmiletomten lå restene etter selve blestergropen. I denne har det vært rotet før, men av de gryteskår osv. som lå igjen og omkring kan en slutte at også her har vært anvendt leirgryte-teknikk. På ca. 46 cm's dybde lå en stor steinhelle. Antagelig har gryten stått nedpå denne og har derfor formodentlig vært mer flatbunnet enn leirgryten i Skåtålien. Slaggen som lå spredt omkring overalt var også for det meste av renneslaggtypen. Flere av stykkene var dog porøse og lette og inneholdt rester av kull og kullavtrykk, og minnet mest om sintreslagg.

— Fra fjellet Kalven rinner to elver, *Raubekken* og *Rauåra*. Som navnet sier må disse være jernførende. Og det er de da også i høy grad. På sin vei nedover danner de en mengde små myrer med sterke jernavleiringer. På den årstid da elvene er tørre ser elveleiene ut som om de besto av rust alene; det er det rødbrune jernhydratet som gir fargen. Og vi vet at jo mer jernhydrat det er i malmen, desto bedre er den til framstilling av jern etter den gamle blestermetoden. Som ventelig er, fins det langs disse elver flere jernutvinningsplasser. Vi

skal i det følgende beskrive 5 av disse, 3 ved Raubekken og 2 ved Rauåra.

Den første plassen, *Raubekken I*, ligger like nedenfor den gamle seterveien til Randsverk (Långmorke Statsalmenning). Blestergropen lå på en liten haug ved elva. Der har vært „fremmede“ også i denne, men ennå er der så meget igjen at en kan danne seg et bilde av blestergropen: der er spadd en håle som er støttet opp med stein, innenfor er formodentlig lagt en leirmantel eller store leirklininger. Gropen har vært ca. 100 cm i diameter og ca. 45 cm dyp. Både i gropen og nedover bakken mot elva lå slagg. Det var slagg av størkne-typen. Den var tung og steinartet og viser at det her ikke har vært avtapping eller utstikking. (På mange slagg satt det ennå igjen brente leirstykker.)

Lengre nede ved elva kommer vi til *Raubekken II*, som oppbygningmessig sett så å si har vært en hel liten industriell bedrift. På en liten forhøyning tett ved bekken ble det i 1927 funnet en steingrop som etter beskrivelsen å dømme (skogforvalter S. Wolrath) høyst sannsynlig må ha vært en jernblester eller grunnlaget for en sådan. I 1937 var gropen ødelagt, bare en del av steinmuren sto igjen, og blesteren lot seg ikke gjenkonstruere. Størrelsen av gropen har dog vært ca. 1 m i tverrmål, altså av vanlig størrelse. Raubekken som går tett forbi hadde her et eiendommelig damlignende utseende. Det så ut som det i gammel tid med hensikt var bygd en liten dam der, idet en del stein lå i mur tvers over bekken og derved dannet en demning. Vi tok til å grave i bekkefaret, og gravingen hadde ikke vart lenge før vi kom ned på restene av en tømret hjulstue. De få stukkene som var igjen av stua var svært morkne, utvasket som de har vært av det rinnende vannet i bekken. De var dekket av jord og slam. I ruinene fantes en del av selve hjulkransen, et trestykke som var 72 cm langt og 13 cm bredt på midten. Det hadde krumningen av hjulet, og beregnet etter denne har hjulet hatt en diameter på 1,5 m. På dette trestykke satt ennå sporene etter skovlene. Mellom skovlemerkene

var 18 cm i ytterkanten, selve skovlesporet 2,5 cm. Hjulet har altså i alt hatt 23 skovler. ($2\pi R : (18 + 2,5) = \pi \cdot 150 : 20,5 = 23$.) Midt på det funne trestykke sto en nagle av tre, hvortil det så ut til å ha vært festet en loddrettstående gjenstand på utsiden.

Slik som det hele har vært arrangert kan vi gå ut fra at det har vært et overfallshjul. Fra dammen og ned til hjulet har det ligget troer, d. e. vannledninger av tre. Disse lages av trestammer som blir boret hule tvers igjennom på langs. Flere stykker av slike troer ble også funnet nedover i bekkefarete.

Hvilken forbindelse har så en slik hjulstue og et slikt overfallshjul med en blester? Vi vet at malm og kull er råstoffene i jernframstillingen, like ens at temperaturen må være høy. For å få høy temperatur må en ha gode kull og god trekk, ikke minst det siste. Som før nevnt må det foruten god naturlig trekk også anvendes en sterk blåsebelg (kanskje to). Å trekke en slik blåsebelg under hele jernframstillingen, fra opptenningen og helt til jernet tas opp, er ingen lett jobb. Det krever sin mann fullt ut, ja det måtte vel to mann til skifte om belgen skulle gå knirkefritt. *Vanndrevet blåsebelg* er sikrere og langt behageligere. Vi må derfor gå ut fra at vannhjulet sto i forbindelse med blåsebelgen, at rotasjonen på en eller annen måte ble omsatt til en translasjonsbevegelse i forbindelse med belghåndtakene. Vi skal også huske at arbeidshjelpen i høy- eller senmiddelalderen begynte å koste noe, og det gjaldt å være mest mulig selvhjulpen, ikke minst i konkurranse med jernet fra masovnene, som da begynte å sige inn over Norges bygder.

I nærheten av blestergropen, 6 m vest for denne, så det ut til å ha vært laget en kullgrop, tverrmål 1,5 m, dybde 60 cm.

Her ved Raubekken II har således alle betingelser vært til stede for en storutvinning av jern. Her var malm nok, blestergropen var bygd, like ens kullgropen. Dessuten var der anlegg til vanndrevet blåsebelg. Likevel har ikke anlegget kommet i gang, hva nå årsaken kan være. Der ble nemlig ikke funnet slagg, kull eller andre rester etter jernframstilling. En av troene (vannledningene) lå halvveis ferdiglaget,

hullet gjennom den var bare halvt gjennomboret. Hele anlegget er således forlatt i sin vorden, enten dette skyldes dødsfall, konkurransen av masovnjern, forstyrrelser av store utrasinger i dalen eller lignende. Vi vet at jernutvinning av myrmalm i disse trakter hadde en kort gjenoppblomstring i siste halvdel av det 18. årh. takket være lensmann Ole Evenstads forsøk. Det er meget mulig at dette anlegget her ved Raubekken II er blitt bygd i 1780-årene og så er blitt forlatt etter den store utrasing der i dalen i 1789.

Lengre nede ved Raubekken, like ved veien til Randsverk og på grensen til Långmorke Statsalmenning lå en plass, Raubekken III, der det var rester etter jernvinna. Selve blestergropen var helt *steinmurt* fra bunnen og opp. Bunnen var flat og steinlagt. Forkanten av gropen var i 1937 tatt bort. Pl. IV fig. 2 viser det som er igjen av blesteren, omtrent to tredjeparter. Den var 60 cm dyp og har hatt et noe ovalt tverrsnitt, 48×60 cm. Som det sees av figuren besto steinmuren av flate steinheller lagt på hverandre helt til randen. I den del av gropen som var igjen var det ikke merker etter tappehull eller lignende så dette har ligget på den side som nå er revet bort. Og det kan passe, for terrenget heller her sterkt nedover mot bekken. Nedover skråningen lå også restene etter „jernbrenningen“, slagg, kullrester og aske. Disse restene viser at jernframstillingen ved Raubekken III ikke har vært drevet i så særlig stor målestokk, antagelig bare til husbehov, iallfall svært lite utover dette.

Som ovenfor skrevet kommer det to bekker fra Kalven. Den ene er altså Raubekken. Den andre er *Rauåra*. Også langs denne har det flere steder vært drevet jernframstilling i gamle dager. Like ovenfor Sæmundseter (i Randsverk), 20 m fra husene og på dyrket mark, ligger ennå en slagghaug, på tross av oppdyrkingen. Den har et tverrmål ved bakken på ca. 4 m og er nå (1937) ca. 80 cm høy. Selve utvinningsplassen, blesteren, er nå selvsagt borte, ødelagt av oppdyrkingen. Men av restene i slagghaugen kan vi se at her har vært anvendt det som før er kalt „gryteteknikk“, at altså reduksjonsprosessen har foregått i

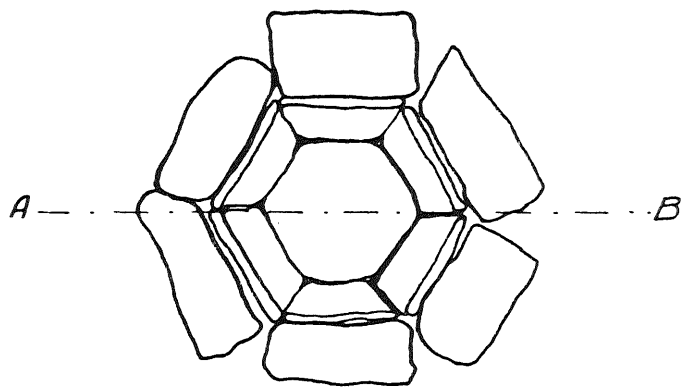
en leirgryte. I slagghaugen ble nemlig funnet mange „gryte“-skår av brent leire.

Ca. 200 m vest fra foregående ligger også en slagghaug av samme størrelse og form. Slaggen her besto bare av smått og porøst slaggg. Gryteskår eller andre sorter leirforingsstykker var det ikke i haugen. Denne plassen som ligger på øvre side av den gamle seterveien til Randsverk, og kloss i veien, er nå blitt helt forstyrret, idet veien er utbedret og utvidet til 3 m bred bilvei. Meget tyder på at selve blestergropen har ligget der hvor bilveien nå går. Tett ved slagghaugen lå 2 kullgroper, kolbottnar, der de har brent kull til jernframstillingen. I disse er det ennå rester etter kull.

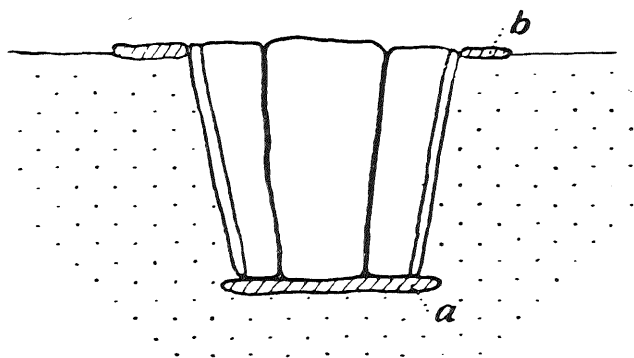
Ikke langt fra denne forekomst, bare 10 m syd, lå det ennå en slagghaug. Her har igjen vært anvendt leirgryte. Rester av en sånn fantes i jorda. Frost, teleløsninger osv. har fullstendig ødelagt blestergryten og nærmeste jordlag slik at det er umulig å rekonstruere den. Grytestykkene er dessuten svært forvitret og så skjøre at de går i stykker mellom fingrene. De største av dem var opptil 1 dm².

I nærmeste omegn av disse to sistnevnte slagghauger ligger flere mindre slagggforekomster og dessuten 5—6 kullgroper, hvori ennå er kullrester. Det område som slaggen og andre jernutvinningsrester inntar her i Randsverk er ca. 1,5 mål og danner et slags platå. Det er ganske utvilsomt at vi her har med et stort jernframstillingsanlegg å gjøre. Her har vært flere blestere i drift på en gang, hvor også den videre bearbeiding av jernet har foregått. Mange folk har ganske sikkert vært beskjeftiget med jernvinna på Randsverk (derav navnet?). Mangen ljå, øks, sigd, ja spydspiss, pilesmiss, kanskje sverd med er laget av det jernet som er framstilt her.

Dessverre er bilveien lagt tvers over platået så det er umulig å avgjøre *nå*, hvordan hele anlegget opprinnelig har vært, men en av de store slagghauger og flere små består nesten bare av sprutslaggg, hvilket viser at det ikke bare er framstilt jern, men at dette også er bearbeidet videre. For vi vet at det framstilte jern inneholder slaggg

Snitt A-B

 50 cm.

Fig. 5. Blestergrop på Kleivseter, Vågåmo.

som må bankes ut, og vi får avfallsslagg (sprutslag) som har det eien-
dommelige, dråpeformige utseende. I Randsverk har det derfor sikkert
vært både blester og smie, samt alt annet som var nødvendig for å
lage et sverd eller en øks av den myrmalmen som ble hentet i Rauåra,
300 m vest for jernvinneplassen.

Sinderhølen kalles en plass i nærheten av Merlingsåsen, Långmorke
Statsalmenning i Vågå herred. Navnet viser at her er sinders, og da
sinders er det alminnelige ord for jernslag i bygdene, er det klart at
det her har vært en jernutvinningsplass. Selve blestergropen som er
ganske godt bevart, ligger på en ca. 8 m høy haug like ved en liten
elv, Merla. Gropen var hellelagt innvendig med små heller og fugene
mellom disse var klint til med leire. Den var sirkelrund med et tverr-
mål øverst på 1 m. Dybden var 65 cm. Bunnen av gropen som også
var hellelagt, var avrundet uten noen brå overgang mellom bunn og
vegg. Gropen lignet en avskåret kulekalott. I gropen, nedover bakken
mot Merla og uti denne, lå mengder av slagg (sinders) av den porøse
sammensintrede type som kalles sintreslag. Like i nærheten lå to kull-
groper, kolbottnar, begge ca. 1,5 m i tverrmål og 90 cm dype. I den
ene av disse var det nokså meget kull tilbake.

Omtrent 2 km fra Sinderhølen, like nedenfor Kleivseter, ligger rester
etter gammel jernframstilling. Blestergropen er av et noe annet utseende
og konstruksjon enn de foran beskrevne. Gropen som ligger på en liten
høyde, 10 m fra bekken og i utkanten av en jernmyr, er opptegnet på
fig. 5, øverst sett rett ovenfra, nederst et vertikalsnitt gjennom A—B.
Bunnen består av en flat steinhelle *a*, gryteveggen utgjøres av 6 store
steinheller som står på høykant. Blestergropen har derfor form som
en 6-kantet rett avkortet pyramide, med toppflaten ned. I overkanten
er tverrmålet 65 cm, i bunnen 45 cm. Gropen er 60 cm dyp. Hellene
var ikke sammenføyd med leire, og blant avfallsslaggen, som var av
størknetypen, ble heller ikke funnet spor etter brent leire eller leir-
foringsstykker. Denne blestergropen, steingryten, har altså ikke vært
foret med leire. Heller ikke har slaggen vært uttappet eller utstukket

fra bunnen, men er størknet i gropen, for senere å bli slått i stykker og kastet bort. Rundt blestergropen lå steinheller, en ved hver av de loddrettstående heller, som figuren viser (øverst på vertikalsnittet, kalt *b*).

Ovenfor Kleivseter lå det også rester etter en blestergrop. Denne var imidlertid svært dårlig bevart og lot seg ikke rekonstruere. Antagelig har den dog vært av lignende konstruksjon og form som den foregående; det lå blant slagget og annet avfall store steinheller som viser at den iallfall har vært hellesatt. Like ens lå der mengder av slagget av størknetypen, men ikke spor etter brent leire eller leirklining.

Som vi har sett har oppbygningen av blestergropene i Gudbrandsdalen vært forskjellig, fra en simpel håle i jorda (som på Myrhaugen) til de høyt utviklede blesterbruk i Skåtålien, Kleivseter og Raubekken II. I Skåtålien og ved Kleivseter var det selve gropene som viste den høyt utviklede jernframstillingsteknikk, idet disse nærmest var *blestergryter* (av leire eller stein) som sto nede i jorda og hvori jernet ble framstilt. Ved Raubekken II var det anlegget av hjulstua og den vanddrevne blåsebelg som synte hvor langt de gamle gudbrandsdøler har drevet det i teknisk henseende når det gjaldt jernframstillingen. Et resultat av naturrikdommenes utnyttning og fremragende teknisk tankegang!

Hva enten blesterbruket var primitivt i sin utførelse eller høyt utviklet og flott anlagt, så var selve jernframstillingsprosessen likedan, prinsippet var det samme, nemlig det å framstille jern av trekull og myrmalm. Men etter hvert som en lærte å utvikle blesterteknikken fikk en selvsagt bedre og bedre resultat. En klarte også å framstille mer jern innenfor samme tidsrom enn tidligere, samtidig som antallet av håndlangere kunne reduseres.

Selve framgangsmåten ved blesterbrukene var i korte trekk omtrent slik: Myrmalmen ble spadd opp og lagt til tork. Etter en tids forløp ble den røstet, (ofte lå røsteplassen like ved blesteren). Røstingen besto i en foroppheting av malmen hvorved rest av fuktighet, løst bundet vann, og organiske substanser ble brent bort. Røsting av

malmen var nok alminnelig, men ble ikke alltid brukt; især er det delte meninger om røstingen av malmen i de første 1000 år etter jernframstillingens begynnelse i Norge. Når så malmen og de ferdiglagede trekull lå klar til bruk, ble det tent opp i blestergropen. Først med ved, deretter med kull inntil en hadde fått sterk varme. Så ble blandinger av malm og kull kastet porsjonsvis i gropen. Etter hvert dannet der seg en jernlupe som ble større og større. Hele tiden har lufta fra en eller to blåsebelger strømmet inn i illmørjen. Slagg som dannet seg og som var flytende ble enten liggende igjen i gropen eller ble tappet bort, alt etter blestergropens konstruksjon. Når jernlupen var blitt passe stor, ca. 5—6 kg eller deromkring, ble den tatt opp med en tang og lagt, varm og seig som den var, med en gang på en amboltstein. Der ble flytende slagg som ennå var igjen i klumpen drevet ut med en slegge så spruten av slagg føk omkring. Senere ble jernklumpen varmet opp til rødglødhete i smie eller lignende og resten av slaggen ble banket ut, hvoretter jernet på vanlig vis ble smidd ut til våpen eller redskap.

I Oplandene, Buskerud og delvis Akershus ble det ofte smidd ut en mellomform av jernet før en smidde det ut til redskap eller våpen. Jernklumpene ble da smidd ut til de eiendommelige jernbarrer eller emnesjern som sikkert nok har vært brukt som betalingsmiddel. I Gudbrandsdalen er det således i alt funnet ca. 400 slike jernbarrer.

Har jernframstillingen (av myrmalm) i Gudbrandsdalen i *kvalitativ* henseende nådd et høyt nivå, så er også de *kvantitative* mengder av jern som er framstilt i dalen i oldtiden så store at vi nå vanskelig har begrep om det. Tenk bare på de mengder jernmaterial derfra som fins i våre kulturhistoriske samlinger, og husk at dette sikkert bare er en brøkdel av alt det jernet som er utvunnet ved blestervirksheten. Det meste av dette jernet er jo blitt borte, solgt, rustet opp eller forsvunnet på annet vis. En del ligger sikkert ennå gjemt i jorda, der hvor traktorpløgen ikke har brøytet, eller på andre fredelige steder hvor oldtidsminnene får lov å ligge i ro.

Både det store antall av jernvinneplasser og disses størrelse, samt den store mengde jernredskaper og jernvåpen fra oldtiden som er funnet i Gudbrandsdalen, viser at jernframstillingen her har vært stor. De gamle døler har sikkert ikke bare forsynt seg selv med jern, men sikkert også de nærmeste nabobygder. Ja, meget tyder på at fjerntliggende bygder også har handlet jern der. Som vi tidligere har nevnt kalles gjerne slike bygder hvor jern ble „brent“ for jernbygder. En slik er også Gudbrandsdalen, om vi da ikke skal kalle det en jerdal. For nesten i hele dalen har den gamle jernvinna vært drevet, i enkelte bygder i stor målestokk som f. eks. i Vågå, i andre bygder i mindre grad. I grunnen er dette bare hva vi kunne vente oss, for felles for alle bygder i Gudbrandsdalen er dette: gode og lett tilgjengelige mengder av myrmalmer, dessuten skog nok til trekullbrenningen. Når først kunsten å framstille jern var kommet til landet, er det derfor bare rimelig at en dal som Gudbrandsdalen ble en jerdal — for det gjaldt den gang som nå at „bedriften“ blir lagt der hvor råstoffene er best og rikeligst.

ZUSAMMENFASSUNG.

In der Einleitung des vorhergehenden Aufsatzes ist ein Versuch gemacht worden, die letzten 2500 Jahre in Norwegen nach der Geschichte des Eisens einzuteilen: 1. Vor der Erfindung des Eisens, die Zeit bis etwa 500 v. Chr., 2. die *älteste Eisenzeit*, bis etwa 500 n. Chr., 3. die *jüngere Eisenzeit*, bis etwa 1500 n. Chr., 4. die jüngste Eisenzeit, bis 1800 n. Chr., 5. nach 1800 die *moderne Eisenzeit* oder die Stahlzeit.

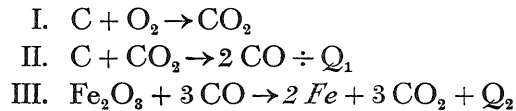
Diese Einteilung wird folgendermaßen begründet: 1. Die Zeit vor der Erfindung des Eisengewinnes ist von Stein- und später von Bronze-geräten gekennzeichnet. 2. Etwa im Jahre 500 v. Chr. beginnt das Eisen seinen Einzug im Norden, und nach und nach wird die Kunst erlernt, das Eisen selbst aus Moorerz und Holzkohle zu gewinnen. Die

nachfolgenden 1000 Jahre bezeichnen die Lehrzeit des Nordländers in der Handhabung des Eisens. An diesem Zeitpunkt kommt er seinem Lehrer gleich — er ist selbst Meister geworden. Auch das Härten des Eisens war dann erlernt. All das Eisen, das von 500 an bis etwa 1500 in Norwegen gewonnen wurde, schreibt sich von dem Moor erz und den Bläsereien, wir hatten aber dann unsere eigene Eisenhandhabung, die mit der anderer Länder ganz und gar in gleicher Höhe stand. Die Eisenmengen, die damals in Norwegen gewonnen wurden, waren erheblich, selbst wenn sie mit dem Maß unserer Zeit gemessen werden. 4. Etwa um das Jahr 1500 geht es mit dem Moor erz zu Ende, denn es wurde von dem Eisen der Schachtöfen, mit Steinerz als Rohmaterial, verdrängt. 5. Der Beginn unserer modernen Eisenzeit ist auf etwa 1800, gleichzeitig mit der Erfindung der Dampfmaschine, gezeitigt. Aus der Erfindung des elektrischen Dynamos, und später der Söderberg'schen Kohlenelektroden, erwächst die heutige enorme Welterzeugung von Eisen und Stahl.

In der Natur gibt es verschiedene Eisenverbindungen, die als Rohstoff (Erz) für den Eisengewinn dienen können, die üblichsten sind Oxyde, Sulfide und Silikate. Wenn man in vergangener Zeit das Eisen in den Bläsen (offenen Eisenöfen) herstellte, mußte das Erz klein geschlagen werden. Das einzige Erz, das zu diesem Zweck dienlich war, war das Moor erz (Roteisenstein, Roterz). Das Moor erz wird durch hydrolytische Prozesse in eisenführenden Bächen, Flüssen und Seen gebildet. Moor erz ist eine Zusammensetzung von Silikaten, Hydroxyden, basischen Hydroxyden usw., von vielen Elementen. Die primitive Eisenerzeugung in Bläsen erfordert ein stark *eisenhaltiges* Moor erz. Da dieses, wie erwähnt, so viele verschiedene Stoffe enthält, erhält man auch Nebenprodukte, die mit einer Gesamtbenennung als *Schlacken* bezeichnet werden können.

Die Kohle hat bei der primitiven Eisenerzeugung zwei Aufgaben, eine hohe Temperatur zu geben und als Reduzierungsmittel zu dienen. Dadurch wird ein Teil Kohle in das Eisen aufgenommen.

Chemisch gesehen geht die Eisenerzeugung folgendermaßen vor sich:

Der Kohlenstoff C wird von dem Sauerstoff O₂ der Luft entzündet. Er verbrennt zu Kohlensäure CO₂. Die Kohlensäure entweicht, stößt aber auf mehr Kohle C, und es bildet sich Kohlenoxyd CO. Der Roteisenstein Fe₂O₃, der mit den Kohlen gut vermischt ist, wird nun von dem Kohlenoxyd reduziert, es bildet sich Eisen Fe, und CO₂ entweicht wieder, und der Prozeß geht weiter. Es bildet sich mehr Eisen.

Moorerz enthält, wie erwähnt, nicht reines Fe₂O₃, sondern viele Verunreinigungen. Ein Teil derselben ist auch in dem fertigen Eisen zu finden. Die meisten wirken schädlich auf die Qualität und Haltbarkeit des Eisens, während andere, z. B. Mangan, Chrom, Vanadin, es stärken. Für das Eisen, das aus Moorerz hergestellt wird, kann die Regel aufgestellt werden, je mehr rotsteinhältig das Moor ist, je weniger Verunreinigungen es gibt, umso besser wird die Qualität und die Haltbarkeit des Eisens.

Bei Probewirtschaftung der verschiedenen Eisenmoore, derer es in Norwegen viele gibt, haben unsere Vorfahren die richtigen herausgefunden, diejenigen, die das beste Eisen herausgaben, und wo dann Generationen hindurch Eisen gewonnen wurde. Es entstehen Eisenbezirke, ja ganze Eisentäler, aus welchen sich das Eisen weit verbreitete und Handelsware, Exportware der Bezirke wurde. Ein solches Eisental ist Gudbrandsdalen mit all seinen Seitentälern.

Unweit der Hauptlandstraße, in Saksumdal, das ein solches Seitental ist, fanden sich auf einer Siedlung, *Myrhaugen*, Reste von alter Eisengewinnung, Mengen von Schlacken und Kohlenstücken, 2—3 Kohlenruben und 4 Eisenbläsen (Eisengewinnungsgruben). Diese Bläsen tragen mehrere Namen: Bläsegruben, Bläsevertiefungen, Bläseöfen und Bläsekessel, alle von dem Wort blasen abgeleitet. Alle

haben das gemeinsam, daß bei jedem ein oder zwei Blasebälge aufgestellt waren, die während der Eisengewinnung unaufhaltsam Luft in die Gruben bliesen. Daher der Name. Fig. 1, 2 und 3 zeigen drei dieser Bläsegruben. Sie sind im Aufbau etwas verschiedenartig, aber im großen ganzen sind sie folgendermaßen gebaut: man hat in die Erde eine Grube (*håle*) gegraben. Damit der Grubenrand nicht einrutschen sollte, um ihn aufzustützen, ist in der Grube ringsherum ein Steinrand aufgebaut worden. Die Fugen zwischen den Steinen wurden mit Tonerde ausgefütert, und die Grube war gebrauchsfertig. Die Gruben waren teils mit Schlackenrinne, teils mit Stichloch für die Gebläse (*m* und *n*) versehen. Beim Ausgraben der Gruben waren diese mit Abfallprodukten, Kohle, Asche und Schlacken angefüllt. Große Schlackenhaufen lagen in unmittelbarer Nähe der Bläsegruben, der größte davon hatte einen Durchmesser von etwa 12 m und war gut 1 m hoch. Außer den beiden Gruben, die abgebildet sind, waren Spuren von 2 anderen vorhanden, die eine lag ganz in der Nähe, und die andere etwa 100 m westlich von Myrhaugen entfernt, auf einem kleinen Hügel (Myrhaugen II). Im Schlackenhaufen in Myrhaugen II wurden sehr interessante Funde an Schlackentypen, Tonausfütterungsstücken usw. gemacht. Einige Schlackenklumpen wogen bis zu 80 kg.

Ein Studium der Schlacken ist von sehr großer Bedeutung, wenn es gilt einige Probleme in Betreff der alten Eisenhandhabung zu lösen, und nicht zumindest, wenn es die Technik berührt. Man teilt die Schlacken in mehrere Gruppen ein:

1. *Erstarrtschlacken*: Dies sind Schlacken, die nicht ausgezapft worden sind, sondern in der Grube liegend erstarrten und entfernt werden mußten, bevor die Grube wieder benutzt wurde (Taf. II, Fig. 2).

2. *Sinterschlacken*: Dies sind Schlacken, die in kleinen Portionen aufgeworfen zu einem Haufen zusammensintern (Taf. I, Fig. 1 und 2).

3. *Rinnenschlacken*: Dies sind Schlacken, die fließend durch einen Schlitz in der Grubenwand ausgestochen, und durch eine Rinne in die Erde geleitet werden, wo sie erstarren (Taf. I, Fig. 3).

4. *Zapfenschlacken*: Eine besondere Art von Rinnenschlacken. Hier liegt die Grube höher, sodaß die Schlacken auf die Erde tropfen und dort erstarren. Sie werden auch Tropfenschlacken genannt (Taf. II, Fig. 1).

5. *Spritzenschlacken*: Wenn das Eisen aus der Grube entfernt ist, werden Schlackenreste herausgeschlagen. Diese spritzten nach allen Seiten und haben oft ein tropfenähnliches Aussehen.

Wir erwähnten, daß auf Myrhaugen mehrere Kohlengruben waren. Dies sind die Reste, die Böden der Kohlenmeiler, in welchen die Kohle für den Eisengewinn gebrannt wurde. Sie haben einen Durchmesser von 2—3 m und sind etwa 1 m tief. In diesen Kohlengruben gab es Reste von Holzkohle (Nadelholz). 80 m ostwärts von Myrhaugen liegt Raummyra (dieser Name deutet eine direkte Verbindung mit Eisen an), daraus das Erz geholt wurde.

Auf Fagstad bei Lillehammer befindet sich auch eine alte Bläserei, ungefähr des gleichen Typs, wie wir ihn auf Myrhaugen fanden (Fig. 4). Diese Grube ist ganz mit Steinen ausgelegt gewesen. Hier wurde ein Erstarrtschlacken in der Form eines Kugelabschnittes gefunden, der 200 kg wog. Taf. III, Fig. 1 zeigt einen Erstarrtschlacken von Fagstad.

Bei Roterud ist eine andere Art Bläserei in Betrieb gewesen, mit einer anderen Technik, die wir Kesseltechnik nennen. Die gleiche Art haben wir in Skåtålien. Diese letzte Eisengewinnstätte liegt hoch oben unter Jotunheimen, 800 m über Meereshöhe. Die Bläsegrube bestand hier aus einem Tonkessel, der in die Erde gebaut war (Taf. IV, Fig. 1). Der Kessel ist rund, hat einen Durchmesser von 40 cm und eine Tiefe von 45 cm. Es wurden Gußstücke von 19 bis 21 mm Stärke gewonnen. Taf. III, Fig. 2 zeigt ein Bruchstück eines Kessels von innen und von der Seite gesehen ($\frac{2}{3}$ Größe). Der Rand des Kessels ragte 20—25 cm aus der Erde empor. Die Schlacken wurden in eine Vertiefung ausgestochen (Taf. IV, Fig. 1, A).

An mehreren Stellen in den Hängen des Jotunheimen, auf Darthusåsen, bei Raubekken I, II und III (Taf. IV, Fig. 2), in Randsverk, Sæmundseter, Sinderhølen und Kleivseter, um nur die bedeutendsten zu

nennen, ist Eisengewinnung betrieben worden. Bei Raubekken II ist ein wassergetriebener Blasebalg verwendet worden. Bei Kleivseter finden wir wieder eine neue Art Bläsegrube. Fig. 5 zeigt diesen „Steinkessel“. Der Boden der Grube bildet eine Steinplatte. Die Wände bestehen aus 6 hochgekippten Steinplatten. Die Grube ist 60 cm tief und hat, ganz oben gemessen, einen Diameter von 65 cm. Tonerdeausfütterung gibt es hier überhaupt nicht. Wie aus dem Obigen hervorgeht, ist der Aufbau der Bläsereien in Gudbrandsdalen verschiedenartig gewesen, von einem primitiven Erdloch in Myrhaugen an, zu den hoch entwickelten Bläsereien in Skåtålien, Kleivseter und Raubekken II. In Skåtålien und bei Kleivseter zeigten die Gruben selbst die hoch entwickelte Eisengewinnungstechnik (Bläsekessel aus Tonerde oder Stein), bei Raubekken II bezeugte der Anbau des Radhauses, sowie der dadurch vom Wasser angetriebene Blasebalg, wie weit die Eisengewinnung in Gudbrandsdal gediehen war.

Mochte nun die Bläserei in ihrer Form primitiv oder hoch entwickelt sein, so war der Vorgang stets derselbe, das Prinzip blieb das gleiche: es wurde aus Holzkohle und Moorerz Eisen gewonnen. Die Erzeugungsweise war in Kürze diese: das Moorerz wurde ausgegraben und zum Trocknen ausgebreitet. Nach einiger Zeit wurde es geröstet. Das Rösten war ein Vorerhitzen des Erzes, wodurch Reste von Feuchtigkeit, lose gebundenes Wasser und organische Stoffe ausgebrannt wurden. (Es wurde nicht immer geröstet.) Wenn dann das Erz und die Holzkohle zum Gebrauch fertig lagen, wurde in der Bläsegrube angeheizt. Zuerst mit Holz, dann mit Kohle, bis ein starkes Feuer brannte. Dann wurde die Mischung von Erz und Kohle in Portionen in die Grube geworfen. Nach und nach bildete sich ein Eisenklumpen (*lupe*), der größer und größer wurde. Die ganze Zeit strömte Luft durch einen oder zwei Bläsen in die Feuersglut. Schlacken, die sich bildeten und fließend waren, blieben entweder in der Grube liegen, oder wurden ausgestochen, je nach der Konstruktion der Grube. Wenn der Eisenklumpen die angemessene Größe erreicht hatte, etwa 5—6 kg, wurde

er mit einer Zange herausgeholt und warm und weich, wie er war, sofort auf einen steinernen Amboß gelegt. Nun wurde mit einem Schmiedehammer (*slegge*) auf den Klumpen losgehauen, sodaß die noch darin befindlichen fließenden Schlacken spritzend heraussstoben. Später wurde der Klumpen in der Schmiede rotglühend gemacht und die Reste von Schlacken herausgeschlagen, wonach das Eisen in üblicher Weise zu Geräten und Waffen verarbeitet wurde.

Der Bläseretrieb in Gudbrandsdalen ist auch in quantitativer Hinsicht ausgiebig gewesen. Das ganze Tal war ein Eisental. Anderes war auch nicht zu erwarten, denn alle Teile des Tales haben dies gemeinsam: vollwertige und leicht zugängliche Mengen von Moorertz und reichliche Bewaldung für die Holzkohlenbrennerei. Aus Gudbrandsdalen wurde dann das Eisen an die Bezirke vertrieben, die von Natur aus nicht mit den gleichen guten Vorbedingungen für eine Eisen-„Großindustrie“ ausgestattet waren.

LITTERATURFORTEGNELSE

- Ahlström, Gösta: Kolebäckslugnen (i Västergötland). Rig 1927.
Ambrosiani, Sune: Primitiv järnhantering. En översikt. Rig, Bind 15, 1932.
— Modell av Söder-ljusne gamla masugn. Rig 1925.
Arne, Ture: Vår äldsta produktion av stål. Rig 1922.
Beck, Ludwig: Die Geschichte des Eisens I—V. Braunschweig 1884—1903.
Bendixen: Fornlevninger fra Hardanger. Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. Årsberetning 1891.
Brünnich, Morten T.: Historiske Efterretninger om de norske Bjergverker fra 1516 til 1623 samt Kongsberg Sølvbergverk etc. 1826.
Brøgger, A. W.: Jernet og Norges eldste økonomiske historie. Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse 1940, nr. 1.
— Det norske folk i oldtiden. Oslo 1925.
Deichman, Karl: Om Kongsberg Sølvverk. Det Danske Videnskabselskabs Skrifter. B. II, s. 190.
Evenstad, Ole: Afhandling om Jernmalm, som findes i Myrer og Moradser i Norge og Omgangsmåden med at forvandle den til Jern og Staal. Det Kongelige Danske Landhusholdnings-Selskabs Skrifter III. København 1790.

- Falck-Muus, Rolf: Beretning om arbeidet i 5-års perioden 1924—28. Særtrykk av Norges Geologiske Undersøkelser nr. 133.
- Den gamle jernvinna og annen „Bergverksdrift“ i Odal—Solør. Særtrykk av „Jonsok“ 1929.
- Fra noen jernvinneplasser i Åsnes-Finnskog. Norsk Geologisk Tidsskrift 1927. Bind IX.
- Grensetraktenes jernsaga. Et fragment. Den norske Turistforenings Årbok 1931.
- Jernvinnelaggenes konstitusjon. Særtrykk av Norsk Geologisk Tidsskrift. B. XII. 1931.
- Osmundvekten. Særtrykk av Med hammare och fackla IV. 1932.
- Friis, Peder Claussøn: Samlede Skrifter utgitt av Gustav Storm, s. 297—299.
- Frydendahl, H. C.: En undersøgelse af fortidens jernudvinding paa den fynske øgruppe. „Fynsk Hjemstavn“ 1928.
- Grabe, Alf: Upprop om insamling av föremål och uppgifter till den primitiva järnhanterings historia. Rig 1922.
- Hatt, Gudmund: Nye Iagttagelser vedrørende Oldtidens Jernudvinding i Jylland. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1936. (1. halvbind.)
- Helland, Amund: Hedemarkens Amt I. Om myrmalmsfund.
- Hjorthøy: Beskrivelse over Gudbrandsdalen, 1785. Nytt optrykk 1907, s. 24 og 96.
- Hollmann, A. F.: Anorganischer Chemie. Berlin 1925.
- Holme, T. N.: Litt om blestervirksomheten i Norge. Oldtiden, Bind VIII, 1920.
- Kleiven, Ivar: Jønnblåsing og myrimalm. Syn og Segn, Oslo 1912.
- Laitakari, Arne: Om finnernas järntillverkning som hemslöjd före de egentliga järnbrukens tid. Rig 1928.
- Lund, Reidar: Den eldste anvendelse for fremstilling av jern. Teknisk Ukeblad nr. 45, 1937.
- Marstrander, Sverre: Kvar tok dei til med jernvinna? Syn og Segn, hefte II, 1935.
- Montelius, Oscar: Wann begann die allgemeine Verwendung des Eisens? Sonderabdruck aus Praehistorische Zeitschrift 1913.
- Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnudvinding af Myrimalm. Jyske Samlinger, Aarhus 1940.
- Nielsen, Niels: Jærnudvindingen i Nørrejyland i Oldtid og Middelalder. Aarboeg for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 12. Bind, 1922.
- Jærnudvinding paa Island i fordums Tider. Aarboeg for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 16. Bind, 1926.
- Nihlén, John: Studier rörande äldre svensk järntillverkning med särskild hänsyn till Småland. Jærnkontorets Bergshistoriska Skriftserie. Nr. 2. Stockholm 1932.
- Den äldsta järntillverkningen i Sverige. Ymer. Stockholm 1928.
- Till den Gotländska Jærnhanterings Historia. Rig 1925.
- Bidrag till frågan om bergbrukets begynnelse i Sverige. Rig 1928.

- Nihlén, John: Äldre järntillverkning i Sydsverige (Halland och Skåne). Järnkonto-
rets Bergshistoriska Skriftserie. Nr. 9. Stockholm 1939.
- Olafsen, O.: Myrmalmsmeltning i Norge i ældre tid. Risør 1916.
- Petersen, Jan: Jernbarrer. Oldtiden, B. VII,
- Reinton, Lars: Folk og fortid i Hol, I. Oslo 1938.
- Shetelig, H.: En blæsterhola for myrmalmsmeltning. Naturen 1913.
— Norges forhistorie. Oslo 1925.
- Sundholm, Herman: Myrjærntillverkning i Norge i ældre tider. Blad för Berghante-
ringens Vänner. 1927.
- Swedenborg, Emanuel: Om järnet. 1734. Oversatt fra latin til svensk 1923. Stockholm.
- Weiershausen, P.: Vorgeschichtliche Eisenhütten Deutschlands. Manus-Bücherei,
Bind 65. 1939. Leipzig.
- Wiesener, A. M.: Om bøndernes jærntmeltning på Voss i gamle dage. Naturen 1913.

Bjørn Hougen

OSEBERGFUNNETS BILLEDVEV

Pl. V—XI og en farveplansje.

Billedvev og treskurd — i disse to ord ligger utgangspunktet for de helt nye perspektiver som Osebergfunnet har åpnet for vikingetidens kunsthistorie. Vi står her for første og hittil eneste gang overfor et fyldig utvalg av former for kunsthåndverk som vi visste hadde eksistert, men som vi ikke kunde danne oss noe bilde av, fordi vi praktisk talt helt manglet håndgripelig materiale. Treskjæringen i Osebergfunnet og dens høie kvalitet er nå forlengst kjent av almenheten gjennom GABRIEL GUSTAFSONS opstilling i Osebergsalen, og HAAKON SHETELIGS bearbeidelse av stoffet¹ har lagt klart til rette at det gjennomgripende stilskitte som foregikk i hele den ornamentale kunsten i begynnelsen av 800-årene i første rekke skyldtes treskjærernes formende fantasi — og skarpslipte kniver, ført av sikre hender i et materiale hvis virkemidler de kjente ut og inn.

Vevkunsten har derimot hittil vært utilgjengelig både for almenhet og forskning bortsett fra et par avhandlinger av HANS DEDEKAM.² Når publikasjonen av tekstilene har tatt så meget lengere tid, så skyldes det en rekke forhold som jeg ganske kort skal skissere:

De aller fleste av funnets tekstiler lå i gravkammeret, presset sammen i tykke, hårde klumper som det har vært et langvarig tålmodighetsarbeide å få løst fra hverandre, og selve arbeidet med det som for største delen blev utført av fru SOFIE KRAFFT kom først for alvor i gang et halvt snes år etter utgravningen, da tresakene i funnet for enhver pris måtte prepareres først, dersom de ikke skulde gå til grunne. Selv

om det nok hadde vært heldig om også tekstilene var kommet under mere kontinuerlig behandling tidligere, kan det allikevel sies at de ikke har tatt noen vesentlig skade av ventetiden.

Da så det store verk om Osebergfunnet blev planlagt i 1916 under redaksjon av A. W. BRØGGER, Hj. FALK og HAAKON SHETELIG, blev publikasjonen av tekstilene som skal utgjøre verkets 4de bind overdradd HANS DEDEKAM, men han nådde ikke å fullføre dette arbeide. Da han døde i 1928 forelå fra hans hånd omfangsrike notater og forarbeider og manuskriptutkast til den rent deskriptive del av billedvevningen, men ingen ting i trykkferdig stand.

Efter Dedekams død blev arbeidet med tekstilene igjen liggende noen år, inntil jeg i 1932 av redaksjonskomiteen blev opfordret til å ta det op igjen. Det var for mig en fullstendig ny og ukjent arbeidsmark å gå inn i, og da de rent tekniske undersøkelser spiller en mere avgjørende rolle ved tekstilstudiet enn kanskje ved noen annen form for kunsthåndverk, tok det sin tid å komme inn i stoffet før jeg kunde yde noe selvstendig, og forskjellige forhold har dessuten ført til delvis lengere avbrytelser i arbeidet. Det sier sig selv at Dedekams forarbeider på mange måter har vært til uvurderlig nytte for mig, men jeg vil allikevel gjerne fremheve det så sterkt jeg kan.

Vi møter i Osebergs tekstilsamlinger en broket blanding av de mest ulike stoffer og teknikker, av kunstvev og nyttevev om hverandre. Selve materialet er ull og en del silke, men av lin „var det ikke tråden igjen“. Denne totale mangel på nordisk tekstilproduksjons edleste råstoff skyldes ganske sikkert konserveringsforholdene, for vi vet jo ellers både ved hjelp av sproglig stoff og gjennom funn av redskap som hørte linarbeidet til at planten blev dyrket og brukt i Norge i vikingetiden. Av silke finnes det både vevnad og broderi — de vevde silkestoffene er klippet op i strimler som har vært brukt som draktapplikasjoner, men strimlene er så smale og dessuten så avbleket i farvene at det er uråd å bestemme stil og tilvirkningssted. En liten, men utsøkt samling

stilkkestingsbroderier i silke synes å stamme fra De britiske øyer. Blandt de vevede ullstoffer er det en gruppe av særlig fine kamgarnstoffer som foruten fra Oseberg også forekommer i noen få andre norske og svenske funn fra vikingetiden, særlig i handelsbyen Birka i Mälaren. De er alle så påfallende ensartet i materiale og vevning at man må forutsette et felles fabrikkasjonssted, og trolig har vi her å gjøre med det berømte frisiske klæde. Dette var alt antydnet av Dedekam og AGNES GEIJER har med det store materiale fra Birka bragt meget sterke argumenter for at det må være så.³ Disse små snapshots lar vi bare passere for å vise at det blandt Osebergs tekstiler forekommer en del importvarer, men storparten av materialet er sikkert produkter fra kongsgårdens egne vevstoler. Det gjelder både brukstøier og prydstoffer som billedvev, tykke brocherte tepper og brikkvev.

Om billedvevningen har Hans Dedekam som alt nevnt skrevet et par avhandlinger der han med allsidig belysning tok opp til drøftelse to mere spesielle spørsmål av høist ulik art, et av rent kunsthistorisk, et annet av mytologisk karakter. Jeg skal her prøve å gi et samlet overblikk. Men stoffet er rikt. Og i stedet for å gi et resymé av alt som mine egne, støttet av tegnerne SOFIE KRAFFTS og MARY STORMS øine kan se i denne vevkunst, har jeg søkt å samle fremstillingen ut fra to hovedsynspunkter: de som er nødvendige for å gi et visst perspektiv og de som jeg skulde tro er av størst almen interesse. Følgen er at en rekke viktige sider dels er skutt i bakgrunnen, dels skjøvet helt til side. Det gjelder både mange av motivene i billedscenene og ikke mindre vurderingen av selve håndarbeidet som en kanskje skulde tro er tekniske finesser av mere periferisk art, men som i virkeligheten er like viktig som en stilkritisk betraktning, ja så avgjørende at noen ord om dette er nødvendig til å begynne med.

Når vi taler om billedvev fra Osebergfunnet, så er uttrykket riktig i aller bokstaveligste forstand for så vidt det dreier sig om billedscener fremstillet i vev. Men med billedvev- eller tapisseriteknikk har stykkene

fra Oseberg lite eller ingen ting til felles. Fra middelalderen og til våre dager — og i de indre Middelhavsland helt fra senantikken tid for den saks skyld — har billedvevningens teknikk i hovedtrekkene vært nokså ens. Rent vevteoretisk er det hvad man kaller en toskaftet vevning, d. v. s. at islett-trådene løper over og under annenhver rendings-tråd, og de tråder som danner mønster og figurer binder samtidig vevet sammen — det brukes ikke noen særskilt binde-islett. Men på grunn av farveskiftet kan ikke isletten som i vanlig bruksvev føres sammenhengende fra jare til jare, men billedflaten bygges stykkevis op eftersom farvevekslingen krever det. Variasjonene ligger vesentlig i hvordan man får veften sammenhengende når to farver støter sammen parallelt med rendingen. Her skal bare nevnes en variant, den såkalte hakke-teknikk som består i at man vekselvis lar et visst antall islett-tråder fra hver av de sammenstøtende farver gripe rundt en og samme rendingstråd. Når islaget da slås til, vil det i farveskiftet danne sig en rekke små hakk eller kiler som griper inn i hverandre. Denne arbeidsmåte som i nyere tid er sjelden utenfor nordisk folkekunst, var i middelalderen den gjengse form for billedvev på kontinentet; vi finner den både i det sparsomme materiale fra romansk og i det meget rikere fra gotikkens tid. Vi ser den også i de senantikke billedvevnader som i store mengder er funnet i de koptiske graver i Egypt, og det er meget mulig, kanskje sannsynlig at det her er en sammenheng fra senantikken til middelaldersk kunsthåndverk. Men hvis det virkelig er en kontinuerlig utvikling, så var Norden lenge ganske uberørt av den. Til oss ser det ut til at denne vanlige billedvevteknikk først kommer i middelalderen, trolig sammen med de fremmede impulser vi ellers har i vår eldste kirkekunst, og teknikkens eldste praktfulle nordiske eksponent er vårt fine, farverike Ballesholteppe som antagelig er fra tiden omkring 1200 eller så, selv om det nok kanskje kan være eldre.

Billedstoffene fra Oseberg er som sagt totalt ulik denne gjengse form for billedvev. Det første iøinefallende trekk ved Osebergstoffene er deres rent dvergaktige dimensjoner. Riktignok er det bare bruddstykker som

er bevart og hvor lange de kan ha vært vet vi ingen ting om. Men noen få er i hvert fall bevart i full bredde, og den er forbausende liten, den varierer fra 16 til 23 cm, men allikevel er disse smale remsene fylt av en myldrende motivrikdom ordnet i horisontale rekker over hverandre. Til dette kommer så en utrolig innviklet og teknisk raffinert arbeidsmåte. Både den tette rending (gjennomsnittlig ca. 10 tråder pr. cm) og den islett som figurene er vevet med er av ull, og mellom motivene ligger nå rendingen bar og fullt synlig som smale vannrette striper. Det er av mange grunner ganske utenkelig at dette opprinnelig har vært slik, og vi tvinges likefrem til å forutsette et dobbelt islett-system, en mønster-islett [av ull og binde-islett av lin som nå er forsvunnet. Det er hvad man i vevterminologien kaller en brochert vevnad og selve brocheringen er utført i ca. 20 forskjellige bindingsmønstre, hvorav en rekke ved siden av det tekniske mesterskap er av ypperlig dekorativ virkning, som f. eks. meandermønstret på hesten i nedre rekke til venstre på fig. 1, kfr. farveplanche I. Konturene på hver figur har alltid vært markert med tråd av en annen farve enn innerflaten, og konturtråden er ført i spiralaktige slyngninger rundt hver eneste rendingstråd. Fargene er nå helt dekolortert og fremtrer bare som mere eller mindre skarpe nyanser i grålig og brunt. Et eneste heldig undtak danner bare rødfarven som ennå kan ha en frisk karmintone. Den forekommer så ofte (kfr. farveplanche I) at vi kan se den har vært en av hovedfargene, men stort lenger kan vi dessverre ikke komme i dette spørsmål.

Denne eiendommelige form for billedvev som Osebergfunnet inneholder en 25—30 større og mindre bruddstykker av, er det også bevart små rester av i noen andre vikingetidsfunn. I Birkas rike tekstilfunn finnes noen små rent ornamentale komposisjoner i denne teknikk, fra Haugen i Rolvsøy, Østfold, er i behold et fragment med en skibsfremstilling og små bruddstykker kjennes også i to funn fra Rogaland (Bø i Torvastad og Jåtten i Hetland). Det er ikke mange funnene, men det er å merke at den geografiske ramme innenfor skandinavisk område

er vid, den spenner fra Nordsjøens til Østersjøens kyster og gir et vink om denne innviklede teknikk i vikingetiden var en felles nordisk form for fremstilling av billedtepper og ornamentale tekstilkomposisjoner.

En merkelig og farverik etterblomstring av denne vikingetidens vevkunst ser vi i to grupper av middelalderske tepper fra Nord-Sverige: Skogsteppet fra Hälsingland og 3, kanskje 4 forskjellige tepper fra Øverhogdal kirke i Herjedalen, et av dem avbildet pl. VII, 1. Skogsteppet kan ved drakthistoriske detaljer dateres til tiden omkring 1200, mens Øverhogdalsteppene ikke gir så eksakte detaljer — de er kanskje heller noe eldre. Vi møter på disse middelalderske monumenter i hovedsaken samme vevemåte som i vikingetiden med et dobbelt islett-system: en binde-islett av naturfarvet gråhvit lin og mot denne bakgrunn er så figurene i kraftige farver vevet inn med ulltråd i en teknikk som bygger direkte på vikingetidens, men som i tidens løp var blitt noe forandret — og forenklet. Spiralslyngningen som i vikingetiden bare bruktes til å markere konturene er nå med noen endringer også brukt til hele flatemønstringen (derav det svenske navn *snärjyevning* som alt har fått hevd i tekstil-litteraturen), mens hele registret av de forskjellige bindingsmønstre er forsvunnet. At det tross ulikheter og manglende mellemeledd er en direkte tradisjon er det ikke skygge av tvil om. Det fremgår også tydelig av det rent arkaiske stilpreg som disse tepper bærer, for de viser som det sterkt fremheves i svensk tekstil-litteratur sterkere tilknytning til vikingetidens figurstil enn til sin samtids romanske billedkunst.⁴ Særlig trer sammenhengen mellom Oseberg og Skog-Øverhogdal klart frem i komposisjonen. I begge grupper er det den horisontale rekke-inndeling som går igjen, og bare en gang iblandt brytes rekkene av et motiv som går i hele teppets bredde, på Skogsteppet er det en kirke med klokkestøpul, på Øverhogdalsteppene to ganger et tre (pl. VII, 1). Et gjennomgående trekk er det også at hver enkelt figur står med helt fri kontur mot bakgrunnen.

Hvordan denne form for billedvev er opstått savner vi materiale til å gi et sikkert svar på, men en arbeidshypotese som Hans Dedekam

fremsatte i 1926 gir i hvert fall en meget sannsynlig løsning. Han mente å finne utgangspunktet i et brikkvevsbånd med brocherte figurer fra folkevandringstiden (Evebø),⁵ og selv om forskjellen ellers er stor, får vi her en rimelig forklaring på det underlige forhold at vikingetidens og den tidlige middelalders billedvev stadig arbeider med det tungvinte dobbelte islettsystem. Trekk som kunde tyde på at denne vevemåte er opstått etter fremmede forbilleder lar sig ikke påvise. Men avgjørende er dette ikke, da tekstilfunn i almindelighet er sjeldne og enhver form for figurvevning er helt ukjent i Mellem-Europa i folkevandrings- og vikingetid.

Gammelnorskens ord for veggtepper var *tiald* (n) og *refill* (m). Tjaldet var ifølge HJ. FALK⁶ et stort veggteppe uten dekorasjon, eller kunde også være mønstret på forskjellig vis. Refill var derimot et langt og smalere teppe, av kostbarere stoff enn tjaldet eller også dekorert. Uttrykkene holdes for resten slett ikke skarpt ut fra hverandre, og ofte brukes tjald i en sammenheng hvor det er ganske klart at det er tale om billedtepper, det er således tilfelle i flere av skaldekvadene som vi senere kommer tilbake til.

Det er ingen tvil om at våre billedtepper svarer til gammelnorskens *refill*, og da uttrykket i formen *revle* og sin oprinnelige betydning av et smalt tøyestykke ennu lever — eller i hvert fall på IVAR AASENS tid var i bruk som dialektord,⁷ er det rimelig å ta det frem igjen fra glemselen og bruke revle som betegnelse for vikingetidens og den eldste middelalders vevede billedtepper. På den måten får vi også i terminologien et markert — og høist påkrevet — skille fra vanlig billedvev eller tapisserievevning.

For et nutidsøie er disse veggdekorasjoner ufattelig små. Vi vil snarere kalle det miniatyr- enn monumentalkunst og har vanskelig for å forestille oss dem som ledd i et interiør. Det gjelder både revlene fra Oseberg og den smaleste fra Øverhogdal som ikke er stort bredere enn de største fra Oseberg. ROBERT KLOSTER har tidligere tatt op dette

spørsmål og kommer til det resultat at årsaken til det lille format stikker i rent praktiske hensyn: Revlen måtte henge så høit at billedene kunde sees fritt over hodene på dem som var benket langs veggene, men blev den for bred, blev den øvre delen vanskelig å se på grunn av røken som i det lavloftede rum veltet utover fra åren. En sen refleks av de samme forhold finner han i prosten NIELS HERTZBERGS skildring fra 1821 av en „krotmalt“ hardangerstue der dekorasjonen som her var rent ornamentalt geometrisk var begrenset til „de 3de Stokke af Stuens Vægge, som ere over de Siddendes Hoveder og under de Stokke som sværtes af Røgen“.⁸ Denne Klosters forklaring synes slående riktig.

For en gjennomført stilkritisk analyse av revlene fra Oseberg ligger det to vanskeligheter i veien: deres sterkt fragmentariske tilstand og en meget følelig mangel på noenlunde samtidig billedkunst i annet materiale. Fra folkevandringstiden og til vikingetidens slutning har vi i Norden bevart et rikt stoff av et høitstående ornamentalt kunsthåndverk, ganske særlig i gullsmedkunsten — det er dyreornamentikken med dens skiftende stiltfaser. Men billedfremstillinger er meget sjeldnere og de fleste av dem står heller ikke på det samme kvalitetsnivå som den ornamentale kunstindustri. Oftest er det også enkelte figurer, eller et par motiver stillet sammen, og det er bare en eneste gruppe som viser en slik motivrikdom og som står på høide med vevningen, og det er billedstenene. Men av dem er det ikke særlig mange, med ett viktig undtak, Gotland, der det til gjengjeld formelig kryr av dem. I de gotlandske billedstener er det 3 hovedgrupper,⁹ den eldste fra 400-årene, den yngste, som for resten er mere ornamentalt preget fra vikingetidens slutning og mellom dem ligger kanskje den aller interessanteste gruppe fra merovingertiden og særlig tiden omkring 700 som viser den største og mest varierte motivrikdom. Det er denne som gir direkte tilknytning til vårt stoff, og det er viktig å fremheve at den er ca. 100 år eldre enn Osebergs revler som må være tatt ut av vevstolene i løpet av 800-årenes første halvdel. Det er naturligvis vel mulig at noen av

Fig. 1. Bruddstykke av revle (gammel-nordisk billedvev) fra Oseberg.
Kfr. forsøk på rekonstruksjon av dette og et sammenhørende
stykke på farveplanche I.

stykkene kan ha vært temmelig gamle ved gravleggingen. Men av det som er bevart ser jeg ingen mulighet for å foreta en kronologisk gruppering av stoffet.

De motiver som oftest går igjen på Osebergs revler er hester og mennesker. Det faller sig så heldig at tre av de største fragmenter viser et samlet optog av folk og hester, av kjørende, ridende og gående kvinner og menn. To av dem er helt sikkert deler av ett og samme billedteppe, og det tredje slutter sig så nær til dem i dimensjoner og stilpreg at det sikkert er laget av samme veverse, og kanskje hører til samme veft som de to andre. Av de to sikkert sammenhørende deler er det ene gjengitt etter tegning som fig. 1 og etter fotografi på pl. V, og begge to er i rekonstruert stand og i litt under naturlig størrelse fremstillet på farveplanche I. Originalstykkene hviler nå på et underlag av fjær og dun, presset sammen til et hårdt uelastisk flak. Billedstoffene viser nå en del sprekker og revner som er opstått ved at ulltrådene ved tørring har trukket sig sterkere sammen enn dunflaket som mere har beholdt sitt oprinnelige volum. Disse sprekkenes sees ikke på fotografier tatt under utgravningen, og i disse forhold ligger årsaken til at figurenes konturer delvis er noe annerledes på tegning og foto enn på farve-trykket. Ved siden av utgravningsfotografiet har vi ved rekonstruksjonen også hatt enkelte holdepunkter i svake avtrykk på dunflaket av nå forsvunne figurer, slik at de tilføielser som er gjort hverken er så mange eller så vilkårlige som en kanskje skulde tro ved en sammenligning med de andre billedene. Ellers har rekonstruksjonsforsøket ingen pretensjoner i retning av helt korrekte detaljer, men hvad det måtte inneholde av unøiaktigheter og galskaper i det små, får vi igjen i et tydeligere, ja jeg våger trygt å si riktigere bilde av helhetsinntrykket, av den oprinnelige virkning.

Det første inntrykk er en nokså overlesset billedflate, litt gnidret og sammentrengt, i høi grad preget av det vi kaller — skjønt jeg kvier mig litt for å bruke uttrykket — den primitive billedkunsts horror vacui. For ikke nok med at hovedmotivene — kjøretøier, hester og folk —

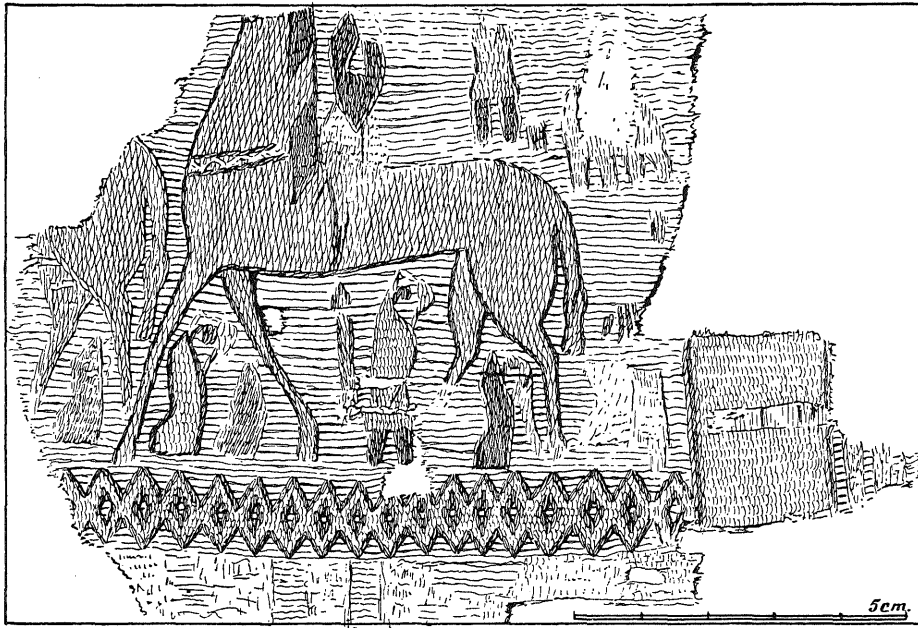

Fig. 2. Bruddstykke av revle fra Oseberg.

er plassert i rekker over hverandre med fri kontur — også mellomrommene er fylt ut med alle slags bifigurer, fugler, piler og geometriske tegn. På det tredje fragment som ikke er avbildet, brytes de horisontale rekker av et smalt, vertikalt preget motiv som er svært utydelig, men sikkert skal forestille en bygning. Selv om vi ikke kan rekonstruere stykkene i full lengde, er det nok til å vise at billedflaten er komponert helt på samme måte som middelalder-revlene fra Skog og Øverhogdal.

Når man så har funnet sig litt til rette i dette tette mylder av skikkelser, er det to ting som slår en. For det første hvor sikkert og fast billedflaten er komponert. De dominerende motiver, hestene, er så sterkt aksentuert og overdimensjonert i forhold til fotfolket at helhetsinntrykket blir et toradet komposisjonssystem, mens det i

virkeligheten er 5 rekker, idet vi har prosesjonen av mennesker under, mellom og over hestene.

Det annet trekk som man særlig ved lengere tids omgang med stoffet blir mere og mere fengslet av er tegningen. Det er lett nok å peke på uhjelpeligheter. Det episke innhold som vi har så vanskelig for å forstå har sikkert vært et hovedhensyn, fortellingen krevet at de og de motiver måtte være med, og når plassen var trang, gikk det ut over tegningen, særlig i menneskerekken under hestene. Men dyrene selv har en spenstig reisning og kvinneskikkelsene kan ha en naiv ynde, vi møter en blanding av mykhet og sterk stilisering i linjeføringen som kommer enda bedre til sin rett når man i tillegg får selve materialvirkningen på originalene, fordi tegningen med sikker sans føier sig efter tekstilteknikkens særegne krav. Vi har her det levende samspill mellom stoff, form og teknikk som er det usvikeligste kriterium på godt kunsthåndverk.

Men alt er selvsagt ikke like godt. Den tekniske ferdighet er nokså jevn, der stykkene er så pass godt konservert at vi kan bedømme den, mens tegningen viser adskillig variasjon av meget vekslende kvalitet. Tydelig kommer dette frem på hestene. Fig. 1 (kfr. farveplanche I og pl. V) og fig. 2 viser hver på sin måte en sikker og elegant linjeføring; på den første legger vi merke til en sterk markering av bryst og lend, av dyrets muskuløse deler i motsetning til den radmagre buken, mens fig. 2 viser en spinklere, mere grasiøs type. Og som motsetning til disse fig. 3 med de tykke stolpeaktige bein, og en nesten selsom kontrast mellom teknisk dyktighet og kunstnerisk uformuenhet. Det er ikke til å ta feil av at det bakom disse ulikheter ligger rent individuelle evner og anlegg. Vi kan stundom i klare, men oftest i tåkede omriss se mange flittige hender i arbeide ved Osebergdronningens vevstoler, men på grunn av materialets ufullstendige tilstand blir det hele som et kaleidoskopisk flimmer og det lar sig ikke gjøre å gruppere stoffet i sin helhet omkring et visst antall bestemte personligheter på lignende måte som Haakon Shetelig har ment å kunne gjøre med treskurden.

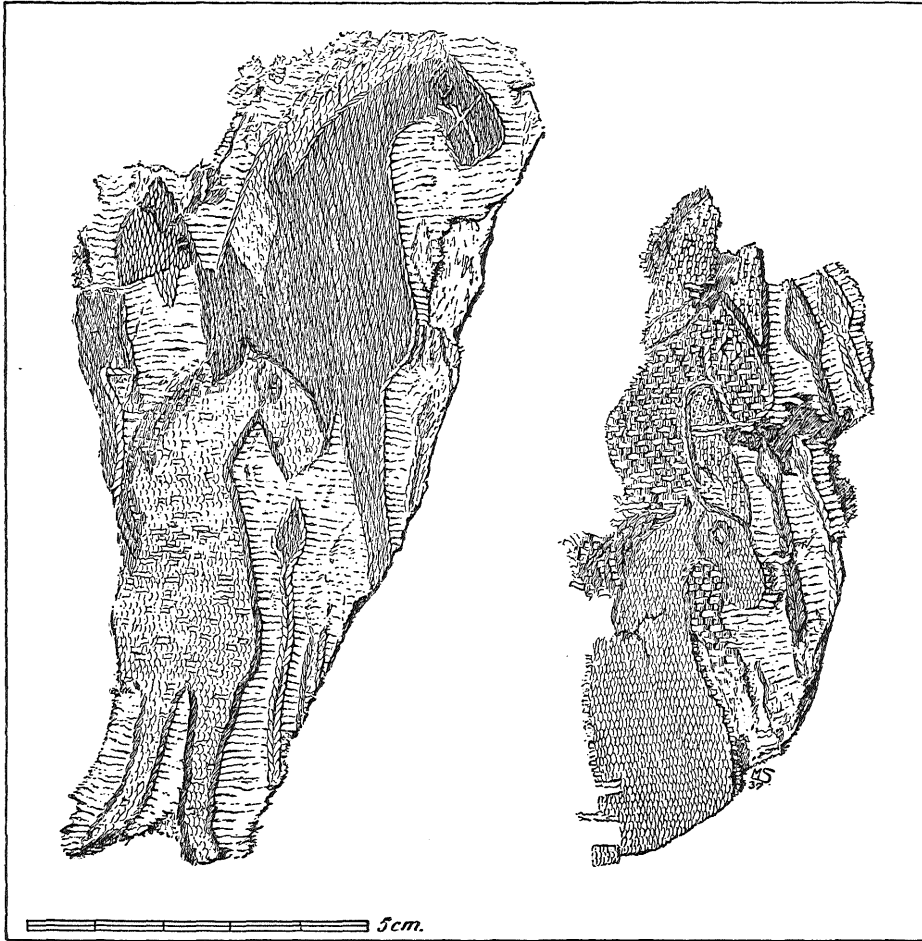

Fig. 3. Bruddstykker av revle fra Oseberg.

De mange avbrutte billedscener gjør at det er vanskeligere å få tak i vekslinger i komposisjonen. Der stykkene er store nok til at vi kan se det, er det den samme opbygning i horisontale rekker som går igjen. Dette er et gjennomgående trekk i all såkalt primitiv billedkunst, når den i det hele er nådd til en planmessig opbygning av flaten; det er den aller enkleste form for perspektivisk fremstilling, idet fjernere stående motiver stilles over de nærmere. Det er også regelen på Osebergrevlene at hver figur står med fri kontur mot bakgrunnen. Men et par ganger ser vi tendens til en mere „perspektivisk“ fremstilling, idet motivene delvis dekker hverandre. Et tilløp til dette ser vi alt på hestene, fig. 3, og konsekvent gjennomført er prinsippet på et annet stykke, fig. 4, av langt høyere kvalitet, men også dette er dessverre svært medtatt. Vi ser her en flokk ryttere der hestene i de nedre rekker delvis overskjærer og dekker dyrene ovenfor. Som Hans Dedekam utførlig har påvist¹⁰ står vi her sikkert overfor innflydelser fra fremmed billedkunst. Vi kan med andre ord også i billedvevningen iaktta noe av den samme brytning som i treskjæringen, forsøk på nye virkemidler, et bevisst arbeid med nye formproblemer. Men det er den fundamentale forskjell at i treskurden som i metallkunsten, kort sagt på det rent ornamentale område, førte nydannelsen til et radikalt stilskifte — i billedkunsten blev det bare en forbigående episode, et innført element som for en tid optok sinnene, men så blev lagt til side, for revlene fra Skog og Øverhogdal har ennå i behold det gamle prinsipp med helt frittstående figurer, og det samme synes å gjelde for vikingetidens billedstener som f. eks. Alstadstenen og Dynnastenen.

Naturligvis kan en med skjellig grunn spørre som så: Er det så sikkert at denne vevkunst er hjemlig arbeid, at det ikke er importerte billedstoffer? For tekstiler hører jo til de varer som lettest lar sig transportere over store avstander. Men så mange stilmerker peker direkte mot nordisk ophav, og tydeligst beskjed gir igjen hestefigurene som også hører til de vanligste motiver i andre former for billedkunst, så vi her får det beste grunnlag for en sammenlignende stilanalyse.

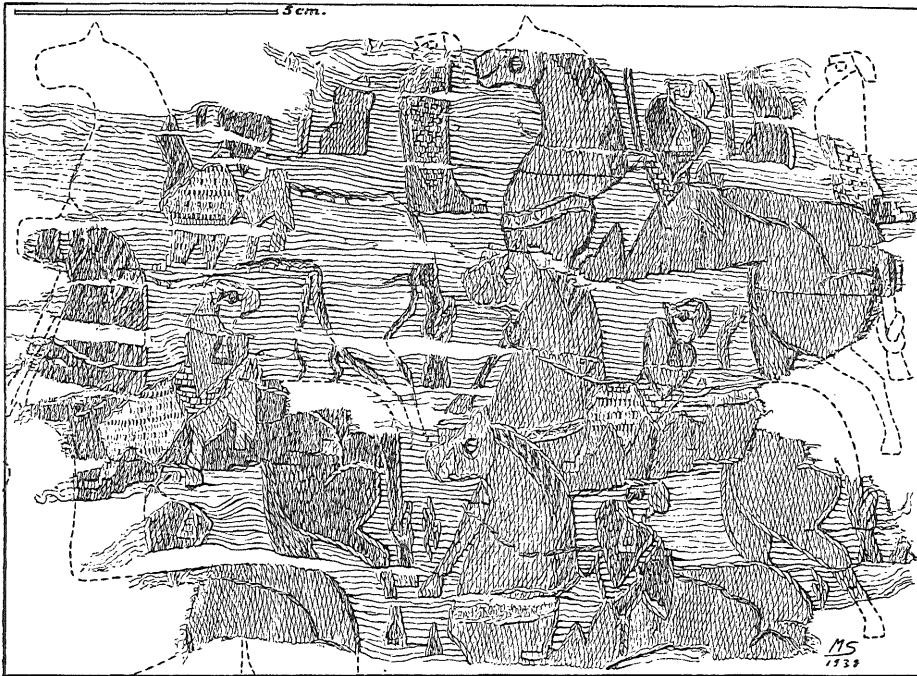

Fig. 4. En flokk ryttere. Revlefragment fra Oseberg.

Hestene fra Oseberg føier sig inn i en rekke av nordiske hestebilleder fra 7de til 11te århundre, selv om det nok er store huller i rekken. I virkeligheten har vi å gjøre med to typer som opprinnelig, i merovingertidens kunsthåndverk var distinkt forskjellige, og det rare er at de to fremstillingsmåter holdes skarpt ut fra hverandre langt ned i vikingetiden. Den ene som vi i Norden første gang finner på et par gotlandske billedstener fra tiden omkring 700 (kfr. pl. VI) kjennetegnes ved svungne, svakt bølgende linjer med sterkt fremstrakt hode og konkav overgang fra nakke til rygglinje. I merovingertiden var typen felleseie for hele det kontinentale og nordiske stilområde som BERNHARD SALIN kalte stil II og HAAKON SHETELIG eldre Vendelstil. I Europa ellers forsvinner typen

da denne stil hadde utspillet sin rolle ved tiden omkring 700, mens vi hos oss finner den igjen i forbausende ensartet skikkelse helt mot vikingetidens slutning. De to konturtegninger nederst på fig. 5 vi—vii viser det tydelig nok: den til venstre er fra Lillebjärsstenen på Gotland fra tiden omkring 700, mens den til høire er fra Alstadstenen på Toten fra tiden omkring 1000.

Den andre gruppen — som Oseberghestene hører til — var egentlig aldri så kontinentalt preget, men mere begrenset til nordisk kunsthåndverk. Den karakteriseres ved en strammere holdning, hodet er ikke så fremstrakt, nakken kraftigere krummet og overgangen til ryggen markert ved et skarpt, nesten rettinklet knekk. På fig. 5 i—v ser vi at denne gruppe er mere følsom for skiftningene i stilen enn den forrige. De eldste fra 600-årene, en bronsefigur fra Veggerslev i Jylland (fig. 5 i) og figuren fra runestenen fra Eggjum i Sogn (fig. 5 ii) er utstyrt med typiske eldre vendelstilshoder med den karakteristiske nedtrukne hakespiss. På de andre er hodet blitt mere hestelignende. Men i konturen står Oseberghesten (fig. 5 iii) vel så nær merovingertidens figurer som sin samtidige frende nordfjordingen (Myklebostad, Nordfjordeid, fig. 5 iv) og enda på Skoklosterstenen (fig. 5 v) henger flere av de oprinnelige trekk igjen, selv om en viss tilnærming mot den andre gruppen nå kan spores.¹¹

Vevkunsten har overalt og til alle tider vært en konservativ kunst- art der gammelt og nytt kan brytes og blandes på en nesten forvirrende måte. På Osebergstoffene kommer den motivbevarende evne særlig frem i en liten serie av rent dekorative dyrehoder som vesentlig finnes på noen motiver som sikkert skal forestille hus. På fig. 6 er disse hodene gjengitt samlet. De viser ingen tilknytning til vikingetidens kunsthåndverk i metall eller treskurd. Nærmere beslektet er da et mere enn 200 år eldre dyrehode i tekstil fra et brikkvevsbånd fra et av de rike folkevandringstidsfunnene (grav II) på Snartemo i Hægebostad (fig. 6—2). Bare en enkelt gang (fig. 6—3) forekommer et hode som vi drar kjensel på fra gullsmedkunsten, men vel å merke ikke fra vikingetidens

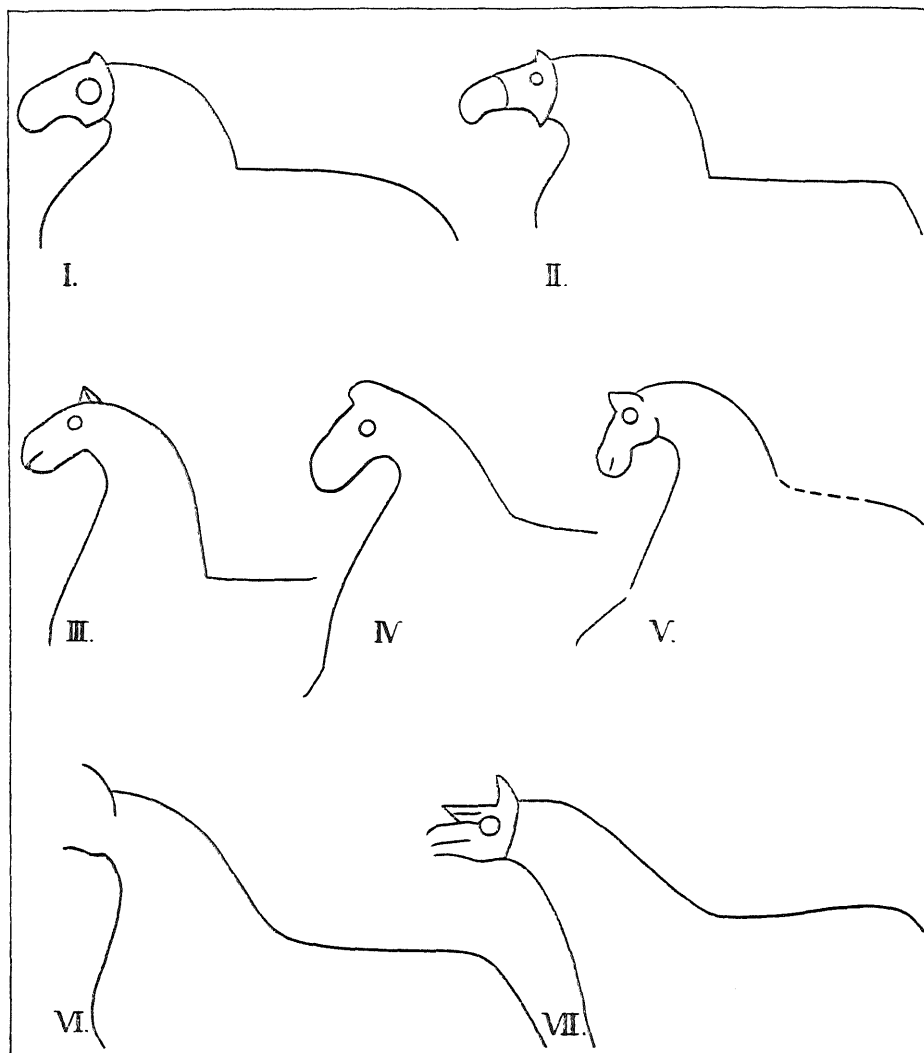

Fig. 5. Hestefigurer fra merovinger- og vikingetid.

I. Bronsefigur fra Veggerslev, Jylland. II. Eggjumstenen.

III. Oseberg (utsnitt fra fig. 1). IV. Bronsefigur fra Myklebostad,

Nordfjordeid. V. Skoklosterstenen. VI. Lillbjärsstenen. VII. Alstadstenen.

ornamentikk, men fra 600-årenes eldre vendelstil. Et skoleeksempel på tekstil konservatisme.

Når talen først er falt på gamle reminisenser i billedvevningen kan det føies til noen ord om de utfyllende bifigurer mellom hovedmotivene. Flere av dem som fuglen, hakekorset og siksaklinjen er de samme som vi ser på folkevandringstidens gullbrakteater. Her var de sikkert mere anbragt på grunn av sin magiske kraft enn som dekorative elementer. Men i vikingetiden ser det ut til at de helt hadde mistet sin dypere mening og bare tjente til å fylle ut en tom overflate.

Fra et kulturhistorisk synspunkt er kanskje menneskeskikkelsene de aller interessanteste motiver. Ikke som menneskeskildring i og for sig, alt som smaker av individuell karakterisering ligger utenfor denne kunst, det miniatyraktige format gjorde det rett og slett umulig, og veverskene selv har sikkert aldri siktet på et så høit og vanskelig mål. Sin verdi har skikkelsene ved de bidrag de gir til det dagliglivets levende speil som heter drakthistorien. Vi nevnte innledningsvis at Osebergfunnet også inneholder betydelige rester av bruksstoffer, men de gir ikke noe som helst begrep om form og snitt på dronningens drakt, bare en og annen detalj. Årsaken ligger nok for en stor del i de voldsomme forstyrrelser som det gamle innbruddet i haugen førte med sig. På den måten oppstår det lett paradoksale forhold at det er i kunstvev og ikke i nyttevev at Osebergfunnet gir sine viktigste bidrag til drakthistorien.

Til gjengjeld er det ikke så lite billedstoffene kan fortelle. På fig. 7 er stillet sammen de forskjellige former for menneskeskikkelser som revlene inneholder. De to lengst til venstre, fig. 7 a—b er skikkelser fra mytologiens og ikke hverdagens liv, det er en skjoldmøy med villsvinhode og en mannlig kriger i dyreham, med andre ord en berserk. De andre figurene kan derimot ved analogier fra annet materiale bestemmes som drakttyper med rot i virkelighetens verden.

Av disse andre er den ene skikkelsen fig. 7 e en kvinne, alle de andre menn. Og det er ingen tilfeldighet at vi i denne vikingetids

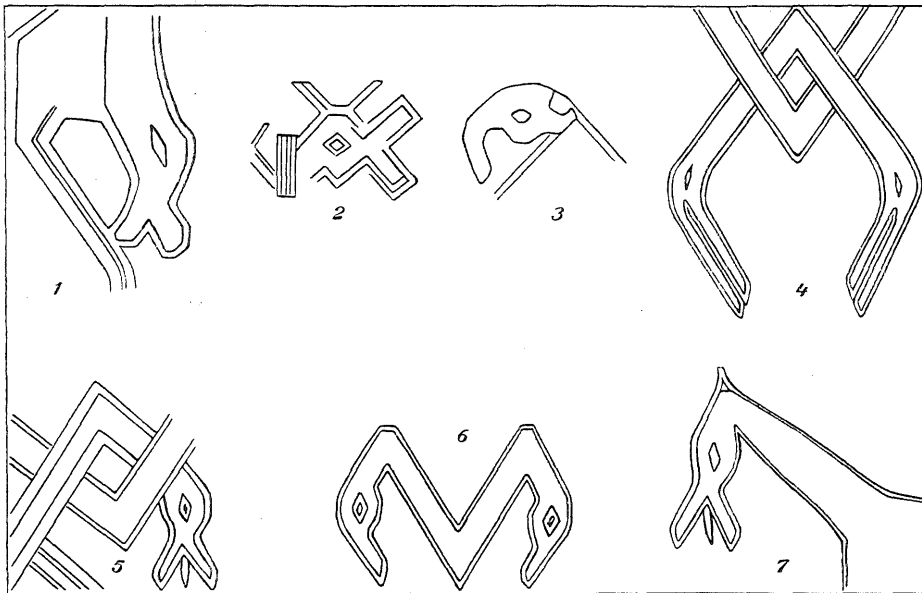

Fig. 6. Ornamentale dyrehoder. Nr. 2 fra et brikkvevsbånd fra Snartemo, Hægebostad. De andre fra Osebergs revler.

draktparade bare har en kvinnelig, men en serie av mannlige mannekenger. Det har sin grunn i det faktum at kvinnedrakten på våre billedstoffer alltid er ganske ens, mens mennene optrer i nokså varierende kostymer. Det er egentlig ganske forbausende for et tydelig bilde disse små skikkelsene gir av drakten, men allikevel gir jo de små dimensjoner lite spillerum for detaljer. Det hovedinntrykk vi får fra Oseberg suppleres imidlertid av funnene fra Birka. Heller ikke her finnes noen tilnærmevis helt bevart drakt, men en rekke enkeltheter som gjennom AGNES GEIJERS fortrinlige publikasjon gir et ganske merkelig bilde.¹² Blandt annet inneholder Birkafunnene en serie utrolig fine silkebroderier og gull- og sølvtresser i de kunstferdigste figurer og mønster på hodeplaggene. Men de hører alle sammen til mansdrakten, og det er et gjennomført trekk ved Birkafunnene at den

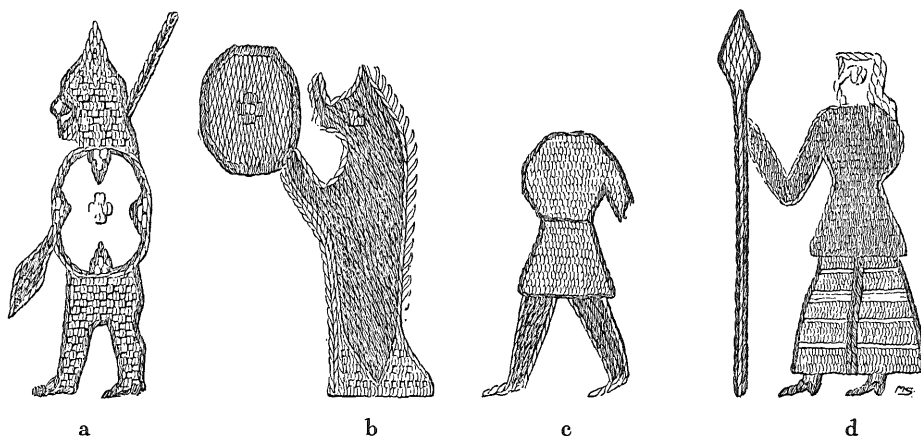

Fig. 7 a—d. Drakter fra Oseberg. a Berserk. b Skjoldmø med svinehode. c Mann iført langbrok og beltespent kofte. d Mann med splittet kjortel og kofte.

maskuline pyntesyke er adskillig mere iøinefallende enn den feminine. For at man av dette ikke skal få det falske inntrykk at vikingetidens kvinnedrakt var rent asketisk, kan det tilføies at selve stoffene ofte var av utsøkt kvalitet; i Birka er funnet rester av nydelige plisserte linstoffer, det fine frisiske klæde forekommer også i kvinnegraver og Osebergdronningens egen kjole var besatt med applikasjoner i silke. Riktignok var disse laget av stormønstrede silkestoffer som brutalt var klippet op i centimeterbrede strimler uten hensyn til at mønstringen blev ødelagt. Det var silke — ikke ullstoffene som var rasjonert på Osebergdronningens kongsgård.

Men tilbake til draktparaden fra Oseberg. Kvinnedrakten består her av to plagg, ytterst en kappe som i halsåpningen holdes sammen av en spenne og derunder en fotsid slepende kjole, men kappen er så sid at vi av kjolen bare ser slepet (de triangelformede felter nedentil) og ærmet. På Osebergstoffene er bare disse to plagg synlige. Av Birka-funnene mener imidlertid Agnes Geijer å kunne slutte at

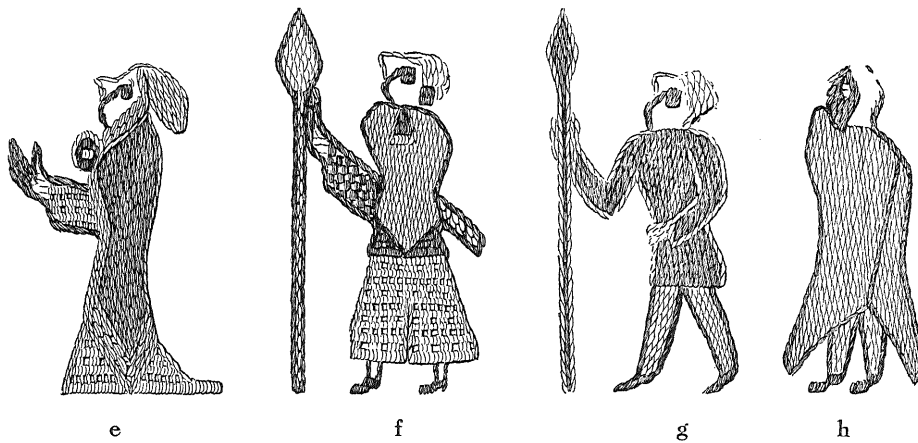

Fig. 7 e—h. Draktyper fra Oseberg. e Kvinne iført slepende kjole og kappe. f Mann med splittet kjortel og kofte med ærmeløs vams utenpå. g Mann med langbrok og kofte. h Mann med langbrok og kappe.

kvinnedrakten bestod av 3 plagg: innerst et sidt linnet (det var til dette de fine plisséarbeider blev brukt) og utenpå dette et underlig plagg som hang over skuldrene i løkkeformede stropper som var tredd inn på nålen på de ovale bronsespenner som vi gjennom utallige gravfunn vet var et fast tilbehør til kvinnedrakten. Utenpå dette kommer så igjen kappen. På en liten sølvfigur fra Grödinge i Södermanland (avb. pl. VII 4) mener Agnes Geijer å se en antydning til disse 3 plagg, men tydeligere kommer det frem på en av de ørsmå gullplater fra Hauge i Klepp, Jæren, her gjengitt i sterk forstørrelse på pl. VII 3. Iblandt, som på runestenen fra Tu på Jæren og en sølvfigur fra Tuna i Uppland (avb. pl. VII 2) ser vi at den side kappe er erstattet med en kort kep.

Sammenligningsstoffet viser da at vikingetidens kvinnedrakt ikke er fullt så ensformig som Osebergrevlene alene kunde gi grunn til å tro, men variasjonene er unektelig ikke store så langt vi kan dømme ut fra disse miniatyrfigurer. Et annet trekk bør også føies til. Drakten

er ikke spesifikt nordisk og den er iallfall i Vest-Europa eldre enn vikingetiden. På et illuminert manuskript fra Paris avb. pl. IX som iallfall ikke er yngre enn 700-årene ser vi i hovedsaken samme klædning: fullerik kjole med kappe utenpå.

Mannsdrakten er på våre billedstoffer som sagt ganske annerledes variert. Vi har 4 iøinefallende grupper:

1. Kofte og langbrok, fig. 7 g og fig. 7 c, forskjellen er bare at den siste har et belte om koften.

2. Kofte og en sid splittet kjortel, fig. 7 d.

3. Samme drakt, bare at det er kommet til en ærmeløs vams utenpå koften, fig. 7 f.

4. Langbrok som ved gruppe 1, og dessuten et vidt løsthengende plagg som åpenbart er en skulderkappe, fig. 7 h. Denne 4de gruppen forekommer for øvrig ikke på Osebergstoffene, eksemplet er hentet fra det før nevnte revlefragment fra Haugen i Rolvsøy.

Når vi selv på disse små figurer i regelen kan skjelve rett tydelig mellom de forskjellige plagg, ligger årsaken i den varierte og minutiøse vevteknikk, idet hvert plagg er markert med ulike grunnmønstre.

Ser vi nærmere på disse 4 gruppene opdager vi straks at de ikke representerer like mange forskjellige drakttyper. Sammenhengen mellom 2 og 3 er det alt pekt på. Men 1 og 4 er i virkeligheten også samme drakten, forskjellen er bare at på 4 er kappen kommet til som helt skjuler koften. Denne kombinasjonen av langbrok, kofte og kappe er i virkeligheten den gamle jernaldersdrakten som vi kjenner helt fra 4de århundre, først og fremst fra Thorsbjergfunnet i Slesvig og dessuten fra de såkalte moorleichenfunn fra skilte steder i Nordvest-Tyskland. Og for å rette blikket den motsatte vei nedover i tiden, så finner vi kappen, om enn i andre former igjen i middelalderen, og det samme gjelder koften. Og den korte koften fortsatte å være den norske bondes hverdagsplagg helt til begynnelsen av forrige århundre, slik som vi kjenner den i Dreyers akvareller av Vestlandsbønder eller P. Chr. Asbjørnsens skildring av tømmerhuggeren som han traff på Krokskauen. Her har

vi — selvsagt med de vekslinger i snitt og detaljer som vi ikke kjenner — et plagg med 1500-årig tradisjon.

Den halvside, oftest splittede kjortelen har også en interessant om enn ikke så lang historie. Samme plagget finner vi igjen i middelalderen, både på det broderte Høylandsteppe og det vevede Ballesholteppe som vi nevnte før. Dette plagg har i regelen vært oppfattet som en splittet kjortel, svarende til gammelnorskens *blaða kyrteill*, således både av Hans Dedekam¹³ og THOR B. KIELLAND.¹⁴ BRAGE IRGENS LARSEN mener imidlertid at plagget må oppfattes som prakthoser som ligger i folder, *drambhosor hrokknar* (Fagrskinna).¹⁵ Av flere grunner, særlig ved sammenligning med forskjellige drakter på Bayeuxteppet er jeg blitt stående ved den oprinnelige forklaring som den sannsynligste. I hvert fall er det sikkert samme plagg vi ser på vikingetidens og middelalderens tekstilmonumenter.

I draktrester og billedfremstillinger fra romer- og folkevandringstid finnes denne kjortelen så vidt jeg kan se ikke, og jeg skulde tro at den er innført i nordisk draktskikk i merovingertiden etter européiske forbilleder. I merovingertidens miniatyrer ser vi rett ofte mennene iført side kjortler, oftest med en vid kappe over, men et par ganger også bare med en kort kofte.¹⁶ Pl. X—XI viser eksempler på begge kombinasjoner. I de illuminerte manuskripter er kjortelen alltid udelt, og splitten er da kanskje en nordisk variant. Første gang vi treffer den på nordisk grunn er på billedstenen fra Tängelgårda¹⁷ på Gotland antagelig fra tiden omkring 700 avb. pl. VI. Vi ser her også menn med kofte og brok og med kappe og i billedrekken over skibet er første og tredje mann bak rytteren iført et plagg med ærmer og en kort, men etter fotografiet å dømme rett tydelig splitt. Andre billedfremstillinger viser at også i Norden blev kjortel uten splitt båret under kappen. Slik er det ved mannsskikkelsen på Tustenen og likeså på gullplaten pl. VII 3 fra Hauge. I begge tilfelle er markert underdelen av et plagg mellom kappens fliker. Det er for sidt til å være kofte og det ligger nær å opfatte det som usplittet kjortel, i hovedsaken samme drakt som vi

ser på de illuminerte manuskripter. På Osebergs revler er kjortelen nesten alltid forsynt med splitt og bæres alltid sammen med kofte, mens kappen påfallende nok helt mangler.

Trekk som direkte peker mot fremmede stilinnflydelser er det vanskelig å spore i revlene fra Oseberg, bortsett fra det før nevnte forsøk på en mere perspektivisk fremstilling. Det forekommer nok noen steder motiver som er vanskelig å forstå og som kan være misforståtte efterligninger av fremmede forbilleder. Men i de fleste tilfelle dreier det sig om svært utydelige stykker, slik at „mistydningen“ like gjerne kan ligge hos oss som hos veverskene. Bare en enkelt gang finner vi et stykke som i teknikk og dimensjoner svarer helt til de andre så vi må tro det er hjemmevevet, men som i stilpreg virker helt unordisk: fig. 8. Det er en rent ornamental komposisjon, et kors med palmett-aktige avslutninger som nærmest virker klassisk, halvt orientalsk. Lignende motiver ser vi stundom på tidlig middelalderske silkestoffer fra Middelhavslandene. Pl. VIII viser et eksempel fra Sancta Sanctorum, nu i Vatikansamlingen, og det må ha vært et innført silkestoff av lignende art som fristet en av Osebergveverskene til efterligning.

Noen varig stilhistorisk betydning fikk innføringen av dette vegetabiliske mønster ikke. Først mot slutten av vikingetiden i den stilfasen som kalles Ringeriksgruppen fikk plantemotivene fast fotfeste. Spredte tilløp har vi nok også tidligere, i 900-årene i noen uhjelpelig klossede forsøk på efterligning av frankisk bladornamentikk på de treflikede spenner. Denne raske avstikker til metallkunsten kaster en skarp lyskegle over kvaliteten i dette utpreget vegetabiliske mønster i norsk vevkunst fra 800-årene. Veverksen som formet det kunde ikke bare sitt håndarbeid til fullkommenhet, men eide også evnen til å gjengi et uvant og fremmed motiv på en måte som også for vårt øie er av udmerket dekorativ virkning.

Som kulturhistorisk fenomen har denne kopien et fullkomment side-stykke i Gereonteppet i Köln fra 1000-årene — selv om motiver og

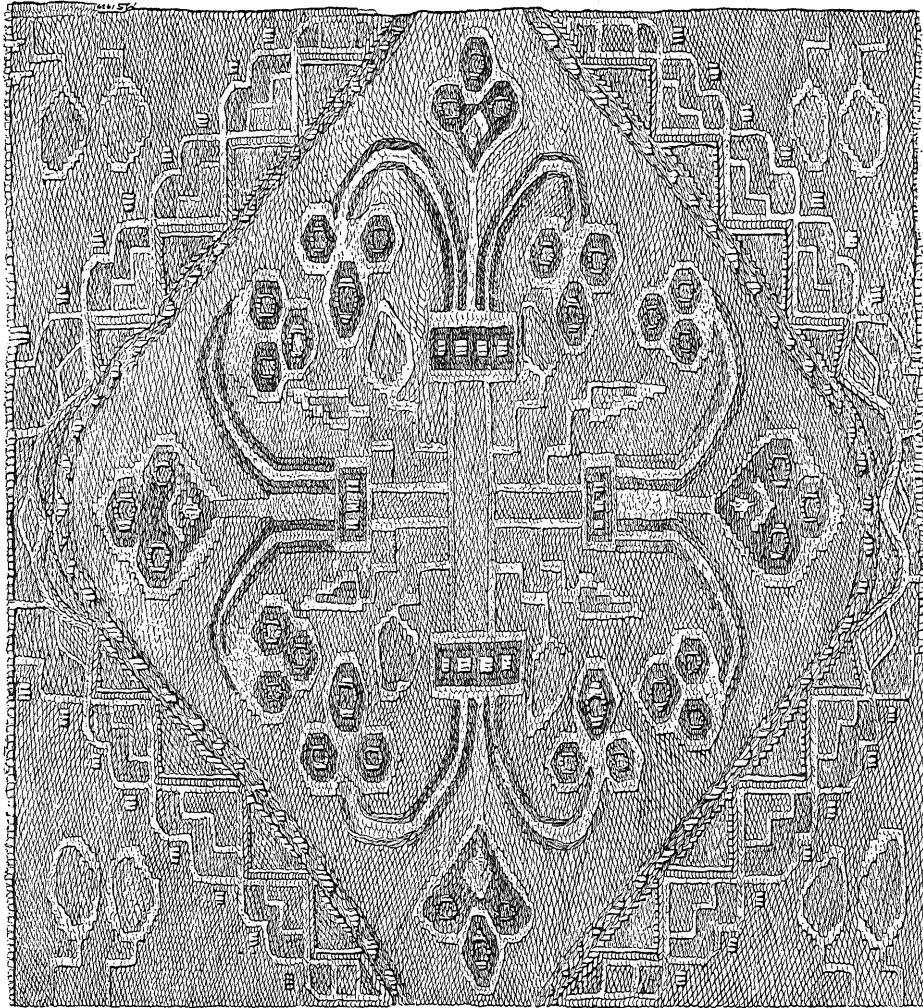

Fig. 8. Revlefragment fra Oseberg. Snaut $\frac{3}{4}$. Hjemlig gjengivelse av mønster på silkestoff fra Middelhavslanene. Kfr. pl. VIII.

stil er totalt forskjellige. Gereonteppet viser nemlig en overføring til tysk billedvev etter forbillede av et byzantisk silkestoff.

Den slags „oversettelser“ åpner døren på gløtt for et problem vi ellers har vanskelig for å få tak på: tekstiler som motivspredere fra land til land,¹⁸ og fremmede motiver kan jo overføres fra et materiale til et annet. Ofte er det vanskelig å lokalisere de fremmede innflydelser som spores i metallkunsten, og også her kan tekstiler ha vært en mere virksom faktor enn vi nå kan se. Selv om det i dette tilfelle dreier sig om en fremmed plante som ikke for alvor slo rot i hjemlig jord, har stykket sin store verdi for selve problemstillingen.

Billedtepper — *reflar* og *tjald* — omtales ofte i norrøn litteratur, men i almindelighet i ganske korte vendinger, så å si i forbifarten. Vi skal nå i oversettelse bringe noen citater der billedvev omtales litt mere utførlig. Først det eldste av dem fra den forne Gudrunkvida i IVAR MORTENSON EGNUNDS gjengivelse:

So med Tora eg sat
i sjau halvår
dotter til Håkon
i Danmarki.
I gull ho sauma
til gaman åt meg
sudrøne salar
og svanur i elv.

Der bilæt-vevnad
vart vyrkt med hagleik
på tjeld vart skrivi
koss sveinar leika,
rauste hunar
med raude skjoldar
med hjelm på hovud
og sverd i handi.

Sigmunds skip der
skreid ifrå land
med gullslegi hovud
og gravne stamnar;
i vev me skildra
koss våpni svirra
hans Sigar og Siggeir
sud på Five.

Denne skildringen — som i ord jo har en ganske merkelig billedskapende, farverik kraft — viser oss veverskene i arbeid, og et annet mere kortfattet eksempel kan føies til fra Volsungesagaen (kap. 24), der det fortelles om Brynhild og hennes møer at de la gull i veven og sydde inn Sigurds storverk: ormedrapet, skatteranet og Regins død.

Av enda større interesse for vårt emne er et par steder hvor vi får skildret det direkte møte mellom billedkunst og diktning, billedteppene sett med skaldens øine. Først det velkjente sted i Flatøybokens Olavssaga.

„Torfinn satt på benken foran kong Olav (d. e. Olav den hellige). Da sa kongen til ham: Fortell skald om det som er fremstillet på teppet. Torfinn så efter og sa at på teppet var tegnet (*markat á tialdinu*) at Sigurd drepte Fåvne og kvad en vise“. Denne som regnes til de vanskeligere skaldekvad gjengir FINNUR JONSSON slik:¹⁹ Sverdet står i gapet på ormen; blodet strømmer nedover begge armer og kongen er ophisset; sverdet bever i ormens kropp og den kampdjerve konge går hen for å steke (hjertet).

I Orknøyingasaga er skildret et levende lite interiør fra et julegilde: „En dag i julen satt mennene og så på veggteppene. Da sa jarlen (d. e. Ragnvald jarl) til Odd den lille: gjør en vise om den mannen som er på billedteppet, og kved din vise når jeg er ferdig med min, men det må ikke være de ord i din vise som jeg har i min.“

Finnur Jonssons oversettelse av kvadene er denne:²⁰

Ragnvald: Den gamle kriger som står der henne på vårt tjeld, lar sverdet svinge ned over skulderen; ikke vil den skjevbenete mannen gå lengere frem, selv om han er vred på krigeren (den angrepne).

Odd: Krigeren står foroverbøiet med sverd på teppet ved døren og tenker på å hugge krigeren; han vil være mennene farlig med sverdet; det er nu på tide at mennene forlikes innen de tilføier hinanden skade.

Også disse kvadene regnes til de vanskeligere og andre filologer vilde kanskje gjengi dem litt annerledes. Men detaljene har i denne

sammenheng ikke stort å si. For oss er det hovedsaken at selve synsinntrykket er så pregnant og straks fremkaller så bestemte assosiasjoner hos iakttagerne at de to skaldene, Ragnvald og Odd, på stående fot kan utkjempe denne lille tvekamp i ord uten å bruke hverandres vendinger. Det er heller ikke av større betydning at denne lille scenen blev utspillet ca. 300 år efterat Osebergdronningen var gravlagt, for billedene på revlene fra Øverhogdal er i våre øine iallfall ikke mere anskuelige enn Osebergs. Vi kan derfor for en gangs skyld trygt eliminere den feilkilden som ofte kan ligge i å bruke yngre tekster til å belyse situasjoner fra vikingetidens første århundre.

Disse skaldekvad om det episke innhold av billedtepper står litterært og realt helt på linje med de kvad som skildrer malte figurscener, særlig de som var malt på skjold, og da vi ikke har bevart noe av vikingetidens figurmaleri har skjoldkvadene — som det også før har vært fremhevet av Haakon Shetelig²¹ — sin interesse for kunsthistorien. Og det er ikke lite et enkelt skjold kunne rumme av motiver. Brage den gamles Ragnarsdråpa skildrer et slikt skjold. Der var fremstillet Hjaddingesagnet og Gjukungesagnet og Tors kamp med Midgardsormen. Når et enkelt skjold på omlag en meters tverrmål (som Gokstadsfunnet viser) kunde inneholde en slik motivrikdom forutsetter det nesten som en nødvendighet at billedflaten var inndelt i horisontale adskilte felter over hverandre på lignende måte som vi ser på billedstenene, sml. pl. VI.

En enkelt gang hører vi også at hallen kunde ha andre former for utsmykning enn den tekstile. I Laksdøla fortelles det at Olav På lot bygge et nytt ildhus på Hjardarholt, større og bedre enn folk hadde sett før. Der var malt navngjetne sagaer på veggene og i røstet og det var så godt gjort at det syntes meget staseligere når veggteppene ikke var hengt op. Litt senere får vi høre at da ildhuset var ferdig blev det holdt bryllup der, og en av gjestene, skalden Ulv Uggesson, skildret i et kvad de sagn som var gjengitt på veggene: Balders bålferd, Tors fiske, Brisingenen og Tors og Heimdals kamp på Singastein. Av

Rekonstruksjon av billedstoff fra Osebergfunnet. Virkelig bredde ca. 23 cm. Efter akvarell av Mary Storm.

kvadet selv som kalles Husdråpa er det bare bevart et par strofer som dessverre ikke inneholder rett meget.

Verbalbruken i originalteksten sier dessverre ikke utvetydig at dekorasjonene var malt (*markaðar ágætligar sogur og var þat så vel smíðat*), men det er utrolig at det hele skulde virke så meget staseligere uten tjeld — *miklu skrautligra er eigi váru tioldin uppi* — dersom det ikke samtidig var farver med i spillet. Ordet *smíða* får en snarest til å tenke på utskjæring og dekorasjonen har da helst vært malt treskurd.²²

Det er naturligvis farlig å gi en enkelt og i verbalbruken litt ukonsis replikk i sagaens knappe stil for stor almen gyldighet. Og allikevel er det fristende å se det slik at sagafortelleren uten å vite det her har rørt ved et generelt, nesten alle tiders spørsmål i samspillet mellom maleri og veving. For både i senmiddelalderen og fremfor alt i nyere tid har maleriet i ideer og kunstneriske uttryksmidler alltid vært det ledende i forhold til den mere konservative billedveving, — og slik var det kanskje også alt på overgangen mellom vikingetid og middelalder.

Men selv om denne lille — og jeg innrømmer gjerne høist diskutabile — antydningen fra Laksdøla lar oss ane at malerkunsten alt den gang hadde visse fortrin i anskuelighet fremfor vevningen, så ser vi tydelig gjennom skaldenes skildring at også revlenes billedsprog var umiddelbart forståelig for samtiden.

Men *vi* har vanskelig for å fange det inn. Når man minnes at de forholdsvis hele tepper fra Øverhogdal har vært meget forskjellig tolket, er det klart at det blir ti ganger vanskeligere med Oseberg, og det er også bare 2—3 stykker hvor det kan gis antydninger.

Mange enkeltheter ved revlene selv og likeså de litterære kilder tyder på at det episke innhold ikke hentet motiver fra dagens hendelser, men fra sagn og mytologi. Et godt eksempel er vognoptoget. Vognen spillet jo ingen praktisk rolle i vikingetiden, den var knyttet til kultusen og det beste bevis har vi i vognen som blev funnet i Osebergskibet med sine utskjæringer med motiver fra Volsungesagnene og med en

konstruksjon som gjorde den komplett ubrukelig i praktisk samferdsel. — Vognoptoget hører nok til de største og best bevarte revlefragmenter, og flere enkeltheter — som de tjeldede vogner kan illustrere ord og uttrykk i litteraturen. Men noen tolkning av helheten er det ikke lett å gi. Hadde de to personer som sitter i en av vognene vært av forskjellig kjønn, vilde det ligge nær å tenke på Flatøybokens fortelling om Frøy og hans prestinne som kjørte rundt i sin vogn. Dessverre er draktdetaljene her utydeligere enn vanlig, men det synes snarest å være to kvinner som sitter i vognen, så det lar sig vanskelig gjøre å sette stykket i forbindelse med Frøykulten.

To andre revler gir kanskje litt fastere holdepunkter. Det ene som riktignok er svært medtatt viser et vidt forgrenet tre, hvori henger en rekke menn. Odins tre kalte Dedekam dette stykke, og han har ved en rekke citater fra Tacitus til norrøn litteratur søkt å vise at det er en kultisk handling, ja etter all sannsynlighet et offer til Odin selv.²³

Så har vi to fragmenter som i komposisjon og motiver står hverandre så nær at de antagelig er deler av samme revle. På det ene som er svært fillet og utydelig skimtes rekker av skjoldmøer, flere av dem med villsvinhoder — herfra er fig. 7 b hentet. Det andre stykke, fig. 9, er bedre konservert og representerer det ypperste av det som er levnet oss av denne vevkunst. Det er som hele vikingetidens barske kampgny gjaller mot oss fra dette stykke: til venstre krigere, skjoldmøer og berserker i de vanlige rekker, men friere formet enn ellers. Og til høire under rytteren en kompakt fylking av krigere, hvor iallfall skjoldrekken er tydelig markert. Men ovenfor skjoldborgen og krigernes hoder har vi et mylder av stavverk, som sikkert nok er hel skau av spyd. Under skjoldrekken dukker det plutselig frem en vogn der det sitter en mann, dekket av et skjold.

I vognoptoget på farveplanchen passerer kjøretøiene i høitidelig prosisjon — her er plutselig vognen blandet inn i et bilde av utpreget krigersk karakter og med en høist usedvanlig komposisjon, en fortettet massevirkning som vi ellers aldri ser maken til på revlene — i vev me

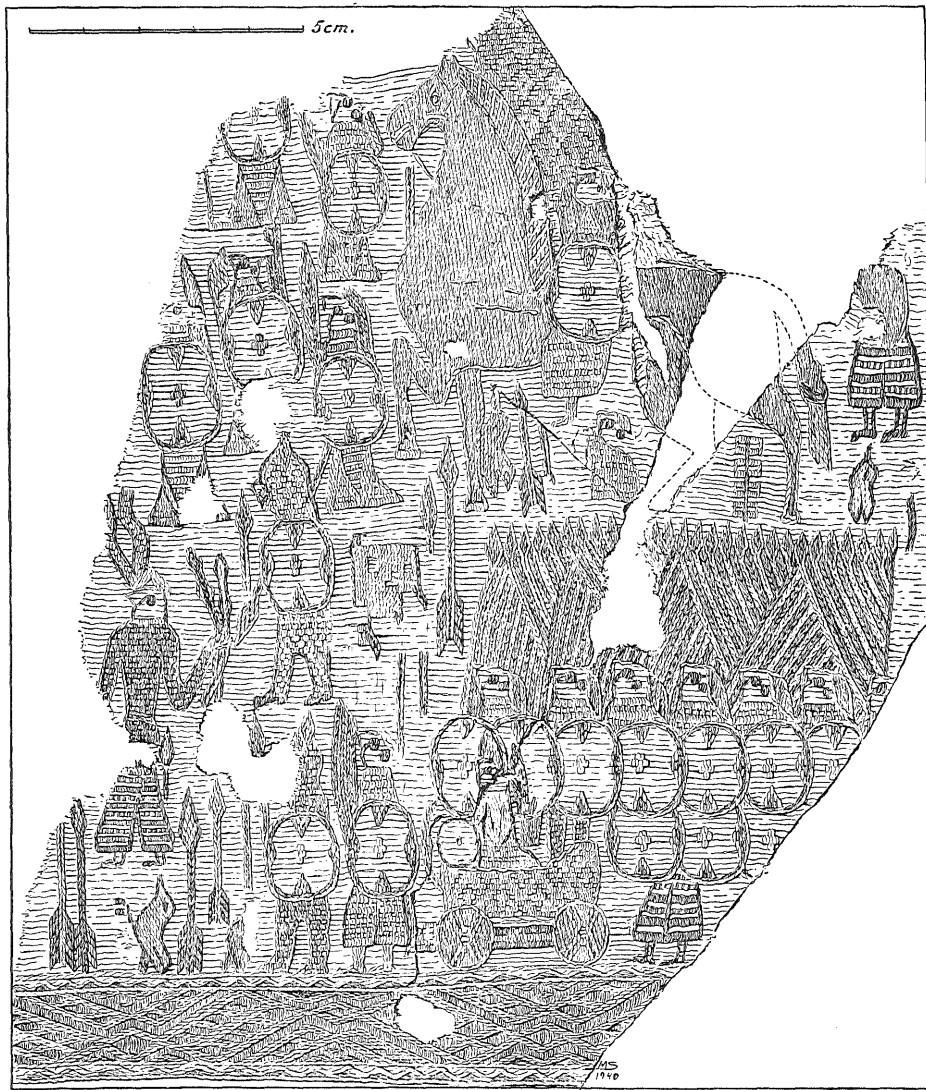

Fig. 9. Bruddstykke av revle fra Oseberg.
Sannsynligvis motiv fra Bråvallaslaget.

skildra koss våpni svirra, som det står i Gudrunkvida. Her må være skildret en ganske usedvanlig hendelse, og vi minnes sagnet om Brávallaslaget, der Harald Hildetann, gammel og blind ledet slaget fra sin vogn. Sagnet selv gjenspeiler kamper mellom svear og daner i 6te århundre, men som tiden gikk, vokste det i folkefantasiaen til å bli det mektigste krigerske oppgjør i Norden, så det til slutt i det tapte Brávallakvad som vi bare kjenner i Saxos gjenfortelling blev til et veldig folkeslag, der berserker og skjoldmøer sloss på livet og 3000 av Haralds og 12000 av Hrings menn til slutt lå på valen. Mon vi ikke her har veverskens fremstilling av det sagnomspunne slag.

Vikingetidens billedkunst blev forstått og tolket av sin samtids diktere — vi kan bare glimtvis gjette oss til dens episke innhold, men vi kan i hvert fall prøve å se dens verdier som billedkunst.

De som er mere eller mindre fortrolig med den norrøne litteratur, men for første gang ser gjengivelser av dens billedmessige sidestykke, synes kanskje at billedkunsten ikke står på høide med diktingen. De synes kanskje at de betydeligste av skaldene i ordets kunst har en vel så stor billedmalende kraft som den vi møter i billedkunsten selv.

En slik reaksjon er forklarlig — det er noe nytt og uvant vi møter her, og jeg var selv til å begynne med tilbøielig til å opfatte det på lignende måte, men er stadig i sterkere grad kommet til at det er å undervurdere billedkunsten. Denne feilvurdering ligger for en stor del i at vi har så vanskelig for å bedømme den ut fra dens egne forutsetninger, fra samtidens miljø. Det sammentrengte preg disse bilder har står oss så fjernt. Skal vi prøve å se dem med samtidens øine, må vi forstørre dem op i et format som mere svarer til våre begreper om billedkunst. Et slikt forsøk er gjort; akvarellen av Mary Storm som farveplanchen er laget efter er utført i dobbelt målestokk. At billedflaten da blev tydeligere er nokså innlysende, underligere er det at den samtidig beholdt hele sin oprinnelige karakter og virkning, med andre ord: den bestod prøven. En reproduksjon er av lett forståelige

grunner bunnet til bokens format, den må dessverre ned i litt under naturlig størrelse. Men selv da skulde det kanskje gå an å se at denne billedkunst når den er på sitt beste har den samme enkle kraft i komposisjonen og i tegningen eier meget av den antydningens fine kunst som slekt efter slekt har beundret hos ordets mestre.

ZUSAMMENFASSUNG

Unter den vielen verschiedenen Formen von Textilien, die der Osebergfund enthält, kann sich keine mit der Wirkerei an Bedeutung messen. Aber die Bildszenen, die im Osebergfund durch Weben erzeugt sind, haben nichts damit gemeinsam, was wir heute unter Wirkerei oder Tapisserietechnik verstehen. Die Wirkerei aus Oseberg ist eher, was man in der Weberterminologie ein broschirtes Gewebe nennt, sie hat ein doppeltes Schußsystem, einen Bindungsschuß aus Leinen (der jetzt verschwunden ist) und einen Musterschuß aus Wolle, der in etwa 20 verschiedenen Mustern eingewebt ist. Neben der meisterlichen Technik derselben, sind auch mehrere davon von hervorragend dekorativer Wirkung.

Hans Dedekam hat die ganz wahrscheinliche Hypothese geltend gemacht, daß diese eigenartige Form der Wirkerei, auf den brettchen-gewebten Borten der Völkerwanderungszeit und deren broschirten Figuren fußend, sich in Skandinavien entwickelt hat. Aus Schweden (Skog Kirche in Helsingland und Øverhogdal Kirche in Herjedalen) sind zwei Wirkereien aus der Zeit um etwa 1200, oder womöglich aus noch älterer Zeit, bekannt, welche zeigen, daß eine ähnliche Webart, wie diejenige, die wir aus Oseberg kennen, sich mit einigen Abänderungen bis ins Mittelalter gehalten hat.

Die altnorwegischen Bezeichnungen für Wirkerei waren *tjald* (n) und *refill* (m), und wenn auch zwischen diesen Benennungen keine

scharfe Grenze gezogen wurde, herrscht darüber kein Zweifel, daß die Wirkereien aus Oseberg, Skog und Øverhogdal dem *refill* entsprechen. Da das Wort in der Form *revle* in seiner ursprünglichen Bedeutung, kleines Stoffstück, noch als Dialektwort lebt, ist es nur recht und billig, es wieder hervorzuholen und als Benennung für diese Art Wirkereien zu benutzen, sodaß man auch in der Terminologie ein eindeutiges Wort dafür hat, um sie von den üblichen Wirkereien, oder der allgemeinen Tapissertechnik, unterscheiden zu können.

Das erste augenfällige Kennzeichen der *revle* aus dem Osebergfund, ist das unglaublich geringe Format. Über die Länge wissen wir nichts, aber einige wenige davon sind doch in ihrer ganzen Breite erhalten geblieben, und diese schwankt zwischen nur 16 und 23 cm. Trotzdem sind diese Wirkereien von einem wimmelnden Motivenreichtum. Die Motive sind in Reihen übereinander angeordnet. Nur ganz vereinzelt werden die Reihen von einem vertikalen Motiv, das in der ganzen Breite des Stoffes verläuft, gebrochen. Die einzelnen Figuren zeichnen sich fast ausnahmslos in freier Kontur gegen den Hintergrund ab, und nur auf einigen Fragmenten (Fig. 3 und 4) ragen die einzelnen Motive teilweise über die entsprechenden Figuren der darüberliegenden Reihe hinein. Dieser Versuch einer mehr „perspektivischen“ Darstellung ist, wie Hans Dedekam ausführlich nachgewiesen hat, fremder Beeinflussung zuzuschreiben. Es blieb aber bei vereinzelt Versuchen, die keine bleibende Bedeutung hatten, denn sowohl die Wirkereien aus Skog und Øverhogdal, als auch die Bildsteine der Wikingerzeit, vertreten noch das alte Prinzip mit ganz freistehenden, in Reihen übereinander angeordneten, Figuren. Auch in der Komposition besteht also deutliche Verwandtschaft zwischen Wirkereien der Wikingerzeit und denen des Mittelalters (Skog und Øverhogdal).

Die Motive, die am häufigsten an den Wirkereien des Osebergfundes wiederkehren, sind Menschen und Pferde, und da dies die gewöhnlichsten Motive in der spärlichen Auswahl an Bildkunst in anderer Ausführung, die wir aus der Merowinger- und Wikingerzeit

besitzen, sind, bereitet sich uns hier die beste Grundlage für eine vergleichende Stilbestimmung. Zwei der größten und verhältnismäßig am besten erhaltenen Fragmente, die ursprünglich gewiß zusammengehört haben, zeigen einen Aufzug von Menschen und Pferden. Ein Rekonstruktionsversuch der beiden Fragmente ist auf der farbigen Tafel wiedergegeben. Das eine ist in seinem jetzigen Zustand in der Fig. 1 nach einer Zeichnung, und auf der Tafel V, nach einer fotografischen Aufnahme abgebildet. Die Pferde aus Oseberg schließen sich eng an eine Serie Pferdedarstellungen, die uns sonst in der Metallkunst, und an den Bildsteinen aus nordischem Gebiet, bekannt ist. In Wirklichkeit haben wir hier mit zwei verschiedenen Typen zu tun, die sich merkwürdig scharf voneinander trennen. Die eine Darstellungsform, Fig. 5 VI—VII, ist ziemlich stereotyp, und verbleibt von der Merowingerzeit bis zum Ende der Wikingerzeit sehr eintönig. Im Laufe der Merowingerzeit war dieser Typ Allgemeingut des ganzen großen kontinentalen und auch des ostnordischen Stilgebietes, das Bernhard Salin Stil II nannte. Der zweite Typ, Fig. 5 I—V, dem das Osebergpferd angehört, war nie so kontinental geprägt, sondern mehr im skandinavischen Gebiet lokalisiert, und war weit empfindlicher für Schwingungen in der Stilentwicklung. Am Osebergpferd, Fig. 5 III, sind typische Stil II Einzelheiten des Kopfes verschwunden, aber in der Haltung an sich ist noch viel von den ursprünglichen Kennzeichen haften geblieben. Die kräftige Krümmung des Halses und die fast rechtwinklige Linienführung zwischen Kamm und Rückenlinie verleihen der ganzen Figur eine ebenso starke Anknüpfung an die Zeichnungen (I—II) der Merowingerzeit, wie an diejenigen (IV—V) der Wikingerzeit. Zwei bedeutungsvolle Tatsachen können also mit Hilfe der Pferdefiguren festgestellt werden. Erstens muß der *revle* einheimische Erzeugung sein, und zweitens war auch in der Wikingerzeit das Weben eine konservative Kunstart, die oftmals ältere Stilreminiszenzen verkörpert.

Diese Motivenbewahrende Eigenschaft der Webkunst tritt in der Osebergwirkerei besonders an einer kleinen Serie von rein dekorativen

Tierköpfen an den Tag. Sie haben wenig oder gar keine Anknüpfung an das Kunsthandwerk der Wikingerzeit, dagegen erinnern einige von ihnen auch gar nicht wenig an einen Tierkopf auf einer brettchen-gewebten Borte der Völkerwanderungszeit (Snartemo II) Fig. 6—2. Nur in einem Fall (Fig. 6—3) tritt uns ein Tierkopf in der Form entgegen, wie wir ihn aus der Metallkunst kennen, aber wohl gemerkt, nicht der Ornamentik der Wikingerzeit entsprechend, sondern der des älteren Vendelstils (Stil II) aus dem 7ten Jahrhundert.

Abgesehen von der „perspektivischen“ Darstellung, Fig. 3—4, ist fremde Stilbeeinflussung im allgemeinen schwer nachzuweisen, aber ausschlaggebend ist dies nicht, da uns außerhalb der skandinavischen Halbinsel keine Art Wirkerei aus der Wikingerzeit bekannt ist. Das beachtenswerte Stück, Fig. 8, ist in derselben Weise gewebt, wie jeder *revle*, aber in seinem Stilgepräge ganz unnordisch. Ähnliche Motive sind zuweilen auf frühmittelalterlichen Seidenstoffen aus dem inneren Mittelmeergebiet zu finden. Die Tafel VIII zeigt ein Beispiel von Sancta Sanctorum und die Fig. 8 muß gewiß als eine einheimische Kopie eines eingeführten Seidenstoffes gekennzeichnet werden.

Die Menschengestalten dieser Wirkereien geben ganz bedeutende Beiträge zu der Trachtengeschichte der Wikingerzeit. Fig. 7 zeigt eine Auswahl der verschiedenen Trachtentypen, die vorzufinden sind. Hiervon sind a und b beziehungsweise Berserker und Walküre, hier als Schemen dargestellt, während von den anderen anzunehmen ist, daß sie richtige, von Zeitgenossen getragene Trachten, darstellen. Hier begegnet uns die ganz überraschende Tatsache, daß die Mannstracht weit reicher variiert ist, als die Frauentracht. Dies geht auch aus anderem Material hervor, vor allem aus den Gräberfunden der Handelstadt Birka in Mälaren, Schweden. Die Frauentracht, Fig. 7 e, besteht aus einem langen, schleppenden, langärmeligen Kleid und darüber aus einem ärmellosen Mantel, der an der Brust von einer deutlich markierten Spange zusammengehalten wurde. Dieselbe Tracht finden wir auch mit einigen Abänderungen an vereinzelt kleinen

Metallfiguren aus norwegischen und schwedischen Funden (Tafel VII 2—4), auch finden wir eine ähnliche Tracht außerhalb Skandinavien an einer vorkarolingischen Miniatur (Tafel IX).

Von der Mannstracht gibt es zwei Grundtypen. Die eine besteht aus langer Hose und kurzem Rock (Fig. 7 c und g), und zuweilen noch aus einem weiten Mantel (Fig. 7 h). Dies ist nichts anderes als die alte Eisenzeittracht, die wir aus dem Thorsbergfund und den Moorleichenfunden bis ins 4te Jahrhundert zurück kennen. Was die Jacke betrifft, verblieb diese bis zum Anfang des 19ten Jahrhunderts das Alltagsbekleidungsstück des norwegischen Bauern. In der anderen Gruppe wiederholt sich die kurze Jacke. Darunter wurde ein langer aufgeschlitzter Kittel getragen (Fig. 7 d). Zuweilen gehört über die Jacke ein ärmelloses Wams (Fig. 7 f). In Skandinavien begegnet uns zum ersten Mal der aufgeschlitzte Kittel auf dem Tängelgårdstein (Tafel VI) aus der Zeit um 700 (die erste und dritte Gestalt hinter dem Reiter in der Reihe über dem Schiff). Es ist anzunehmen, daß der Kittel in der Merowingerzeit nach ausländischer Sitte ein Teil der nordischen Tracht wurde. Der Kittel, aber ohne Schlitz, ist ein festes Kennzeichen der Mannstracht an den vorkarolingischen Miniaturen, meistens mit einem langen Mantel kombiniert (Tafel XI), bisweilen auch nur mit einer kurzen Jacke (Tafel X). Die Kombination Kittel und Mantel finden wir auch auf einem norwegischen Stück (Tafel VII 3).

In der altnordischen Literatur werden der Wirkereien oft Erwähnung gemacht, und im vorhergehenden Text sind einige Stellen wiedergegeben, in welchen die Erwähnungen ausführlicher sind. In der zweiten Gudrunkvida und in der Volsungensage sind arbeitende Weberinnen geschildert. Von ganz besonderem Interesse sind die Stellen, in welchen die Skalden den epischen Inhalt der Wirkereien schildern. Es scheint sich immer um Szenen mythologischen Inhalts zu handeln, und besonders scheint der Sagenkreis um Sigurd Fávnesbane ein beliebtes Motiv gewesen zu sein. Die Beispiele, die im Text erwähnt sind, stammen aus der

Olavsage des Flatøybuches (Torfinn Skald) und aus der Orknøyingasage (Ragnvald Jarl und Odd der Kleine). Die Skalden schufen hier aus dem Stegreif Gedichte über die Darstellung an der Wirkerei. Dies zeigt ganz deutlich, daß der epische Inhalt der Wirkerei ohne weiteres von den Zeitgenossen verstanden wurde. Das gleiche gilt von den sogenannten Schildgedichten, d. h. Gedichte, welche Szenen schildern, die auf stattlicheren Schilden gemalt waren (wie z. B. Ragnarsdråpa von Brage dem Alten). Da uns nichts von der Malerei der Wikingerzeit erhalten geblieben ist, haben diese Gedichte ein großes Interesse nicht nur für die Literatur, sondern auch für die Kunstgeschichte.

Uns ist die Sprache der Wirkereien meist ganz unverständlich. Dies beruht natürlich größtenteils darauf, daß uns nur Fragmente überliefert worden sind. An zwei derselben können wir womöglich erklären, was dargestellt werden sollte. An einem hier nicht abgebildeten Fragment ist ein weit verzweigter Baum mit erhängten Männern dargestellt. Dies hat Dedekam mit Hilfe einer Reihe von Zitaten des Tacitus, über nordische Literatur, dahin erklärt, daß es eine dem Odin geweihte Menschenopferung ist.

Fig. 9 — eines der schönsten Stücke des Fundes — zeigt eine dichte Schlachtenordnung, Berserker und Walküren in einer höchst ungewöhnlichen Komposition, einer offenbar beabsichtigten Massenwirkung. Es ist ganz eigenartig, daß in diesem ausgeprägt kriegerischen Bilde plötzlich ein Mann in einem Wagen auftaucht, da der Wagen sonst nur in Aufzügen kultischen Charakters vorkommt. Wir gedenken dann unwillkürlich der Sage von der Brávallaschlacht, in welcher Harald Hildetann, alt und blind, die Schlacht von seinem Wagen aus leitete.

NOTER

¹ Haakon Shetelig: Vestfoldskolen. Osebergfundet. Bind III. Kristiania 1920.
² Hans Dedekam: Odins træ. Kunst og Haandverk. Nordiske studier tilegnet Johan Bøgh. Kristiania 1918. Hans Dedekam: „Perspektivet“ paa Osebergdronningens tapissierier. Kunst og Kultur, 8. aarg. Bergen 1920. Hans Dedekam: To tekstilfund fra folkevandringstiden. Bergens Museums Aarbok 1924—25. Hist.-Antikv. række nr. 3. Bergen 1916. ³ Agnes Geijer: Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern. Uppsala 1938, s. 40 ff. ⁴ G. J:son Karlin: Över Hogdalstapeten. Lund 1920. Vivi Sylwan: Tekniken i Överhogdalstapeten. Jämten. Östersund 1920. I dette lille, men meget viktige arbeide av Vivi Sylwan blev snärjtekningen som Salvén senere kalte den, for første gang analysert og klarlagt. Tidligere var Överhogdalsteppene opfattet som stilkestingsbroderier. Erik Salvén: Bonaden från Skog. Stockholm 1923. Agnes Branting och Andreas Lindblom: Medeltida vävnader och broderier i Sverige. Bind I. Uppsala og Stockholm 1928. ⁵ Hans Dedekam: To tekstilfund fra folkevandringstiden, s. 31. ⁶ Hj. Falk: Altwestnordische Kleiderkunde. Kristiania 1919, s. 201. ⁷ Ivar Aasen: Norsk ordbog med dansk forklaring. Christiania 1873, s. 600. ⁸ Robert Kloster: Billedvev og ildsted. Bergens Museums Årbok 1934. Hist.-Antikv. rekke nr. 1, s. 18. ⁹ Sune Lindqvist: Gotlands billedstenar. Rig, 16de årg., Stockholm 1933, s. 98. ¹⁰ Hans Dedekam: „Perspektivet“ på Osebergdronningens tapissierier. ¹¹ Som det vil sees av dem som kjenner til diskusjonen om Eggjum-stenens datering er de hestefigurer som er stillet sammen på fig. 5 for en stor del de samme som har vært fremme i denne debatten, se særlig Lis Jacobsen: Eggjum-Stenen, København 1931, og Gutorm Gjessing: Studier i norsk merovingertid, Oslo 1934, s. 181 f. Siden jeg om enn i en helt annen sammenheng har brukt samme stoffet, er det vel på plass å ta standpunkt til diskusjonen, skjønt det vel fremgår av teksten. Fra et stilhistorisk synspunkt må Eggjum-stenen være fra 600-årene. Hadde Eggjum-hesten hørt til den mere stereotype gruppen Lillebjærs-Alstad vilde saken vært mere diskutabel. Men den andre gruppen er heldigvis så pass følsom for stilartenes svingninger at et forsøk på å presse Eggjum-hesten ned i vikingetiden beror på en identifikasjon av begrepene *motiv* og *stil* som er helt uholdbar. ¹² Agnes Geijer: Birka III, slutningskapitlet Die Tracht s. 64 som det her henvises til en gang for alle. ¹³ Hans Dedekam: Baldisholtæppet. Kristiania 1918, s. 51. ¹⁴ Thor Kielland: Om dragt og mote i middelalderens Norge. Foreningen til norske fortidsmindemerkens bevaring, Årsberetning 1926, s. 15. ¹⁵ Brage Irgens Larsen: Kongesagaenes skildring av middelaldersk klædedrakt. Det kgl. norske Videnskabers Selskabs skrifter nr. 4 1937, s. 9. ¹⁶ E. Zimmermann: Vorkarolingische Miniaturen. Berlin 1916. ¹⁷ Planchen av Tängelgårdastenen er laget efter fotografi som velvilligst er stillet til rådighet av professor dr. Sune Lindqvist. ¹⁸ Henrik Schück: Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria I, Stockholm 1904, s. 204 ff., legger stor vekt på innførte billedtepper som formidler av mytologiske sagn og tillegger engelske billedtepper stor betydning også for nordisk billedkunst. Efter at vi har fått Osebergs rike samling av revler i

helt nordisk stilpreg, lar ideen sig ikke oprettholde i så skarpt formulert form som Schück fremsatte den, men den inneholder stadig fruktbare momenter. Det faktum at billedvev utenfor Norden ikke kjennes fra vikingetiden gjør at spørsmålet om fremmede innflydelser i vevkunsten nødvendigvis er fullt av ukjente faktorer. ¹⁹ Finnur Jonsson: Den norsk-islandske skjaldedigtning. B. 1. bind, s. 292. ²⁰ Finnur Jonsson l. c. s. 482 og s. 509. ²¹ Haakon Shetelig: Billedfremstillinger i jernalderens kunst. Nordisk Kultur, bind XXVII, s. 219. ²² Slik blev forholdet også oppfattet av Alexander Bugge: Vikingerne, anden samling, Kristiania 1906, s. 176. Bugge sier at „Digtets (d. e. Husdråpas) Udtryk synes tydelig at vise at Billederne har været malede og at de har straalet i skinnende Farver. Det sies ogsaa at de syntes mere levende end Billederne paa de vævede Tæpper.“ Originaltekstene i Laksdøla og det lille som er i behold av Husdråpa gir ikke grunnlag for en så detaljert gjengivelse. Det står dessverre ikke at *figurene* virket mere levende, det er *helhetsinntrykket* som fremheves. Det er for øvrig prosateksten i Laksdøla og ikke de få strofene i Husdråpa som man kan slutte noe ut fra. Sml. Shetelig: Billedfremstillinger i jernalderens kunst, s. 219, som gjengir Bugges tolkning. ²³ Hans Dedekam: Odins træ. Kunst og Haandverk, s. 56 ff.

Fr. Johannessen

BÅTENE FRA GOKSTADSKIBET

Pl. XII—XIII + en foldeplansje.

I sitt verk om Gokstadskibet sier antikvar Nicolaysen: „Med hensyn til de 3 funne båtene kunde disse ansees ennu merkeligere enn skibet, forsåvidt de visstnok er de eneste farkoster av dette slags, der nu kjennes fra gammel tid. Som ovenfor bemerket var de 3 i tallet, men revet i mange stykker, så det viste sig umulig å sammensette dem igjen.“ At en den gang fant det umulig å sette de små båtene sammen igjen, er nokkså naturlig, når selve Gokstadskibet sto i Universitetshaven i over 50 år uten at noen tenkte sig muligheten av eller turde ta risikoen med å plukke det fra hverandre og bygge det opp igjen fra kjølen av, slik som jeg gjorde både med dette skibet og med Osebergskibet, som jo først blev restaurert på den måten.

De 3 båtene har en største lengde av henholdsvis 9,75, ca. 8,00 og 6,60 m. Det er allerede flere år siden jeg hadde tegningen til den minste båten ferdig, men efter professor Brøggers ønske blev det allikevel den største båten som jeg først restaurerte og som nu står i Vikingeskibshallen på Bygdøy. Den største vanskelighet var til å begynne med at materialene til alle tre båtene lå i en haug, så det første som måtte gjøres var å skille dem at. Her kom tilfellet mig til hjelp, idet det snart viste sig at kantprofilene på hver båt på kjøl, stevner og bordganger hadde en ganske liten forskjell i bredden, men stor nokk til at det med tålmodighet lot sig gjøre å finne hvilke deler hørte til samme båt. Det neste skritt var da å få laget en arbeidstegning, så der kunde forarbeides spantemaler til foreløbig feste for bordgangene;

og da flere av spantene var i ganske bra forfatning, kjøl og begge stevner i behold og likeså de fleste av bordgangene, fikk jeg utarbeidet en tegning som i hvert fall ikke kunde være langt unda det riktige. Men jeg visste også av erfaring at det endelige resultat av restaureringen vilde bli litt forskjellig fra min arbeidstegning, hvor nøie jeg enn hadde målt og tegnet, men allikevel være det eneste riktige resultat. Hvordan kan jeg være sikker på det, vil en kanskje spørre. Jo, en klinkbygget båt som er tatt fra hverandre kan ved sammensetting igjen ikke få annen form enn den oprinnelige. Dette ligger i selve bygge- måten, idet bordgangene som jo er lagt utenpå hverandre i sammen- føiningene, ved sammenklinkingen nødvendigvis må få den samme inn- byrdes stilling til hverandre som de oprinnelig har hatt; for det er nettop skråningen av „lannet“ — den langskibs sammenføining — som bestemmer hvor meget eller hvor lite en bordgang skal reise i forhold til den nedenforliggende. Skulde man ville forsøke å gi en bordgang en annen stilling enn den oprinnelige, vilde resultatet uvegerlig bli at bordet sprakk langs efter like ved lannet, — særlig i et tilfelle som med disse gamle båtene, hvor materialet er helt dødt og hver enkelt fiber skjør som glass. Vi kan altså med sikkerhet gå ut fra at båten, slik som den står der, har akkurat samme form som da den var bygget.

Materialene i småbåtene er ek som i skibene, men i den restaurerte båten er øverste bordgang av furu; dog er halsene — stykkene nær- mest stevnene — av ek. At øverste bordgang er av furu kan ikke ha annen grunn enn å gjøre båten så lett som mulig. At halsene, som er ganske korte, er av ek kommer av at her er tre bordganger ut- arbeidet av ett og samme stykke materiale. Kjølen har samme tverr- snitt som på skibene: En bred fals på oversiden som kjølgangen er lagt inn under og klinket til. Båtene har mere liggende (skytende) stevner enn skibene og med almindelig spunning som disse.

I det efterfølgende skal jeg bare behandle den restaurerte båten og dens detaljer. Dimensjonene er: Største lengde 9,75 m, største bredde 1,86 m og dybden fra innvendig kjølgang til topp av esing 0,57 m. Den

har fem bordganger på hver side med en tykkelse mittskibs av 15 mm som avtar mot stevnen til ca. 8 mm. Breddene mittskibs i lyset (lannet ikke medregnet) er, regnet fra kjølgangen, 235 mm, 275 mm, 180 mm, 220 mm og 185 mm. Som det fremgår av bordtykkelsen er båten overordentlig lett og smekker bygget, og spantene er heller ikke overflødig solide. Båten har 6 spant som bare går opp til overkant av tredje bordgang. De to øverste bordgangene er støttet av flate, vakkert formede ekestykker, som ligger ved siden av spantene og går ned på overkant av annen bordgang. De er felt tett inn til huden, mens spantene hviler på utsparte fortykkelser på mitten av hvert bord, noe i likhet med surringsklampene på skibene. På kjølen står også en liten klamp under hvert spant. Huden er festet til spantene med en trenagle gjennom nevnte fortykkelse, årrettet på opsidene av spantet, og dessuten en klinknagle gjennom spantetoppen. Spantene er ikke festet til kjølen. Opleggerne eller stønnene som støtter de to øverste bordgangene har bare jernklink.

Den eneste faste tverrforbindelse i båten består av et flatt stykke som hviler på toppen av spant 4. Dette spant går ikke høiere opp enn til litt ovenfor annen bordgang. Tverrbjelken er 10 cm bred på mitten, 6 cm i endene og 3 cm tykk. På den ene siden danner selve bjelken et kne som går opp til toppen av øverste bordgang. På den andre siden er et kne felt ned med såkalt „svalerompe“ i bjelkens overkant og rekker nesten til mittskibs. Under mitten står en solid støtte som hviler på spantet. Befestigelsen av tverrforbindelsen består dels av trenagler, dels av jernnagler, og er i det hele meget lik den tverrskibs avstivning som brukes på Vestlandet og i Nordland.

Toftene må ha vært løse og har hvilt på spantetoppen. Båten har selvsagt også hatt tiljer av tynne furubord, naglet sammen på åker.

I hver ende av båten er en solid brok anbragt et stykke forrenfor og aktenfor forbindelsen mellom kjølen og stevnen. Disse brokene er i samme stil som de tilsvarende på skibene. De er felt tett inn til bordgangene, går helt opp til esingens overkant, og bordgangene er her

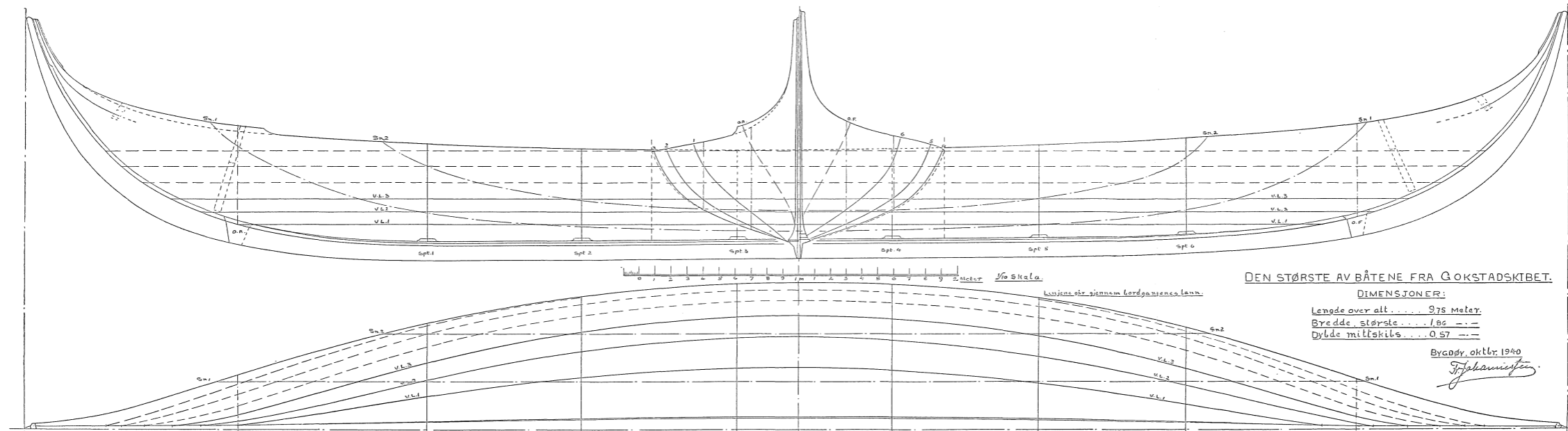
festet med spiker. Den aktre broken danner støtte for roret og har de vanlige 3 hull for befestigelse av vidjen som holder roret inn til den på skibssiden anbragte „rorvorte“, som jeg har kalt den. Høit oppe i begge ender av båten sitter også en ganske liten brok eller nærmere en knekt for å støtte og holde de to øverste bordganger sammen.

Som før nevnt er øverste bordgang av furu. Den har i likhet med de andre båtene fra vikingetiden ikke påklinket innvendig esinglist, men en utvendig fortykkelse av selve bordet som nærmest minner om en solid profillist og løper fra stevn til stevn med jevn avtaing av så vell bredde som tykkelse fra mitten og utover.

Noe helt for sig selv og som jeg ikke har sett maken til er den måten som halsene på de tre øverste bordgangene er forarbeidet og festet til stevnen på. Alle tre bordgangene og begge sidene er nemlig utarbeidet i ett eneste stykke som er kjeftet inn over stevnen og festet til denne med to gjennomgående klinknagler. De har med andre og kanskje mere forståelige ord form av en sneplog, forarbeidet av et kløftet tre. Det hele må ha vært et meget vanskelig og krevende arbeide, da alle linjer så vell i profil som i plan løper aldeles nydelig og feilfritt over i den øvrige del av båten. På Gokstadskibet fins der også bordganger utarbeidet i ett stykke, men for hver av skibssidene for sig. Det er de fire smaleste gangene høit oppe mot stevnene.

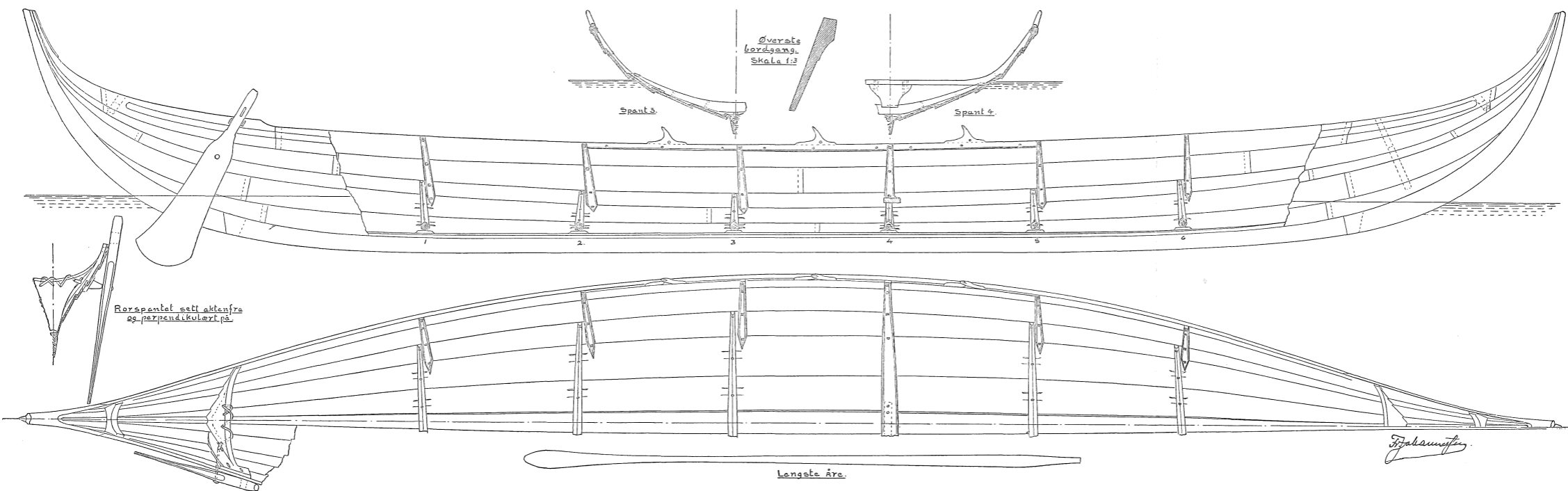
Båten har vært rodd med tre par årer i kjeiper, festet på innersiden av øverste bordgang. De danner en forholdsvis smal og tynn list — 45×14 mm — mellom spantene, men selve kjeipen med anlegg for årene er bredere og går ut over og hviler ovenpå bordgangen. De er festet med 3 stykker trenagler og er som alt det øvrige vakkert og håndfritt formet.

Som før nevnt har båten ror, festet på styrbord side nøiaktig på samme måten som for skibene, med rorvorte, en vidje gjennom roret og vorten og gjennom 3 hull i rorspantet. Det hele strammet til med en kile. Øverste bordgang har en fortykkelse som rorskafte ligger an mot og holdes inn til med en flat rem av lær. Roret er forholdsvis bredere enn på skibene.

DIMENSJONER:
 Lengde over alt 97,5 Meter.
 Bredde største 1,86 --
 Dybde midtskips 0,57 --

Bygdø, oktbr. 1940
F. Johannessen

KARAKTERISTIKK

Om Hjortspringbåten i Danmark skrev jeg i en karakteristikk: „La det være sagt med en gang: Hatten av for det arbeide som her er prestert. Ikke fordi båten er over 2000 år gammel og arbeidet bedømt derefter, nei, jeg vilde sagt det samme om den var bygget idag.“ Dette kan også med full gyldighet sies om denne største av Gokstadbåtene. Her er prestert et arbeide som i hver henseende avtvinger respekt, ikke alene det rent håndverksmessige, men i like høi grad selve båten utseende. Det er en fryd for øiet, en rent kunstnerisk nydelse å se denne båten med de fine, rene linjene, den høireiste, men på samme tid så innsmigrende og bløte profil. Jeg tror ikke der fins den robåt nu for tiden som kommer opp imot denne Gokstadbåten, og en ven av mig, en gammel båtkjenner, har mere enn én gang sagt at det er den vakreste båt han noen gang har sett.

Blant nutidens båter kan jo enhver trekke sammenligninger, og blant gamle funn har vi her i landet den minste Kvalsundbåten, som i og for sig er en ganske vakker båt, men den kommer i eleganse og letthet ikke opp mot denne Gokstadbåten. I Sverige har de Valsgårdebåtene fra Uppsala og i Tyskland de tre Danzig-Olna-båtene, men bare et flyktig blikk vil overbevise en om, at Gokstadbåtene er ulike meget vakrere. Den før nevnte danske Hjortspringbåt viser et aldeles nydelig og nøiaktig utført arbeide, men som båt betraktet kan den ikke tjene til sammenligning, da den er en 12 m lang og 1 m bred kano fra ca. år 300 f. Kr. og ligner båtene på noen av våre helleristninger, med de lange snablene forr og akter.

Den største Gokstadbåten har neppe vært noen skibsbåt, men må ansees som typen på den vanlige fjordbåten og fiskerbåten for det hjemlige behov. Den minste båten i Gokstadfunnet har derimot høist sannsynlig vært skibsbåten som de har hatt med på sine reiser og tokter.

Vikingskibene og båtene representerer i virkeligheten noe av det ypperste nordmenn på den tid kunde prestere. De dokumenterer en

ganske høi grad av teknisk kultur med en århundrelang utvikling og erfaring bak. Man var jo helt avhengig av sjøen, slik at båten, fartøiet blev selve livsbetingelsen. Sjøveien var jo nesten den eneste fremkommelige når det gjalt reiser innen landet, og absolutt den eneste når det var spørsmål om å nå landene i syd og vest. Forholdet ligger derfor klart i dagen; men for å frembringe så gode, vellbyggede og vakre fartøier må der også utvilsomt ha gjort sig gjeldende en konkurranse, en kappestrid om å kunne prestere det ypperste både hvad utseende og praktiske egenskaper angikk, og så vidt vi efter det foreliggende materiell kan dømme var en i Norge kommet meget lengere i skibsbyggingens vanskelige kunst enn i noe annet land i Nordeuropa.

Gutorm Gjessing

MEROVINGERTIDSPROBLEMER

NYERE FINSK OG SVENSK
LITTERATUR

Pl. XIV—XV.

Studiet av merovingertida har fått stor aktualitet i flere europeiske land i de senere årene. En kan nevne viktige arbeider av utmerkete forskere som N. Fettich, W. Veeck, H. Zeiss, J. Werner, T. D. Kendrick, H. Moora, S. Lindqvist, B. Nerman, N. Åberg, J. Brøndsted og mange andre. I den siste tida er det kommet en del arbeider fra finsk og svensk side som hver på sitt vis gir så viktige innhogg i merovingertidsproblemene, at det kan være full grunn til å peke på noen av de resultatene som er oppnådd. De arbeidene det gjelder er: ALFRED HACKMAN: *Das Brandgräberfeld von Pukkila in Isokyrö*; Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XLI (Helsingfors 1938).

HELMER SALMO: *Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland*; Ibid. XLII (Helsingfors 1938).

ELLA KIVIKOSKI: *Die Eisenzeit im Auralflußgebiet*; Ibid. XLIII (Helsingfors 1939).

ELIS BEHMER: *Das zweischneidige Schwert der germanischen Völkerwanderungszeit*. Stockh. 1939.

WILHELM HOLMQVIST: *Kunstprobleme der Merowingerzeit*; Kgl. Vitterh. Akad. Handl. 47 (Stockh. 1939).

En må vel si at merovingertidsstudiet i de siste årene i fremste rommet har gjelt problemer som i siste instans har munnet ut i kronologiske drøftinger. Men sammen med de kronologiske spørsmålene trenger også en hel del andre viktige problemkomplekser seg opp i overflata. Stilproblemene og tilhøvet til folkevandringsstilen på den

ene sida og til stilformene i vikingetida på den andre, må såleis nødvendigvis gi oppslaget til drøftinger av kulturhistoriske og politisk-historiske fenomener.

Den tidlige datering av oppkomsten og den første utvikling av stil II (eldre merovingertidsstil) som Sune Lindqvist gjennomførte i arbeidet, *Vendelkulturens alder och ursprung* (1926), har i de senere årene fått mye motbør særlig innafor tysk arkeologi, hvor det etter hvert har dannet seg en skole med fortjente forskere som Hans Zeiss og Joachim Werner som de sentrale skikkelsene. Lindqvists arbeid var mere enn ei kronologisk omvurdering, — det har også gitt verdifulle metodiske bidrag, særlig i ei gjennomført historisk-stratigrafisk vurdering av de store sør- og mellomeuropeiske gravplassene. Metoden ble tatt opp av Walther Veeck i det store arbeidet hans, *Die Alamannen in Württemberg* (1931), og førte her òg til omtrent de samme resultatene. I England har T. D. Kendrick i spirituelle og idérike arbeider foretatt ei tilsvarende omgruppering av angelsaksisk merovingertidskronologi (f. eks. *Polychrome Jewellery in Kent*, 1933). Sjøl har jeg i et arbeid fra 1934, *Studier i norsk merovingertid*, kommet fram til en kronologi som nærmest må sis å ligge mellom Lindqvists og Bernh. Salins dateringer.

I tysk arkeologi har utviklinga som nevnt etter hvert gått i motsatt retning. En er her mere og mere kommet til at ikke bare Veecks kronologi er alt for tidlig, men også den en finner i Salins grunnleggende verk, *Die Altgermanische Thierornamentik* (1904) og i Nils Åbergs senere arbeider. Denne siste retning som opphavlig i fremste rommet var representert av Hans Zeiss, fikk tilsynelatende avgjørende støtte gjennom hans elev, Joachim Werners store verk, *Münzdatierte austrasische Grabfunde* (1935), hvor hele det myntdaterte gravfunnmaterialet ble lagt fram, et arbeid som har fått helt bestemmende betydning, også langt utafor Tysklands grenser. Som materialpublikasjon vil Werners arbeid bli stående som grunnleggende. Men ellers viser det seg at til og med et såvidt eksakt materiale som de myntdaterte gravfunnene kan bli tolket på ymse måter. Werner går sterkt inn for

den vanlige teorien at stil II er oppstått hos langobarderne og at den derfra etter hvert har spredd seg nordover til landene nordafor Alpene. Tidfestinga av den eldste fasen av stil II blir derfor i røynda mere avhengig av langobardernes innvandring til Italia enn av de årstallene som myntfunnene gir.

WILHELM HOLMQVIST gir interessante bidrag til løsinga av disse spørsmålene i den boka som er nevnt ovafor.

Som flere forskere har gjort oppmerksom på er det båndflettinga som er det nye og det som fram for alt er det konstruktive i stil II. Holmqvist drar helt riktig konsekvensen av dette og legger hovedvekta på studiet av entrelacornamentikken, som han i alt vesentlig fører tilbake til koptiske forbilder, et syn som er inspirert av Einar Lexows fortrinlige studie, *Hovedlinjerne i entrelacornamentikkens historie* (1922). At koptisk båndfletting har spilt ikke liten rolle for utviklinga av stil II, har Holmqvist åpenbart gitt beviser for som ikke er til å komme forbi. Særlig gjeller dette kan hende knutestilen, hvor han fører inn nytt materiale som før har vært lite kjent (fig. 1—3). Ei annen sak er det om han ikke rir den koptiske tanken for sterkt når han etter hvert finner koptiske forbilder for omtrent alle de motivene stil II overhodet arbeider med. Det kan vel òg være vrient nokk å gi de historiske grunnene for slik ei veldig kunstnerisk påvirkning som det her måtte være tale om. At en må regne med egyptisk innflytelse viser importen av koptiske bronsekar o. s. v., som er funnet flere steder i Europa, bl. a. i England, og at det europeiske klostervesenet har fått sterke påvirkninger fra det koptiske munkevesenet er kjent nokk. Disse

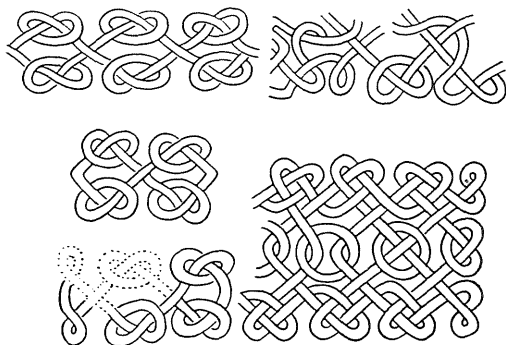

Fig. 1. Koptiske knutestilsmotiver fra Saqqara og Bawitt. (Etter Holmqvist.)

innflytelsene forklarer en del, men snauvt nokk alt. I det hele tatt ligger det ofte litt av ei farlig fristing i dette å søke seg fram til eit bestemt opphavssted for bestemte oldsakformer eller kunstneriske motiver. Ofte vil likhetene i motivvalget skyllas tilfeldige formale likheter i forestillingsgrunlaget. Et ryttermotiv slik en støtt finner det i folkevandringstids- og merovingertidskunsten kan naturligvis tenkes å være oppstått mange steder. Dels har sjølsagt den koptiske kunsten òg øst av flere kilder. I særlig grad bør en være oppmerksom på de persiske innflytelsene i egyptisk tekstilkunst, fordi de fører inn orientalske impulser som sikkert har vært virksomme også på andre kunstområder, og som like godt kan ha nådd Europa på andre veier enn over Egypt. En ser da også at ei rekke av motivene i stil II har fått ei vid utbredning, ikke bare i Europa, men også over store deler av det asiatiske kontinentet. Runde gjennombrutte bronseskiver av samme slaget som de mellom- og vesteuropeiske belteskivene (pl. XIV, fig. 1—2) finner en over omtrent hele Nord- og Øst-Asia som hengepyrdnad enten i beltet, i håret eller i luene. De brukes ennå av samene som nøklinger. Både her og i Sibir har en dem dels med geometrisk ornamentikk, dels med figurmotiver helt som de europeiske merovingertidsskivene. Jeg avbilder her, etter H. Kühn, ei gjennombrutt rytterskive fra Mongoliet, riktignokk fra ei noe senere tid (ca. 800) (pl. XIV, fig. 3). Utbredninga er i alt vesentlig den samme som en del knivslirer av særmerkt type som jeg har behandlet i en liten artikkel, Et arkeologisk-etnografisk streiftog gjennom kontinenter (Naturen 1939). Herbert Kühn har påvist at de s. k. sikadeformete spennene må gå tilbake på asiatiske innflytelsar, det samme gjeller kan hende òg de små fugleformete spennene med granatinnlegging, som etter ungareren A. Alföldis fortrinlige undersøkinger hører inn mellom de hunniske formene. Like ens finner en det kjente „Danielmotivet“ over store strøk av Asia. Vi kommer forresten straks tilbake til dette spørsmålet. Det er litt synn at Holmqvist har falt for denne fristing til å gjennomføre den „koptiske ideen“ så konsekvent, for ikke å si ensidig, fordi

ensidigheten har lett for å kvele inntrykket av de fruktbare og positive intensjonene som dette arbeidet er så rikt på. Og mellom dem må en regne Holmqvists behandling av entrelac-ornamentikken.

Etter vanlig mening, hevdet med styrke av forskeresom E. Brenner, Nils Åberg, J. Werner og mange andre, har langobarderne spilt ei særs viktig rolle for utforminga av stil II.

Holmqvist gir her flere sværtvektige grunner som taler mot denne langobarderteorien. Han mener tvert om at den langobardiske stil II må være en utløper fra germansk kunst nord for Alpene: „Mit einer gewissen Übertreibung ließe sich sagen, daß das langobardische Italien, von dem Gesichtswinkel¹ der germanischen Kunst betrachtet ein Reliktengebiet darstellte.“ Det fins også ting i langobardisk våpenutstyr som kan støtte denne Holmqvists oppfatning. På den langobardiske gravplassen fra Nocera Umbra er det såleis funnet spydspisser av den typiske alemanniske forma med forsenkete spissovale felter på bladet. Likeens må det eneggete sverdet, scramasaxen, være kommet til Italia nordfra. Dette at en frigjør seg fra langobarderteorien, slik at en kan se den germanske kunsten nord for Alpene mere uavhengig, gir muligheter for ei mer allsidig vurdering av de impulsene som skapte stil II. Alle er sikkert enige om at stilen ikke er oppstått i Skandinavia, men at den her nord grunner seg på

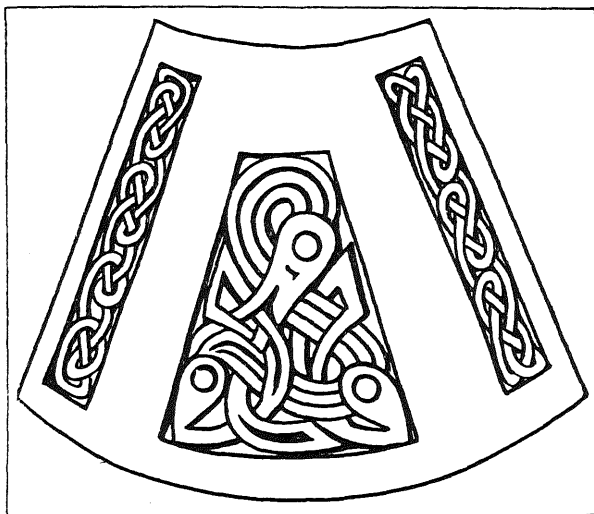

Fig. 2. Stykke av ryggknappspenne fra Alstadvollen, Ø. Slidre, Opland, med knutestilsmotiver. Vel 2/1 st.

impulser fra kontinentalt område. Gunnar Ekholm, Sune Lindqvist og andre tenker snarest på sørtyske, helt alemanniske innflytelser, ei oppfatning jeg også sjøl har sluttet meg til, mens Holmqvist søker å vise at det er frankerne som har spilt den største rolle for spredninga i Europa. I alle høve viser ei gjennomgåing av stilutviklinga på Kontinentet at stil II i grunnen er ei sammensveising av to så ulike elementer som dyremotivene og båndflettinga. Noe primært slektskap trenger det ikke å være mellom dem, — det kan ha munnet ut mange kanaler i den stilbølgen som skapte stil II. Det er sannsynlig at Holmqvist har rett i at båndflettinga har vandret fra Egypt via Marseille til frankerne. Men de østeuropeisk-asiatiske innslagene i dyremotivene lar seg avgjort ikke bortforklare. Vandringsveiene for disse er verre å greie ut. Snarest må en tenke seg at de er kommet veien over Svartehavet og Donaulandene. For oppkomsten av stil II som germansk stilenhet ligger da framleis i høy grad den mulighet fore at denne sammensveisinga er foregått på sørtysk område ved lån både fra vest og øst.

I og med at Holmqvist bryter over tvert med langobarderteorien, skaper han muligheter for en revisjon av de sene dateringene som er blitt gjennomført i den Zeiss-Wernerske skolen. I første rekke interesserer her Werners gruppe IV, som langobarderteorien har tvunget Werner til å datere til tida 600—650, mens en rent numismatisk datering må føre den et halvt hundreår lengre tilbake. Holmqvist sammenfatter de kronologiske resultatene sine slik at før året 568 må denne stilen ha vært fullt utformet hos frankerne, for i dette året ble den brakt til Italia med den store germaninvasjonen, og snart etter trer den åpenbart fram i England og Skandinavia.

At kulturveien over Svartehavet har spilt stor rolle ser en ikke minst av våpenmaterialet, — også av de tveeggete sverdene som er behandlet i ELIS BEHMERS monografi. Sjøl om Behmer naturlig nok legger hovedvekta på det skandinaviske (særlig det svenske materialet) er arbeidet likevel lagt an på breid felles-europeisk basis. Behmers bok

er i utpreget grad et arbeid om sverdenes systematikk. Den mangler vel mye av Holmqvists insiterende syntetiske idérikdom, men gir til gjengjell ei mønstergyldig ordning av materialet. Under hver sverdtype beskriver han de enkelte sverddelene med rubrikkmessig ensartethet: klinge, knapp, hjalter, kavl, slir, munningsbeslag, doppsko, kantbeslag og reimholder. Der etter kommer et avsnitt om utbredning og tidsstilling, et problem som blir løst på sterkt typologisk grunnlag. Boka har dessuten ei utmerket funnliste, og ikke minst nyttig er det rike og fortrinlige bildestoffet.

Det som i første rekke binder kontinentalgermansk kultur til Svartehavsområdet er vel kan hende den rike granatinnlegginga, som vel ikke er stilformende i seg sjøl, men som spiller ei overlag stor rolle i germansk kunstindustri. Etter vanlig mening er det goterne som i fremste rommet har formidlet dette sambandet. Behmer slutter seg på mange vis til dette synet, men tar også opp de eldre herulerteoriene, som særlig Sophus Bugge var så opptatt av i runearbeidene sine. Det fins likevel også et tredje folk hvor de historiske tilhøvene ligger godt til rette for å tenke seg påvirkning, særlig av germansk

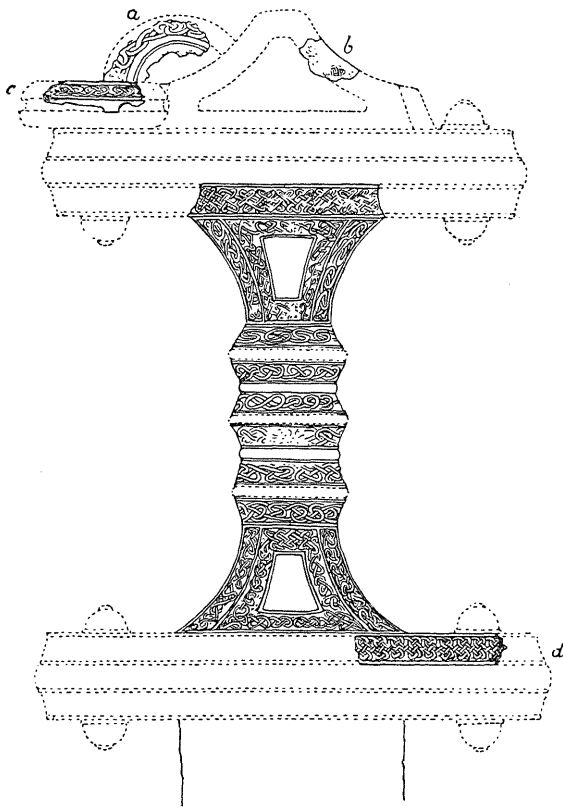

Fig. 3. Praktsverd fra Pukkila (II), Isokyrö, Finland. (Etter Hackman.)

våpenutstyr, — hunnerne. De dyrket også i stor utstrekning granatinnlegginga, og i våpenutstyret ble den svært populær hos germanerne òg. En skal her huske at nettopp i den tida da granatinnlegginga for alvor setter inn i Europa, ser det ut til at Attila med hunnerne sine har hersket eneveldig fra Rhinen til Ural, fra Østersjøen til Svartehavet. I det sagnomsuste slaget på de Katalauniske markene i 451 var ei rekke germanske folk med, og Attila må ha gjort et enormt inntrykk i den germanske samtida med de veldige erobringene sine. En ser det klart nokk av at tradisjonene om ham har levd videre i århundrer så langt vekk fra hendingene som her i Norge (Eddakvedene). Det ville vært merkelig om ikke hunnisk våpenutstyr hadde virket sterkt inn på det germanske, og det er ikke noe rart i om den samtidige frankerkongen Childeric I, som døde i 481, 30 år etter Katalaunerslaget, skaffet seg et prektig sverd med granatsatte hjalter og slir og med gullagt håndtak, nær i slekt med dem hunnerhøvdingene hadde hogd seg fram gjennom Europa med.

Av særlig interesse her er de to sverdtypene som Behmer kaller „Typ III“ og „Typ IV“, begge med rik granatinnlegging og ofte med helt gulllagt kavl. Type III (pl. XV, fig. 2) som vesentlig fins i Sør-Tyskland, har W. Veeck ment måtte være en alemannisk sverdtype, mens Behmer heller vil se den som herulisk. Det mest berømte eksemplaret er riktignokk det nevnte sverdet fra kong Childerics grav i Tournai, men typen er sikkert ikke frankisk. Sikkert er det derimot at både gullblikket på kavlen og granatinnlegginga grunner seg på Svartehavsinnflytelser. Sverd av samme typen er da også funnet i Ungarn og Vest-Romania. Type IV (pl. XV, fig. 1) har sterkere og opphavligere preg av forbildet, som en må lete etter mellom sene sarmatiske sverd. Sverdknappen består nå og da av ei rund perle, andre ganger av en liten, nærmest halvkuleformet knapp. Type IV er vesentlig konsentrert om Sør-Russland. Dersom den overhodet er germansk, må den som Behmer mener, være gotisk. Men det er ting som tyder på at den ikke er germansk i det hele tatt. Flere av disse sverdene har

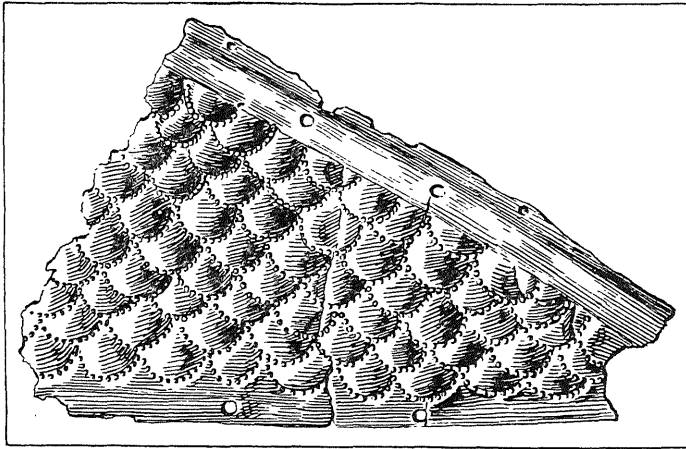

Fig. 4. Forgyt beslag til hunnisk sverdslir. Ungarn. (Etter Alföldi.)

såleis de typisk hunniske rute- eller skjellmønstrene i gullblikket (pl. XV, fig. 1, sml. fig. 4), granatinnlegginga har delvis andre former enn de som ble vanlige i rent germanske områder. Likeens er sverdknappene ugermanske. Typene III og IV burde i alle høve ha byttet plass i framstillinga, det kan snautt nokk være tvil om at III er etterlikning av IV. I alle høve har vi her sikre beviser for veien Asia—Svartehavet—Mellom-Europa. Andre beviser på denne veien har Eduard Beninger gitt i boka, *Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa* (1931). Helt bortover mot Rhinen er det gjort funn med treeggete pilespisser av typisk asiatick form. I Röm.-Germ. Central Mus. Mainz har jeg såleis notert to slike piler sammen med andre piler, sakser o. s. v. (0.2788 h). En svak avglans av disse to sverdtypene har vi endelig i det norske praktsverdet fra Snartemo, som Bjørn Hougen har behandlet (pl. XV, fig. 3).

For en del kan det også tenkes at disse asiaticke innflytelsene er kommet på nordligere veier i hvert fall til Skandinavia. Klar og uforbikommelig er ALFRED HACKMANS bevisføring for at det store

russisk-sibiriske kulturområdet ikke har vært uten betydning i finsk merovingertid. Av stor interesse er avsnittet hans om kløftete og tverreggete pilespisser, og i slutningsavsnittet blir det ført inn en hel del annet materiale som klargjør denne sambandslinja. I Norge òg ble de kløftete pilene heller vanlige både i merovingertida og særlig i vikingtida. At en etter hvert tar til å bli klar over de ulike veiene disse asiatiske innflytelsene har tatt, vil sikkerlig med tida bidra til at en hel del gåtefulle spørsmål i europeisk folkevandringstid og merovingertid vil kunne få ei plausibel løsning.

Hackmans store arbeid er formelt lagt an som en publikasjon av de svære og innholdsrike gravfunnene fra Pukkila, men går i røynda langt videre. Gravplassen har et så allsidig inventar at Hackmans omsorgsfulle behandling gir djupe loddskudd langt inn i finsk jernalder. Hovedtyngda i arbeidet ligger i ei mønstergyldig behandling av de enkelte formenes utbredning og kronologi. Jeg nevner eksempelvis avsnittene om bronsespennene fra Pukkila I, om solidusimporten til Skandinavia, om våpen, redskaper og smykker fra Pukkila II. En får her ei trygg kjensle av at forfatteren har hatt blikket åpent for alle de skilte områdene som Finnland kan ha fått kulturimpulsene sine fra. Av atskillig interesse fra norsk synspunkt er avsnittet om de finske „ranglene“. Kanhende har den store forsiktighet som særmerker hele Hackmans forfatterskap riktignok hemmet litt utnyttinga av den fine materialsammenstilling han her har gjort. En savner litt et klart stannpunkt til tilhøvet mellom de finske og de svensk-norske ranglene. Likskapen mellom norske merovingertidsrangler og de finske er så stor at de må være hentet fra samme forbildet. Hvor en skal finne *det* er ei annen sak. I nyere tid er gjeterstaver med rangler av mere og mindre beslektet form vanlig over store områder av det eurasiske kontinentet.

At jeg her fortrinnsvis har pekt på denne østlige innfallsveien, betyr ikke at den har vært dominerende for utforminga av den kulturen vi finner i Pukkila. Slik stedet ligger til geografisk måtte de svenske

impulsene bli overlag sterke. De gjør seg ikke minst gjellende i de yngste gravene (Pukkila II), det er nokk å minne om det fine ring-sverdet fig. 4. De svenske påvirkningene er også klart og overbevisende framstilt i Hackmans arbeid.

Utviklinga av vestfinsk kultur i merovingertida kommer på mange vis vel så klart fram i ELLA KIVIKOSKIS arbeid, fordi hun har tatt for seg hele jernalderen innafor et noe større, avgrenst område, Aura-området i Sørvest-Finland. I likhet med Behmers og Hackmans arbeider er også dette solide og grundige arbeidet i fremste rommet et systematisk arbeid, hvor hovedvekta er lagt på formstudiet med detaljert utgreiing av kronologien og utbredninga for de enkelte formene. Men gjennom systematikken kommer konturene i kulturutviklinga klart fram. Resultatene her er resymert i et sammenfattende avsnitt til slutt.

Hva merovingertida vedgår merker en i Vest-Finland en sterk tendens som går mot løsriving fra de østbaltiske påvirkningene som var så sterke i romertida. I stedet kommer det inn et sterkt svensk innslag, som gjør seg gjellende i gravskikken (båtgraver) og i både smykke- og våpenformer. Dette svenske innslaget er så sterkt at Hackman har ment det delvis må grunne seg på kolonisasjon, ei oppfatning som også Ella Kivikoski deler. Det er også mye mulig at handelen på Gotland har spilt den viktige rolle som Ella Kivikoski har pekt på i flere arbeider. Mindre rolle spiller, som nevnt, Øst-Baltikum i denne tida, sjøl om en også kan spore sambandet her òg, like ens finner en noen former som må ha opphavet sitt i Øst-Europa.

Men det som særmerker kulturutviklinga i merovingertida sterkest er likevel den sjølstendige finske tendensen: „Die Kultur beginnt selbständig zu werden.“ Det er, som det blir gjort oppmerksom på, første gang at særmerkt finske former opptrer i jernalderen. Merovingertida får på det viset et særlig nasjonalt verd, noe som kan hende for en del forklarer den sterke interessa som har vist seg for det finske merovingerstudiet i de seneste årene.

Fenomenet har fengslet HELMER SALMO òg i den store, fortrinlige monografien hans over de finske våpnene fra merovingertida. Ikke så å forstå at det nasjonale noe sted går ut over grensene for det strengt vitenskapelige. Salmo er helt klar over hva utlandet har betydd for oppbygginga av Finnlands nasjonale kultur. Allerede i forordet sier han da også: „Da die Waffen mehr als anderen Gegenstände den internationalen Handel beleuchten, sind sie die deutlichsten Zeugnisse für die Beziehungen und Verbindungen kriegerischer Zeitläufte. Die Schmucksachen dagegen sind meist einheimische Fabrikate.“ Det kan nokk være at Salmo her, som Ella Kivikoski gjør oppmerksom på, undervurderer smykkenes betydning, og at han derfor kommer til å overvurdere det kontinentale innslaget en del på kostnad av den svenske handelen. I hovedsaka tror jeg likevel det er riktig å sette sambandet med kontinentalgermanske kulturer i sterkt relieff. Og her gjeller det for det finske våpenmaterialet som for det norske, i særlig grad samband med stammer som har bodd østafør frankerne, et fenomen som sikkert ikke er uten betydning for vurderinga av Holmqvists sterke pointering av frankernes stilskapende rolle i Europa. Overbevisende er såleis Salmos bevisføring for at den typisk finske ango ikke kan ha noe direkte med den frankiske ango å gjøre, men at de snarere må ses som parallellformer som begge går ut fra den romerske pilum. Derimot har han ikke greidd å gi noen endelig løsnig på spørsmålet om hvordan den finske ango er oppstått. Noe særfinnsk våpen kan den snautt nokk være om forbildet virkelig er pilum.

Ellers er det naturligvis ikke mulig å ta opp alle de viktige spørsmålene et så omfattende arbeid inneholder. En kan eksempelvis peke på den interessante utgreiinga om det finske skjoldet med de særmerkt finske skjoldbulene, vel den mest utpregete finske form en har i våpenmaterialet. Av stor interesse er også avsnittene om våpenknivene og de eneggete sverdene. Salmo peker her på det interessante faktum at den store våpenkniven har vært brukt i Finnland helt fra

yngre romertid av, altså ei god stunn før det eneggete sverdet får innpass i Europa. Noe klart stannpunkt i diskussjonen om opphavet til de eneggete sverdene våger Salmo ikke å ta, men det ser snarest ut til at han regner med ei særfinsk utvikling ved sida av at enkelte former utvilsomt er innført. Samme utviklinga finner en likevel i Øst-Prøyssen òg. Her har Carl Engel pekt på at de eneggete sverdene også i form står nær våpenknivene fra yngre romertid og folkevandrings-tid. Likeens finner en disse tidlige våpenknivene i Latvia. I Finland må derfor våpenkniven fra romertida høre inn i hele det store øst-baltiske kulturinnslaget. Rent bortsett fra dette, er det ganske klart at de store våpenknivene og de eneggete sverdene fra merovingertida henger i hop med hele den kulturbølgen som bringer scramasaxen inn i Europa. Det bevises av den ensartete dekorasjonen. I Studier i norsk merovingertid har jeg dradd fram en del grunner som taler for at det eneggete sverdet opphavlig er et asiatisk fenomen, og som en ser av den lille artikkelen, Et arkeologisk-etnografisk streiftog, er jeg senere blitt styrket i denne oppfatning. Vi skulle da her kunne konstatere et av de overlag mange asiatiske innslag i europeisk våpenhistorie. Men det må medgis at våpenkniven fra romertida ennå er et uløst problem.

Noenlunde tilsvarende er tilhøvet med den eiendommelige finske våpenkniven som utvikler seg i sen merovingertid. At den har sær-finske detaljer i forma, kan en vel ikke nekte for. Men Salmo gjør oppmerksom på at det både i Øst-Baltikum og Øst-Prøyssen fins korte eneggete sverd, hvor den største bredda sitter etter måten langt ute på bladet. Det er da ingen grunn til å tro at de skulle være oppstått uavhengig av hverandre i områder som ligger så nær hverandre som disse. På pl. IV, fig. 2 avbilder han en slik finsk våpenkniv med bronsehåndtak som har heller stor interesse i dette sambandet. Det fins også flere eksemplarer. Kniver med håndtak av beslektet form, men av bein, kjenner en etter J. Hampels svære verk, Die Alterthümer des früheren Mittelalters in Ungarn også derfra (Bd. I, fig. 136), største

bredde sitter midt på bladet, slik som på de finske knivene (Sml. Bd. III, pl. 131, fig. 4). Det er derfor ikke umulig at en her òg må regne med østlig påvirkning.

Så ulike som disse tre finske arbeidene enn er i anlegget, har de likevel et sterkt fellespreg. De hører alle til den finske jernalderskolen som Hackman mere enn noen har skapt. Skolen bygger opphavlig mye på den svenske montelianske, men har formet seg om etter de særkravene finsk kultur stiller. Derfor er kanhende det vesentligste kjennemerket forsiktighet med vid horisont.

Slik Finnland ligger, og har ligget, i kryssningspunktet mellom vest og øst, med kulturinnslag fra Skandinavia, fra Russland og fra Baltikum har de kulturelle spenningsmomentene ofte vært sterke. Nå og da så sterke at de kan ha lett for å rive granskinga med ut i en kjenslebetont subjektivisme. Her har den hackmanske skolen på en fruktbar måte parret tilbakeholdenhet med vidsyn. Også i resultatene stemmer de tre forskere overens i de store linjene. I de aktuelle kronologiske spørsmålene bygger de opp en finsk kronologi som viser at Werners kontinentale myntmateriale lett lar seg forene med de resultatene skandinavisk forskning har nådd. For så vidt ligger de nær i linje med Holmqvists, og i hvert fall for en stor del også med Behmers arbeider.

Johs. Bøe

EN HELLIGDOM MED MALTE VEGGBILDER I HARDANGER

Pl. XVI—XVIII og 2 fargeplansjer.

Innafor Rosendal og Ænes sender Hardangerfjorden Maurangerfjorden like inn under Folgefonna og bøyer så sjøl mot nord bakom Varaldsøy. Mellom disse to fjordene skyter fjellsida fram som en mektig bringe mot sydvest, og her ligger *Årsand*. Sjøl i Hardanger skal en leite etter et så mektig og så vakkert og så fritt utsyn som fra denne gården. Den brede storfjorden ligger foran en. Langt ute snevres den inn av Hatlestranda fra nord og Skorpegavlen fra syd, og midt i fjordgapet svømmer Huglo og Anhuglo med sjølve storhavet bakom.

Innmarka på gården er en bratt grusbakke opp fra sjøen mellom to bergrabber i nord og syd. Nedover sandflata renner det to elver med årgangs vatn. Det er denne kombinasjon som har gitt gården navn, og det er vel den samme forening av skarp, lettbrukt jord og sikkert vatn som i første rekke var bestemmende dengang folk først tok land her i gammel tid. Moderne jordbruk ville regne jorda her for tør og skarp. Det er i virkeligheten gammel strandgrus som holder dårlig både på væte og på hævd, og det som gjør den brukbar i det hele, det er vel tilsiget fra kalken og feltspatten som ligger ovapå gneisen i fjellet over gården. Derfor blir det særlig frodig bortunder fjellrabben ved helleren der bildene er, der hvor også skridujorda ovafra gir særlig god muld nedover bakken.

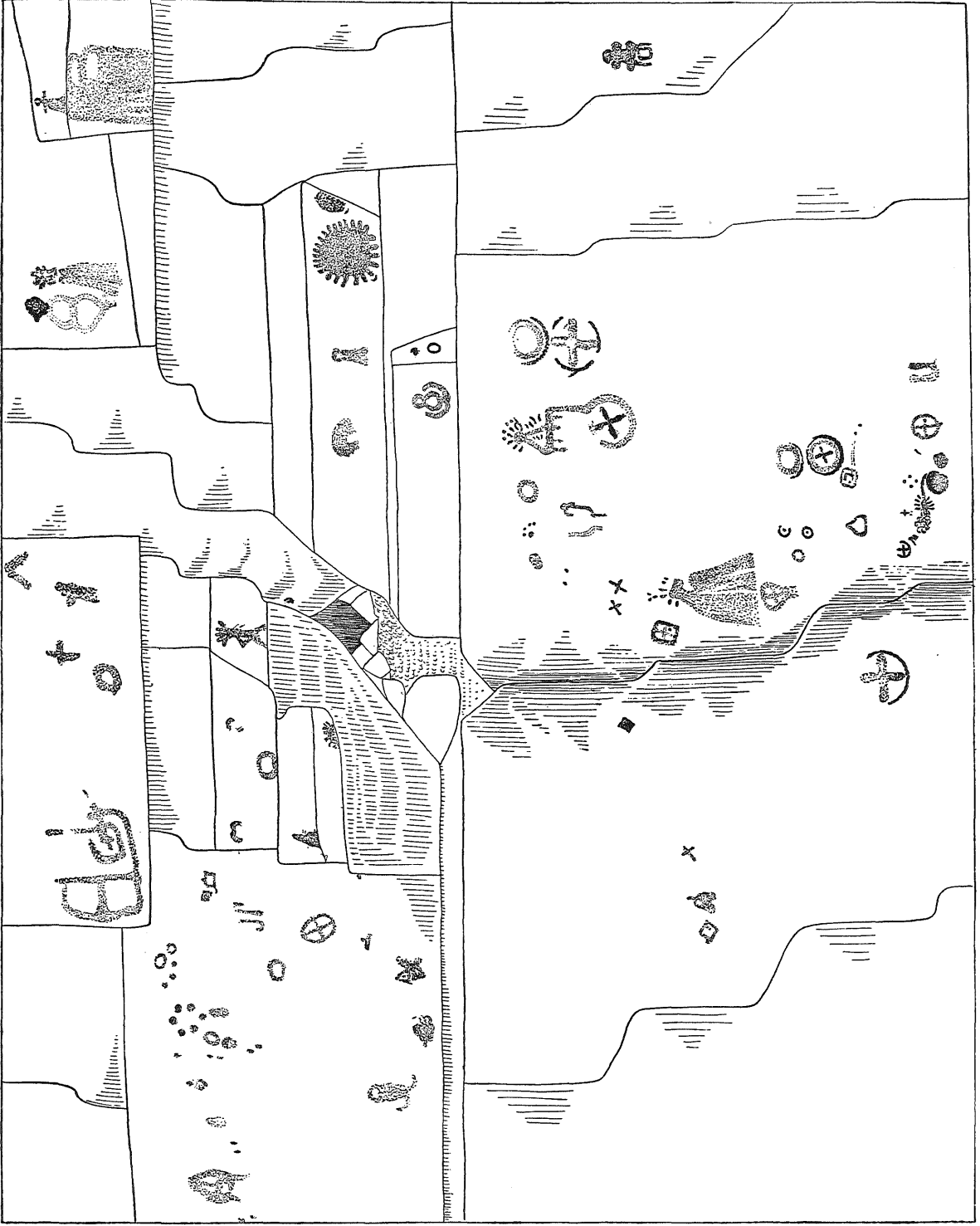
Ved velvillig imøtekommenhet fra Bergens Museum har jeg fått tillatelse til å gi denne foreløpige meddelelse i „Viking“. En detaljert redegjørelse for malningene vil seinere komme i en av museets videnskapelige serier.

Men foruten jord og vatn er det andre ting som hører med til å utfylle og avrunde den økonomiske enhet, og det kanskje mer i gammel tid enn nå. Det er da først og framst den gode skogen og det ubegrensede beite, dernæst sjøen. Det er udmerket godt laksefiske like ved gården ennå, og straks utafor ligger den vesle øya Sild, det er Kobbeøya. Navnet på dette dyret som har betydd så overordentlig mye i forhistorisk husholdning, finner vi forøvrig knyttet til Kobbeskjæret, ei flu like sør for Sild i retning av Ænes. Og utafor den igjen er det en særlig god fiskegrunne hvor de før kunne se opptil et snes båter om gangen ligge og fiske sei. Nå var det helst folk fra Varaldsøyno som drev fiske her, så de brukte å kalle grunnen for Øynastaburet, forteller Gotskalk og Hans Aarsand som har delt gården etter faren og driver hvert sitt bruk av den nå.

En sentral beliggenhet, skutt fram i den rike fjorden, og slik at en kan *seile* båten til og fra gården i all slags vind, drivende og lettbrukt og frostsikker jord, nokk og sikkert vatn, levemåte fra land og sjø til folk og fe, slik må vi se den geografiske og økonomiske bakgrunn for landnåm på Årsand i tidlig jordbrukstid, og slik må vi se bakgrunnen for helligdommen der.

Helligdommen, den er i en heller omtrent 250 m nord for gården. Det går her en bergrygg, som begrenser innmarka på denne kanten, ovafra fjellet og næsten ned til sjøen. På sørsida av den, mot gården, er det en bratt vegg som på sine steder henger innover, og langt oppe, minst 50 m høgt over sjø, er *Geithidleren* med bildene, som nettop er blitt undersøkt.

For å gi et inntrykk av sjølve stedet får jeg her få henviser til fotografiet pl. XVI, fig. 2 og skjemategningen s. 147. Like bakom asketreet vinkler det ei skorte inn i fjellsida fra sydvest, så bratt at en bare såvidt kan ta seg opp fra avsats til avsats. Til høyre og venstre er det ujevne vegger og her står det bilder, de to store tavlene nederst på skjemategningen. På venstre sida er det lite å se nå — et hjulkors

Skjemattegning som viser gruppering av bildene i Årsandhulen.

i svart og rødt, en firkant, noe av en mann og et par andre småting — og det er vel grunn til å tro at mye kan ha blitt borte her. Disse fjellveggene står tett ut mot dråpefallet, og dyr har også stadig kløvet opp og ned. Også på høgre tavle er vel adskillig blitt borte, fargene er flytt utover og figurene er defekte. Nå ser en her mer eller mindre tydelig flere hjulkors i svart og rødt, firkanter og kors. Øverst har det vært en mannfigur med strålekrans om hodet. Nå er det meste av kroppen forsvunnet. På en tilsvarende figur lengst til venstre på flata er visst kroppsfargen vasket utover. Samme motiv er kanskje gjentatt ennå en gang på denne flata, helt nederst mellom et lite hjulkors og to rødbrune fargeklatter som helt minner om de skålformede gropene på helleristningene. Bildene er gjengitt i farge på pl. A.

Ovafor disse tavlene fortsetter botnen av skaret oppover og innover, går over i en avsats og ender i et lite hull rett inn i fjellet. Til venstre henger fjellveggen utover i avsatsen og glatte flater, fram over hola. Dette blir da nedre del av hellertaket. De loddrette flatene er her mer enn ellers dekket av kalkbelegg, og bildene trer også usedvanlig tydelig fram, især i noen avstand. Det gjelder særlig partiet lengst til venstre (pl. XVII, fig. 1) hvor den gullige og rødlig fargen er strøket ganske lett på den lyse undergrunnen og ved passende belysning virker like fram malerisk vakre. Ellers er motivene de vi allerede kjenner. Men vi fester alt nå oppmerksomheten på den lille mannen (pl. XVII, fig. 2) rett over hola med skrevende bein og krans om hodet, øyensynlig et lite gudebilde.

Til høgre for midtgangen, rett bak asketreet på bildet, stiger grunnen svakere, i små avsatsen med mer eller mindre loddrette vegger imellom. Og her står det store solbildet (fargepl. B) strøket tykt med rødbrun farge mot lysere botn, tydelig og klart så det rent skinner mot en så snart en får hodet opp over bergkanten. Av de andre bildene her skal vi bare nevne motstykkene til mannfigurene vi har truffet på, små overordentlig sterkt skjematiskerte bilder av kvinner, således ett til venstre for solen, ett anna øverst til høgre på skjemaet.

Dette får foreløpig være nokk om stedet. Om sjølvne bildene er å si at de på en gang virker underlig velkjente og merkelig nye og fremmete. I motivvalg og tegnemåte ligger de helt innafor rammen av det vi kjenner fra de rike og vidt utbredte sydiskandinaviske symbolske ristninger, jordbruksristninger, bronsealdersristninger, eller hvad navn de nå går under. Motivene er solbilder, det er fargeklatter som svarer til ristningenes skålgroper, det er sirkler med kors i eller med sentralpunkt i, det er mennesker eller bilder som ser ut som mennesker. Men det er også trekk som er nye og uvante selv om de ikke griper ut over ristningenes formspråk. Vi kan nevne en slik detalj som at korset opptrer som selvstendig motiv. En ser det flere ganger malt inne i sirkler, men da alltid malt med egen farge, rødt kors—svart sirkel eller svart kors—rød sirkel. Nå har de gjerne oppfattet de radiære strekene inni sirklen på våre helleristninger som eiker i solhjulet, og i alminnelighet kan dette godt være rett sia tallet på disse strekene er så variabelt og ofte så stort. Men her er det alltid fire, hverken mer eller mindre, i regelmessig korsstilling, vel karakterisert i farge, ofte også i form og dimensjon, i forhold til sirklen. Det virker som om maleren har tillagt korset en egen selvstendig betydning, og dette bestyrkes ved at korsene opptrer et par ganger alene, på en slik måte at de ikke kan være tenkt som detaljer i et sammensatt bilde.

Og så er figurbildene noe helt anna enn de mennene vi kjenner så vel fra ristningene. Vore bilder er sett strengt frontalt. De er skjematisert inntil ukjennelighet, men de har også trekk som hever dem opp over det rent menneskelige. For „menneskes“ vedkommende er det strålekransen om hodet, som det øyensynlig er lagt stor vekt på å få tydelig fram. På nederste tavle er de uthevet ved å bruke to farger, svarte stråler med rød spiss mot hodets rødfarge. På den vesle mannen over hola er strålene tegnet nøyaktig som på det store solbildet. Sjølvne hodet kan med rette kalles et solbilde, og i virkeligheten kan det vel vanskelig være tvil om at vi her har enkle bilder av guder som har noe med solen å gjøre. På ennå sikrere grunn er

vi med den merkelige figuren pl. XVIII, fig. 1 som står noe isolert på en bergvegg som vender mot syd-aust. Den er bleket i fargen nå, men utvilsomt hel, i form slik som den i si tid ble malt. Det er et lite skjematiskert bilde, en ville si av ei kvinne, stilt opp på en oppbygning, et alter eller en krakk med voluttaktig avrundete fløyer på platen. Og foran på underbygningen er det hellige soltegn satt inn som korset på alterkledet i våre kirker.

Foruten ved motivene forenes våre bilder med de alminnelige bronsealderstristninger ved sin form. Det er den samme skjematiskerte og stive tegnemåte som i noen grad gir seg sjøl når bildene er hugget i stein, men nesten virker villet når de som her er utført med en ledigere teknikk. Det er det samme hemmelighetsfulle billedspråk. Det nye er at bildene på Årsand er malt med farge. Det er første gang vi kommer over malte „bronsealderstristninger“, ikke bare i Norge og Norden, men i hele Nordeuropa. Fargene går fra gullig, gulbrunt til rødlig og rødbrunt, dessuten svart, og kan virke merkelig levende mot den lyse kalkgrunnen mange står på. Hva fargestoffet er, har det ikke vært anledning til å undersøke ennå, en kunne gjette på rostet svovlkis. Heller ikke kan det sies noe om hvad det er gnidd ut i eller hvordan malingen er lagt på. Den kan forsåvidt gjerne være strøket med fingeren. Det kan sees at den snart er gnidd inn som et tykt lag på hele flaten, snart er den strøket så lett at den dekker bare de fremspringende punkter mens undergrunnen skinner igjennom. Dette er særlig på meget lys botn hvor fargene sees godt, slik som øverst til venstre på skjemaet.

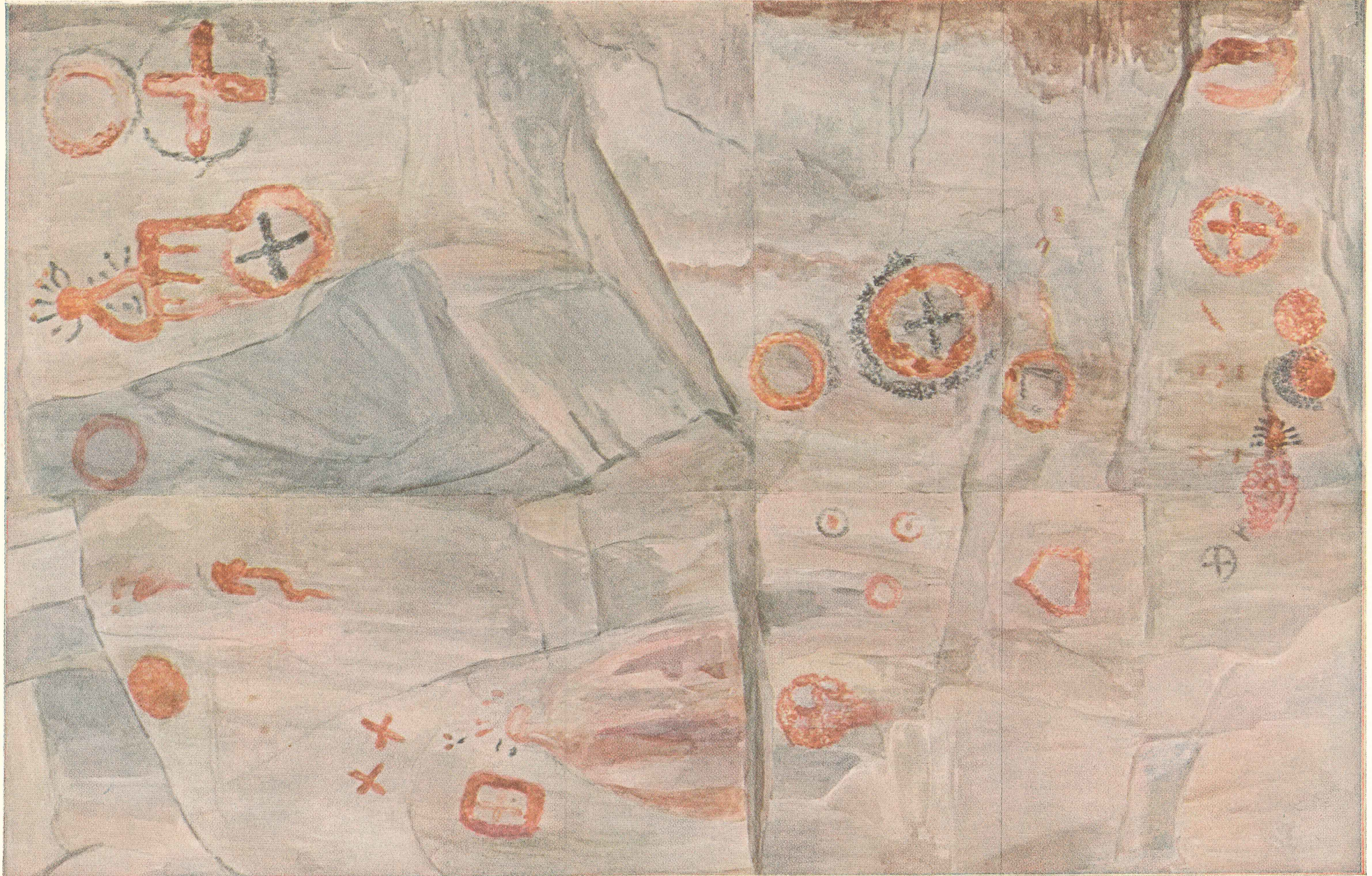
I og for seg burde det ikke virke forbløffende å finne slike malte bilder. Teknikken kjennes godt nokk innen steinalderens veidekunst i Norge, og de brukte dengang omtrent samme farger. Foruten helt malte dyr synes det å være eksempler på at linjene i de hogne dyrebildene, ristningene, har vært trukket opp med farge. Nå er det riktig-nokk hittil ikke funnet spor av maling i de ristninger som imellom fins på bronsealderens gravkister hos oss, hvor fargen burde ha holdt

seg om den noen gang hadde vært der. Men allikevel er det vel mulig å tenke seg at de kan ha brukt farge også i linjene på de symbolske jordbruksristningene, bare at den i tidens løp er blitt vasket ut på de åpne og utsatte billedflatene. Og mange som har arbeidet med vår gamle bergkunst har vel nettopp ventet på slike funn som det nye fra Årsand. Det kan også godt hende det kommer flere. På Årsand har de kjent til disse bildene i hvert fall i tre generasjoner, før et sammenstøt av tilfälligheter gjorde at vi fikk vite om dem. Men allikevel kan vi ikke vente å få mange av dem i framtida. Den tidlige jordbrukskultus la med forkjærlighet sine hellige billedflater i åpent lende mot nyttbar mark. Og det skulle vel særskilte forhold og særskilte motiver til når de valgte skjulte steder hvor bildene var beskyttet mot væte og vær og kunne holde seg, og holde seg bortgjemt, til idag.

Og her er vi da igjen tilbake ved selve stedet og det spørsmål det reiser: Hvorfor disse bildene står i den bortgjemte og vanskelig tilgjengelige bergskorta. At helleren noen gang skulle ha tjent til opphold for mennesker slik som så mange andre huler og hellere langs vår kyst, er mer enn usannsynlig. Den ligger ikke slik til, den egner seg ikke til det, og det fins ikke spor av boplasslag i eller ved den. Den eneste rimelige forklaring er at helleren er et hellig sted som har tjent kultformål og bare det. Og det må da være en eller annen egenskap ved den som har hevet den opp over det alminnelige, som i særlig grad har kalt på følelse, fantasi, tro eller overtro. I første omgang er det ikke lett å få tak på det. Adkomsten er vanskelig, selve helleren så lite lagelig skapt som vel mulig. Men det som blir igjen når en har arbeidet seg gjennom dette stedet, det er et sterkt inntrykk av at bildene grupperer seg om oppgangen til, og omkring, ved og over den hola som endelig sluttes ved et utilgjengelig svart hull inn i ville fjellet. Og en kan ikke la være å tro at det er dette som er det egentlige og det centrale i hele arrangementet. Dette hullet er bare omtrent 20 × 30 cm vidt. Det er ikke mulig å komme inn i det og det lot seg ikke undersøke nærmere. Inni der var det grønnskimlet,

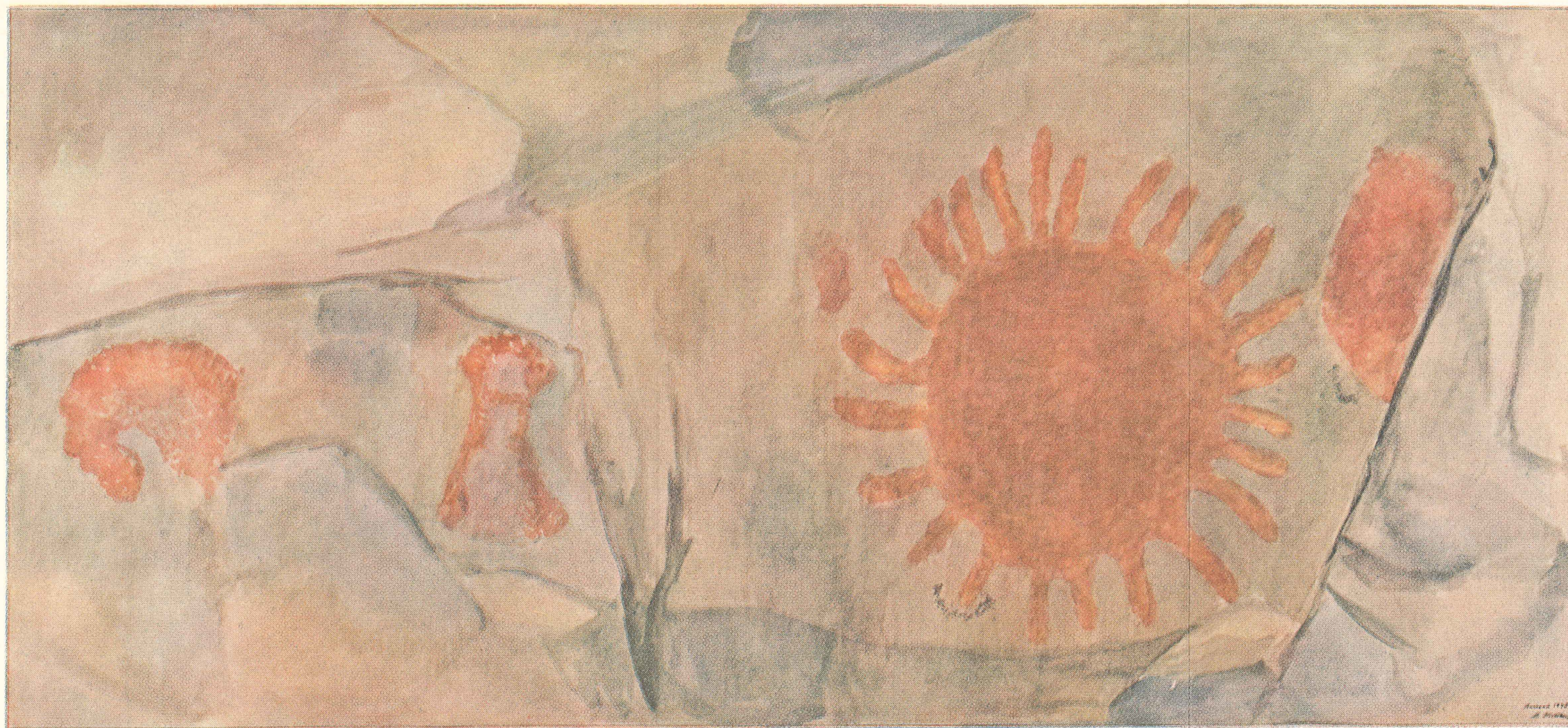
det hadde rent vatn der, og det er ikke grunn til å tro det har vært stort annerledes i gammel tid enn nå.

Fantasien tar gjerne ut på egen hånd når en sitter på et slikt sted en sommerkvell, fylt av dagens opplevelser. Og når øyet fra Årsandhulen følger de adelige linjer i et landskap som er klassisk for oss, så dukker det opp ett av de uutslettelige inntrykk fra ens tidlige lesning. En husker en annen bergkløft i et annet avsides og forrevet fjelland hvor prestinnen på trefoten mumlet dunkle ord til rettledning og gagn for folket. Den helligdommen skulle med tiden bli jordens navle, midtpunktet for en hel verdens tro. Den lokale helligdommen langt nord i Hardanger spiller i enhver henseende på et beskjednere plan. Men kanskje er forskjellen opprinnelig ikke så stor. Tiden kan vel så omtrent være den samme, det materielle kulturgrunnlag ikke så rent forskjellig, de åndelige strømninger som ligger bakom gjerne dypt beslektet, kulturlinjen mellom syd og nord viss. Det som skiller, det er mer enn noe avstanden, og så hildringen, det at vi ser den opprinnelig lille lokale helligdommen i *Delfoi* bak glansen av et stort kulturfolks kunst og historie.

Billedflate nederst til hegre ved oppgangen til helleren. Etter akvarell av frk. M. Bødtker.

Johs. Bøe

Det store solbildet til højre for inngangen til hulen. Etter akvarell av frk. M. Bødtker.

Holsten 1892
M. Bødtker

Th. Petersen

EN BJØRNEGRAV

TREKK AV LAPPISK FOLKETRO

Pl. XIX

I.

Bjørnens saga i vårt land er som bekjent forbi. En og annen gjenganger kan nok ennå tasse i de skogene som engang var dens rike, men praktisk talt hører bjørnen ikke lenger Norges fauna til. Hvordan den er gått til grunne, behøver ikke her å gjentas.¹ Den var ikke utstyrt til å ta kampen op mot mennesket, og de stadig forbedrede skytevåpen har avgjort dens skjebne. Bjørnen lever av markens grøde, og da den ikke kan finne noen næring om vinteren, blir den tvunget til å gå i hi. Det har vært det svakeste punkt i dens forsvar.

Det foreligger helt fra Peder Claussøns dage² og ennå langt lenger tilbake nok av vidnesbyrd om hvor utbredt bjørnen har vært i vårt land, og hvordan den med rette blev kalt skogens konge. Nu når den er borte, lever minnet om den fremdeles i sagnet og på folkemunne,³ og ikke minst i en mengde stedsnavn og lokalnavn.

Bjørnen kjennes i *Danmark* tidligst fra den såkalte Allerødtid, et meget varmt, men kortvarig intervall under eller for Danmarks vedkommende rettere kort efter isavsmeltningen, begrenset forneden og foroven av to tundrahorisonter, eldre og yngre Dryastid. I furuperioden, Ancylostid, Maglemosetid og likeledes i den etterfølgende atlantiske periode, Ertebøllekulturens tid, hører bjørnens knokler til boplassenes faste inventar.

Her i *Norge* er bjørnen, såvidt vites, første gang påtruffet i Viste-hulen på Jæren. Dette funns tidsstilling er noe omtvistet, og det har neppe den elde som man først var tilbøielig til å tillegge det, men det

synes dog ikke å være yngre enn overgangstiden mellom eldre og yngre steinalder. Bjørnen er dog sikkert betydelig eldre i vårt land enn Vistefunnets tid. I steinalderens fangstkultur har den spillet en stor rolle, og dens bilde finnes ikke sjelden på de naturalistiske ristninger og malninger. Gjennom hele bronsealderen har den sikkert vært meget efterstrebt, og vi tør vel anta at dens skinn sammen med andre pelsdyrs har dannet det økonomiske grunnlag for den byttehandel som førte bronzen til oss. I den eldre periode av jernalderen møter vi ofte dens spor i gravene. Det har nemlig på den tid vært en meget almindelig skikk å hulle den døde inn i et bjørneskinn. Blev den døde brent, finner man ofte bjørneklørne blandt de brente ben som blev samlet op fra likbålet. Av og til kan man på denne måte finne rester av *to* dyr. Dette gir, som uttalt av H. Shtelig,⁴ mistanke om at to menneskelige individer er brent samtidig, og at man står overfor et tilfelle av „suttee“, det engelsk-indiske ord for enkebrenning, som man i Norden finner spor efter både i litteraturen og i gravene.⁵ Almindelig har den dog på ingen måte vært.

Det ligger utenfor rammen for denne lille artikkel å opholde mig ved bjørnens historie i vårt land. Materialet er stort, og bjørnens saga er lang. Den er ennå ikke skrevet, men det måtte være en lokkende oppgave.

Intet dyr i vårt land har trådt så sterkt frem i billedet av det norske folks liv ned gjennom tidene som bjørnen. I våre eventyr og folkesagn er den blitt en forgrunnsfigur. Skjønt den blev felt hvor man kunde komme til, stod dog bjørnen ikke i det fiendtlige forhold til mennesket som ulven. Samtidig som det går et drag av humor og godmodighet over dens skikkelse, blev den betraktet med ærefrykt og endog gjenstand for kultus, og det var ikke langt fra at den blev løftet op i gudernes krets. En svensk kulturhistoriker⁶ skriver i et festskrift som utkom i Östersund i 1931, en opsats med tittel: „Är björnen vår gamle fruktbarhetsgud?“, og støtter sin opfatning på materiale hentet fra folketroen særlig i Herjedalen og Jemtland. Men hos de arktiske folkeslag, både i Asia, helt ut til Ainoene i det nordlige Japan, og

i Europa, ikke minst hos lappene, der stod bjørnen høit oppe på Olympens stige.

Hvordan kunde nu bjørnen forbindes med det kultiske begrep *fruktbarhet*? Svaret ligger deri at bjørnen i folkefantasier ble in-karnasjonen av kraft og styrke, i den lavere kultus, hvad guden Thor var i den høiere, og likesom Thor opprinnelig også var fruktbarhetsgud,⁷ således er det et intimt forhold mellom bjørnen og visse fenomener innenfor fruktbarhetens idékrets. Særlig trer dette frem i de forestillinger som knyttet sig til kvinnens svangerskap og barnefødsel.⁸ Å drikke bjørneblod ga bjørnens styrke, og man la bjørnens kraft i sine våpen ved å forsyne dem med bjørnens bilde. På denne måte må man utvilsomt tolke en liten messingbjørn som er festet til falen på en spydspiss fra Merovingertiden (ca. 600—800 e. Kr.), som i 1874 blev funnet på *By i Egge* innenfor Steinkjer. Der var opprinnelig *to* bjørner, ganske som på den ofte avbildede spydspiss fra den store gravplass ved Vendel i Uppland og omtrent fra samme tid.⁹ Denne merkelige funnparallellisme er som bekjent et av de mange trekk som peker mot en sterk forbindelse mellom det upplandske Svearike og Trøndelag i Merovingertid, altså i perioden umiddelbart før vikingetiden; denne forbindelse synes også å ha bragt Frøy-kulten til Trøndelag. En lignende magisk forestilling tør vi vel også se i de finske dyreformede sverdknapper, hvor bjørnens bilde synes å ha stått for tanken.¹⁰

Som bekjent er en flerhet av våre personnavn — og det gjelder sikkert alle verdens folkeslag — i sin opprinnelse mere enn bare navn. De har en konkret betydning med magisk valør, således at den som bærer navnet får del i de egenskaper som karakteriserer det som navnet betyr. Det er navnemagien, en pendant til billedmagien. Således kan det forklaras at vikingetidens mest folkelige gud Thor likesom hans kristne arvtaker St. Olav har satt sig så mange spor i personnavnene. Nest *Thor* møter vi imidlertid i sagatiden få navn så hyppig som *Bjørn* eller sammensetninger med Bjørn. Et sammensatt navn som *Arnbjørn*, hvor første ledd er ordet ørn, må ha vært særlig kraftig.

Det navn bar i sig både bjørnens styrke og ørnens skarpe blikk og hurtige flukt.

Det er karakteristisk at et av Thors tilnavn også er *Bjørn*. Og i finsk betyr *ukko* både tordengud og bjørn, og det samme betyr *aggja* på lappisk.¹¹

Hos intet nulevende folk har bjørnen og bjørnekulten spillet en så fremtredende rolle som hos de arktiske, og da ikke minst hos lappene.¹² Praktisk talt former denne kult sig på samme måte over hele det circumpolare, arktiske område, Europa, Asia og Nord-Amerika. Bjørnen er hellig hos de arktiske folk. Dens navn er tabu. Den kan ikke kalles ved sitt rette navn, på norsk *bjørnen*, visstnok egentlig „den brune“, som forøvrig også har tabunavn, og som et sådant må vel det kjente ord *bamse* opfattes. På lappisk er derfor bjørnens navn legio. Men den kan dog allikevel felles. Det gjelder imidlertid da på en eller annen måte å sone drapet og helst ved visse magiske knep få den til å tro at den blev felt av fremmede, fiendtlige mennesker. Således pleiet lappene i Finnmarken gjerne å legge skylden for bjørnedrapet på russerne. Jakten fant i almindelighet sted når bjørnen var gått i hi. Såvel innringingen av bjørnen, fellingen, hjemfraktingen, flåingen og fortæringen av kjøttet foregikk under et fast rituell. Vi har gamle literære vidnesbyrd om dette. Et av de eldste, kanskje det aller eldste, er Oslohumanisten Halvard Gunnarssøns (Halvardi Gunarii) metriske Norgeskrønike på latin av 1606. I den versifizierte dedication til Arild Huitfeldt har han også et meget malende avsnitt om lappene, og han forteller da hvordan lappene jager bjørnen og spiser dens kjøtt. I sin seierstolthet drikker de „pocula“ fylt med bjørneblod, og under dette synger de barbariske sanger.¹³ Som vi leser hos Petter Dass i hans Nordlands Trompet hundre år senere:

Ja Bjørnen maa ofte tillade sin Krop,
og Lappen ham æder saa gladelig op,
Han sjunger for hannem en Vise.¹⁴

Under disse ceremonier spiller hos lappene *messing* en ikke liten rolle. Messing er lappenes hellige metall, mulig en arv fra deres berøring med den nordiske bronsealderkultur. Det hadde den samme beskyttende kraft som stålet hos nordboene og forenet også i sig sølvets magiske evne. Således festet de et stykke messing til bøssen, når bjørn skulde skytes. Den som hadde funnet bjørnens spor, gikk foran med en kjepp i hånden, som det var festet en messingring til. Den som først skulde angripe bjørnen, hadde et spyd som det var bundet en messingring til. De ren som trekker bjørnen hjem, er prydet med messingpynt om halsen. Alt verktøi som brukes til å partere bjørnen, er prydet med messing, og messing legges på bjørnen selv. Når mennene kom hjem fra bjørnejakten, kunde kvinnene bare se på dem gjennom en messingring, som de holdt for det ene øie. Mennene prydet de med messingringer og kjeder omkring halsen, den ene hånd og det ene ben. Den første kjøttbiten måtte kvinnene ta gjennom en messingring. En messingring festet til en rem, som bindes om den høire arm, gjør lappen sterk og frimodig mot bjørnen og sikrer ham mot skade. Vi kunde fortsette, men dette får være nok for å vise hvilken rolle *messing*, særlig i form av en *ring* og vi kan også hertil føie *kjede*, har spilt hos lappene under bjørnejaktens ritual. Det er i denne forbindelse ganske interessant, at det i en lappegrav, som i 1915 blev funnet på vestre side av *Møsjoen* i *Tydalen*, *Sørtrøndelag*, omtrent en halv mils vei syd for *Stugudal*, tett ved den gamle vinterveien mellem Herjedalen og Trondheim, også lå en liten messingring sammen med et økseblad og en pilespiss. Graven tør dateres til 1600-tallet og er såvidt vites den sydligste kjente lappegrav fra utmark i vårt land. Innholdet opbevares i Videnskapsselskapets Museum i Trondheim.¹⁵

Når bjørnen var fortært, satt man tilbake med knoklene. De måtte ikke knuses for margens skyld, dog har det vært almindelig, ialfall i senere tid, å kløve underkjevens ben, for marginen i dem blev nemlig betraktet som en stor delikatesse.¹⁶ Ikke det aller minste av bjørnens

ben måtte kastes bort, men alt samles omhyggelig sammen. Dog med en enkelt undtagelse. Det var de store hjørnetenner, specielt den høire. Den blev brutt ut og gjennemboret, så den kunde henges om halsen eller ved beltet. Som amulett ga bjørnens hjørnetann også bjørnens styrke til den som bar den. Og samtidig hadde den dessuten en annen funksjon; den var nemlig god medicin mot tannpine, når den blev lagt mot det smertende sted.¹⁷ Bruken av bjørnens hjørnetann som amulett er gammel og har sikkert ikke vært begrenset til den lappisk-arktiske kulturkrets alene. Tannperler av bjørn foreligger i funn fra det skandinavisk-nordiske kulturområdet helt fra stenalderen av. I et norsk gravfunn fra *Risøy* under *Hadset* prestegård i *Nordland* ennu så sent som fra vikingetiden og med et rikt mannlig inventar ligger også to hjørnetenner av bjørn, sikkert å opfatte som amuletter.¹⁸

Så blev det da gravet en grav til bjørneknoxlene, gjerne på det sted hvor bjørnekjøttet var blitt kokt, og som oftest i bjørnens hele lengde. Det kunde dog hende at graven ikke blev gravet horisontalt, men loddrett ned, og så blev benene lagt nedi, idet man begynte med bakkdelen først; skallen kom sist. —

II.

Slike bjørnegraver hadde forfatteren av disse linjer nok lest om,¹⁹ men de var ennu ikke forekommet i min museumspraksis. Så hendte det at jeg en dag i juli 1937 fikk et brev fra lappen JAKOB NURSFJELD i *Vemundvik* i *Ytre Namdalen* om at han på *Salsfjellet* hadde funnet knoklene av en bjørn gravet ned i en grop opunder en stor stenblokk. Omkring knoklene var reist et vern av kantsatte heller. Skallen lå øverst og i høire kinnben var festet en liten *messingkjede*. Kraniet hadde han tatt med sig, resten lot han ligge tilbake på sin plass. Han blev så anmodet om å sende skallen til museet, og da den kom, viste det sig at det forholdt sig ganske riktig som han hadde skrevet, i høire kinnben hang en liten messingkjede (pl. XIX, fig. 1) og dessuten

viste det sig at høre hjørnetann var brutt ut med makt, med en øks ser det ut til, for da å brukes som amulett. Der sees også huggmerker på andre steder, og dette kan tyde på at bjørnen er felt i hiet. Underkjevns ben hadde vært tilstede, men i kløvet tilstand. Skallen representerer, efter velvillig undersøkelse av konservator Erling Sivertsen, et ungt individ, men et meget stort eksemplar.

Det var min mening samme sommer å være med Jakob Nursfjeld op på fjellet for å fotografere stedet og samtidig hente resten av knoklene. Men andre arbeider hindret mig, og det samme blev også tilfellet hele sommeren 1938. Først sommeren 1939 fikk jeg anledning til å besøke Nursfjeld, som hører til de fastboende lapper som har sine rener på fjellet, i hans maleriske hjem i Hestvika dypt inne i Vetrhusbotn, hvor han har bygget sig et hus i form av en stor gamle. Men heller ikke nu blev det anledning til å dra tilfjells, og sommeren 1940 var ikke gunstig for en ekspedition, således at et besøk på åstedet har måttet utstå. Efter de opplysninger, som nu foreligger, kan det dog slåes fast, at det her dreier sig om en *bjørnegrav*. Lokaliteten kan fikseres til nordsiden av „Østervatnet“, det østligste av de 3 *Trivatn* nord og nordvest for Nordlifjellet i Salskomplekset (kartblad Høylandet), innenfor Overhalla, som her skyter sig inn mot nord mellem Fosnes, Kolvereid og Høylandet. Selve graven ligger 50—60 m nord for vannet, tett ved en liten tange. På denne tangen vil renen ikke være om natten, fortalte Nursfjeld. I nærheten skal det være lappegraver.

Dette er den første, ganske sikkert lappiske bjørnegrav som er blitt kjent i det nordenfjelske. Den er også samtidig den sydligste. Det er dog bare et tidsspørsmål når denne sydgrense kan bli forrykket. For skikken med bjørnegraver har fulgt lappene under deres videre fremrykking mot syd. Et bevis herpå foreligger fra rettsprotokollen for Tønset ting 1663, da lappene hadde slått sig ned i traktene mellem Østerdalen og Femunn. Det heter her bl. a.: „Deris børn nedlægger de i stubber og træer, naar de dør, medens bjørnenes ben nedgraver de med den tro, at de igjen skulde komme dem til nytte.“²⁰

For så vidt mulig å klarlegge funnet på Salsfjellet, har jeg søkt å samle hvad vi for tiden vet om bjørnegraver her i landet. Så meget er det ikke, men det kan dog ha sin interesse å legge det frem her. Det er opplysninger som velvilligst er blitt mig tilstillet av rektor J. Qvigstad, professor K. E. Schreiner og konservator dr. G. Gjessing. Jeg bringer dem her en hjertelig takk. Som man vil se, kan grensen mellem „bjørnegraver“ og „bjørneoffer“ være rett flytende. Dette er dog i denne forbindelse av mindre vesentlig betydning, da det tør være de samme eller beslektede forestillinger som ligger til grunn for begge ytringsformer.

Således forteller professor Schreiner at han i 1929 sammen med konservator Gjessing undersøkte noen lappegraver (stenkistegraver av type som Varangergravene) på *Kirkenes* i Finnmarken straks utenfor *Lebesby*.²¹ I et hellesatt rum i en av dem lå knoklene av en bjørn istedenfor et menneskelig individ. Fremdeles nevner Schreiner en bjørnegrav i *Gravfjord* i *Ibbestad*, *Troms* fylke, og to hellesatte lignende i *Tysfjord* blandt de lappiske grottegravene som han har omtalt i bd. 1, s. 5 i sitt verk „Zur Osteologie der Lappen“. Den ene av disse to gravene i Tysfjord var kjent av folket derinne, og Schreiner fant den ved anvisning av en lapp som fortalte at engang hadde en lapp gått ut for fjellet på det stedet, og han hadde hørt av gamle folk at komagene hans var funnet under fjellet. Schreiner blev meget overrasket da han i stedet for de ventede menneskeknokler drog frem bjørneknoklene. Endelig nevner Schreiner et bjørneskjelett, som Universitetets anatomiske Institutt i 1916 fikk tilsendt fra *Moskenesøy* i *Flakstad*. Det var funnet i en trang fjellhule. „Felles for samtlige disse funn“, sier han, „er at lemmenes skjelett er meget fyldig representert, men det fins ikke noe spor etter kraniet. Hodet kan altså ikke ha vært begravet sammnen med det øvrige.“

I de følgende meddelelser, som går tilbake på J. Qvigstads notater,²² mangler derimot ikke hodene, tvertimot.

Av *Tallviks Kallsbok* har Qvigstad således skrevet ut følgende: „I den hedenske Tid havde Finnerne paa *Altenæs* ved Indløbet til

Lerbotten et Offersted som kaldtes *Akkie stab* [bjørnестenen?]. Ligesaa har der antagelig været Offersted paa *Aarøen* omkring en stor Sten, som staar paa Øens Nordside, „Jan Knudsens Sten“ kaldet. Indtil for faa Aar siden laa der store Samlinger af Dyreben omkring Stenen, deriblandt tre *Bjørneskaller* og andre Bjørneknokler.“

I endel lappiske sagn som forstmester Axel Hagemann omkring 1888 meddelte rektor Qvigstad, forekommer også følgende: „Paa Østsiden af *Aarøen* [i *Tallvik, Finnmark*] ligeoverfor Gaarden *Smaavig* (på Fastlandet og) lige ved Stranden som her dannes af bratte Skrænter, ligger en stor firkantet Stenblok som i ældre Tider skal have været Gjenstand for Lappernes overtroiske Dyrkelse. For ca. 20 Aar siden fandt man ved Stenen foruden andre Ben Cranier af 6 Bjørne. Bjørnen har vistnok aldrig havt fast Tilhold paa *Aarøen*; men man ved at fortælle at den engang i gamle Dage, da Beboerne af *Smaavig* havde flyttet sine Kreaturer hidover af Frygt for den, en Nat svømmede over, dræbte 6 Kjør, og var om Morgenen atter borte.“

I en meddelelse til Qvigstad fra lærer Henrik Kvandahl fortelles fra *Ofoten*: „For at bevare fangststykket maatte bjørnens ben graves ned. Nils Nilsen hadde skutt en bjørn og gravet benene ned; men om natten grov Ole Nilsen dem op og strødde dem om hans huse. Nils blev vred og kaldte ham en helligdomsforbryder. — Kvinder maatte ikke gaa over slike dyrebegravelser. Naar vilde dyrs (bjørnes) kjøt blev kokt, maatte kvinder ikke spise derav, før de hadde badet sig i barkelaug. Benene maatte ikke betrædes av nogen, men de blev samlet og gjemt i en berghule²³ ved Nøkkelelven i Kalvaas.“

Dette er da alt hvad jeg for øieblikket kan legge frem av mere eller mindre overensstemmende paralleller til belysning av bjørnegraven på Salsfjellet. Det er altså ikke meget, men det lar sig sikkert med tiden supplere.

I begge funnene fra *Årøy* og *Tallvik* synes bjørneskallene å innta en fremskutt plass, og dette løfter dem op i et høiere, kultisk plan. Det har alltid hvilt en viss nimbus over en bjørneskalle og gjør det

den dag i dag. Mere konkret kan man peke på hvordan hodet i magi og kultus som en pars pro toto ofte representerer det hele legeme. Ved Namdalsfunnet er hodets ærefulle plass øverst i graven yderligere markert ved den lille messingkjeden som er festet til høire kinnben. At vi har med en magisk ytringsform å gjøre, som må sees i lys av den rolle messingen spilte i bjørnejaktens ritual, er åpenbart. Etter gammel lappisk folketro gjaldt det jo, som foran nevnt, å forsone bjørnen og helst få den til å tro at den var felt av utenforstående. Derfor skulde den eller de som felte bjørnen og som var med på å spise kjøttet, som regel gi en eller annen erstatning, helst i form av noe metall.²⁴

Det er vel som en slik erstatning eller gave fra jegeren, vi må opfatte den lille messingkjeden, altså et offer fra jegeren, eller rettere jegerne, til bjørnen.²⁵ Beslektede forestillinger møter vi i den bjørneskalle fra Ainoene i det nordlige Japan, som her er avbildet som pl. XIX, fig. 2 etter Kaj Birket-Smith: *Sibiriske Troldmænd, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1933*, s. 25, fig. 2. Hos stammene ved Amur, hos Ainoer og Giljaker og andre stammer møter vi en utviklet bjørnekultus. Ainoer og Giljaker innfanger bjørneunger og forer dem et par år. Så blir de drept og spises under utfoldelse av et innviklet ceremoniell. Giljakene bringer bjørnens knokler til hvile i en innviet bygning sammen med tallrike offergaver. Det avbildede bjørnekranium fra Ainoene er prydet med offer i form av dusker av hellige trespåner.

Bjørnegraven på Salsfjellet kan således leddes inn i en krets av forestillinger som er felles for hele det nordlige eurasiske kulturområde, fra Norge i vest til Japan i øst. Den er den sydligste sikkert kjente utløper for disse forestillinger i vårt land. Samtidig representerer den den første videnskapelig kjente bjørnegrav i det nordenfjelske. —

En religion frembyr sjelden noen homogen struktur, visse former eller sider av kristendommen danner her ingen undtagelse. Den er et produkt av folkets liv og avspeiler i sitt spektrum en utvikling som i større og mindre grad har vært influert av fremmede omgivelser. Når

de vekslende lag skalles av, kan man tilsist nå ned til et urstadium, en eksponent for menneskets eldste kulturtrinn, samlerens og fangstmannens, fylt med ånder og en magi, som har til mål å bringe det gode og avverge det onde.

Et typisk eksempel frembyr den lappiske religion, slik som vi kjenner den fra 1600- og 1700-tallets missionærer. For disse menn var den i sin fremmedartede og ram hedenske fremtreden en vederstyggelighet og djevelens verk, som det gjaldt skånselløst å slå ned, og i sin nidkjerhet konfiskerte eller „annammet“ de som det heter alle de runebommer de kunde komme over, med den følge at disse viktige kilder til lappisk og nordisk mytologi nu hører til de største sjeldenheter, ialfall i vårt land, hvor det eneste noenlunde bevarte eksemplar oppbevares ved Videnskapsselskapets Museum i Trondheim. Det har i sin tid tilhørt biskop Gunnerus.²⁶ I Sverige er dog adskillig flere kjent, og det hele materiale utgives nu av Ernst Manker i et stort standardverk: *Die lappische Zaubertrommel. Eine ethnologische Monographie.*

Analyserer man den gamle lappiske religion, vil man øverst finne ikke så få elementer fra kristendommen. Før lappene imidlertid stiftet bekjentskap med denne religion i sin katolske form med sin vrimmel av helgener, hadde de optatt mange forestillinger fra den nordiske jernalder, særlig visstnok fra vikingetiden. Nu holder Thor sitt inntog under navn av Horagalles, og nu skapes i lappisk religion en virkelig mytologi. Bak disse forestillinger møter vi igjen ennu eldre, som lappene synes å ha mottatt fra nordboene allerede i den soldyrkende bronsealder, således som den danske mytolog Axel Olrik har hevdet i en avhandling om nordisk og lappisk gudsdyrkelse.²⁷

Men dypest nede finner vi fangstmannens primitive forestillinger av magisk natur fra en tid da fangsten spilte en større rolle for lappen enn rendriften, ja kanskje var den eneste erhvervskilde. Disse forestillinger fortsatte å leve også gjennom nomadetiden, så lenge de utløste et bestemt behov, d. v. s. helt ned til vår tid. Til disse eldste lag av lappisk magi og kultus hører også de riter og ceremonier som var

knyttet til bjørnejakten. Derfor innleder også biskop Edgar Reuterskiöld sitt skrift om „De nordiska lapparnas religion“ med „Bjørnefesten“. Dernest kommer som 2. kapittel „Nomadlivets religion“.

Det er inn i dette perspektiv vi må stille det høist interessante funn av bjørnegraven på Salsfjellet i Namdalen. I sig selv behøver den ikke å være så gammel, kanskje neppe mere enn i høiden et par hundre år. Men dens idé fører tilbake til en urtid.

NOTER

¹ Sml. C. Schulz: De siste bjørnene. Norsk Jæger og Fisker Forenings Tidsskr. 1928. ² Med bjørnen innleder han sitt skrift „Om alle Slags Diur som er udj Norrigh“. „Samlede Skrifter“ ved G. Storm, s. 2 ff. ³ Om bjørnejakten i Trøndelag har redaktør J. Kjesbu, Steinkjer, med gamle bjørnejegere som kilder, samlet adskillig materiale i sin fortjenstfulle bok „På Jakt. Skildringer fra Skogen og Fjeldet i Trøndelagen“. Stenkjær 1913. 2. omarbeidede og forøkede utgave. Steinkjer 1934. Den for noen år siden avdøde storviltjeger godseier Otto Schulz på Egge ved Steinkjer har satt bjørnen i Trøndelag et minne i sine prektige bøker „Im Banne des Nordlichts (Mit dem Leithund auf Elch und Bär)“, Neudamm und Berlin 1931, og „Oplevet og hørt. Overtro og bjørnehistorier“, Oslo 1934. Aldri er Inntrøndelags vidtstrakte skog- og fjellvidder med sitt fordums så rike dyreliv blitt skildret med en så betagende glød som i disse verker. ⁴ H. Shetelig: Nye jernaldersfund paa Vestlandet. Bergens Mus. Aarb. 1916—17. Hist.-antikv. R. Nr. 2, s. 27 f. ⁵ H. Shetelig: Traces of the Custom of „Suttee“ in Norway during the Viking Age. Saga-Book of the Viking Club, January, 1910. ⁶ Einar Granberg i „Festskrift till Carl J. E. Hasselberg“, Östersund 1931, s. 44 ff. ⁷ Jan de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte. II. Berlin 1937. S. 207 ff., 210 f., 228 f. ⁸ Et omfattende materiale finnes samlet i I. Reichborn-Kjenneruds store opslagsverk „Vår gamle trolldomsmedisin“, Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. 1927, no. 6, 1933, no. 2. ⁹ Th. Petersen: Et magisk dyrebillede i Trondhjems Museum. Det Kgl. N. Vidsk.-Selsk. Skr. 1912. Nr. 5. ¹⁰ Th. Petersen: anf. arb. Cfr. Finskt Museum 1917, fig. 28, s. 66. Birger Nermann: En kungsgård från Bröt-Anunds tid. Arkeologiska Studier tillägn. H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf. Stockh. 1932. S. 98. ¹¹ Hj. Falk: Ordstudier. I. 4. Jölfuör. Arkiv f. nord. Filologi. 44. 1928. S. 321 ff. ¹² Om dette emne foreligger der naturligvis en omfattende litteratur. Om ceremoniene ved bjørnejakten kan således henvises til J. A. Friis: Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn. Chra. 1871, s. 155 ff. og G. v. Düben: Om Lappland och Lapparne, Stock. 1873, s. 278 ff. Av nyere litteratur kan særlig nevnes Edgar Reuterskiöld: De nordiska lapparnas

religion, Populära etnol. skr. utg. under redaktion av C. V. Hartman, 8, Stockh. 1912. Ennvidere Uno Holmberg: Über die Jagdriten der nördlichen Völker Asiens und Europas. Journ. d. l. Soc. Finno-Ougr. XLI (1926). O. Abel u. W. Koppers: Eiszeitliche Bärenarstellungen und Bärenkulte in paläobiologischer und prähistorisch-ethnologischer Beleuchtung. Paläobiologica. V. Wien 1933. Tross den varmende titel har også Leo Frobenius i „Kulturgeschichte Afrikas“ s. 87 ff. stillet den arktiske bjørnekult inn i sin vidtomspennende kulturhistoriske morphologi. ¹³ Gjengitt av A. E. Erichsen i hans utgave av Halvardi Gunarii Acrostichis, Kra. 1870, s. 22:

Ursos quisque sequi miro conamine gaudet,
Nam cuncti ursorum vivere carne solent,
Et repleta bibunt illorum pocula cruore,
Ignibus excoctus qui tamen ante fuit.
Tunc veluti celebris lætantes jure triumphii
Edunt barbarico murmura rauca sono.

¹⁴ Petter Dass's Nordlands Trompet eller Beskrivelse over Nordlands Amt. Udg. af A. E. Erichsen. Kra. 1892. S. 112. „Bjørnvisen“ eller „Bjørnsangen“ nevnes forøvrig oftere hos de eldre forfattere. Således skriver allerede i 1698 amtmann i Finnmarken Hans Lillienkiöld i sitt „Speculum boreale eller den Finmarchische Beschriftelse“, P. I, s. 117 (Mscr. Det Kgl. Bibliothek, Thotts Saml., nr. 948): „Wed Biørnen haffver Finnen aff forðum hafft Stor Superstition oc galskab ved deris biørnevisis udsang, — — —“. Om bjørnesangen se forøvrig Edgar Reuterskiöld: De nordiska lapparnas religion, s. 23 f. ¹⁵ Det Kgl. N. Vidsk. Selsk. Skr. 1915, nr. 8. Th. Petersen: Oldsaksamlingens Tilvekst i 1915, s. 33 ff. ¹⁶ Velvilligst meddelt av den utmerkede kjenner av lappene sekretær i Finnemissionen Bertrand M. Nilsen. ¹⁷ Cfr. J. Qvigstad: Lappischer Aberglaube, Kristiania Etnogr. Mus. Skr. Bd. I, h. 2 (1920), s. 89. Ossian Elgström: Karesuandolapparna, Stockh. 1922, s. 333: „Bjørnetanden er också en verksam amulett. Den bäras dels kring halsen i en sentråd, dels användas den vid botandet av tandvärk. Den omlindas då i en tygbit, helst ylle, varmes och tryckes mot det värkande stället.“ Oprinnetlig har vel slike tannperler vært betraktet som trofeer. Cfr. O. Frödin i „Rig“ 1919, s. 199. ¹⁸ O. Nicolaissen: Arkæologiske undersøkelser og Tilveksten i Tromsø Museums Oldsamling 1923, Tromsø Mus. Årsh. 47 (1924), nr. 1, s. 17 og 35. I et yngre jernalders gravfunn fra Marisletta i Tromsøysund s. og pgd. Troms, ligger 3 dyretenner (bjørn?), den ene gjennemboret. Tromsø Mus. Tilv. 1928—30, s. 42. ¹⁹ Se bl. a. de i note 12 nevnte skrifter. I Thomas av Westens fullmakt og instruksjon for Kjeld Stub og Jens Blok å være missionærer for lapperne, datert Kylefjord den 17. juli 1716, forekommer som punkt 21 i opregningen av lappenes villfarelser: „deres superstitiøse bjørne-begravelse“. Källskrifter till Lapparnas mytologi, utg. af Edgar Reuterskiöld. Bidrag till vår odlings häfder. Utg. af Nordiska Museet, 10, s. 109. ²⁰ Efter velvillig meddelelse 1939 av hr. Thoralf Grue, Solbu pr. Levanger. ²¹ G. Gjessing i brev til forf. av 14. desember 1938, K. E. Schreiner i brev 30. januar 1939. Om disse grave se K. E. Schreiner: Zur Osteologie der Lappen,

utg. av Instituttet for sammenlignende Kulturforskning, Bd. I, S. 6, Taf. IV, 2. ²² De her gjengitte opplysninger om bjørnegrave og bjørneoffer er med J. Qvigstads velvillige tilladelse tilstillet mig av G. Gjessing, som har gjennomgått notatene. ²³ Det er sikkert ikke et tilfelle at bjørneknokler ikke så ganske sjelden er funnet inne i huler. Således ligger der i Paleontologisk Museum i Oslo, efter velvillig meddelelse fra Leif Størmer 3. januar 1939, endel knokkelrester av bjørn som er innsamlet av brødrene Ravnaa i Nord-Rana. Funnene stammer fra Hammernesgrotten og nærliggende huler, deriblandt 2 kranier av voksne dyr (1 med venstre underkjeve), og 1—2 av unge. I Videnskapsselskapets Oldsaksamling i Trondheim ligger noen bjørneknokler fra Reingardsligrotten, innsendt av Nils O. Ravnaa. Cfr. Oldsaksamlingens Tilvekstfortegnelse 1931, s. 9, nr. 24. ²⁴ Bl. a. efter meddelelse av sekretær Bertrand M. Nilsen. ²⁵ En interessant opplysning om messingkjeden i forbindelse med bjørnebegravelsen gir Reuterskiöld i „De nordiska lapparnas religion“, s. 25, efter Per Fjellström: Kort berättelse om lapparnas björnafänge samt deras dervid brukade vidskepelse, Stockh. 1755: Efterat bjørnen er felt, men før festen på dens kjøtt begynner, vrir man en vidje i form av en *ring* og setter den „på björnens nedre käft“. Senere fjernes vidjen, men ved slutten av måltidet tas den frem igjen, og alle tilstedeværende kvinner og barn fester en ring eller et stykke av en messingkjede til vidjeringen, som derefter bindes fast til bjørnens rumpe. Så overgis den til mennene, som siden begraver vidjeringen sammen med bjørnens ben. Men innen man gravet ned vidjen, tok man bort ringene og messingkjedene og hengte dem på den trommen som var brukt ved jakten, for å gjøre denne ennu mere kraftig og lykkebringende. Som man vil se, er det en uoverensstemmelse mellem den her skildrede fremgangsmåte og graven på Salsfjellet, hvor messingkjeden er blitt med blandt knoklene, mens ringer og kjeder fjernes hos Fjellström før „begravelsen“. Professor Konrad Nielsen har velvilligst gjort mig opmerksom på denne uoverensstemmelse. — Om messingkjedens magiske kraft overhode finnes der flere vidnesbyrd. Eksempelvis forteller Lillienkiöld i *Speculum boreale*, I, s. 68, at det er lapper som „binder messingkieder om armen, udj haab pinen udj Lemmerne dermed at fordriffve“. (Efter velvillig meddelelse av G. Gjessing.) ²⁶ Th. Petersen: Biskop Gunnerus's runeemme. Festskrift til rektor J. Qvigstad 1853 4. april 1928. Tromsø 1928. S. 206 ff. Th. Petersen: En gjenfunnen runeemme. Det Kgl. N. Vidsk. Selsk. Forh., bd. III, nr. 40. Trondh. 1931. ²⁷ Danske Studier 1905, s. 39—64.

Haakon Shetelig

SKIBSGRAVEN VED SUTTON HOO I SUFFOLK

EN ANGELSAKSISK KONGEGRAV FRA 600-ÅRENE

Pl. XX—XXI.

De fleste husker nok fra avisene i august ifjor den opsiktsvekkende nyhet om funnet av en hedensk skibsgrav med rikeste utstyr i det angelsaksiske England. Meldingen gikk som telegrammer i pressen, og Illustrated London News, verdens mest aktuelle organ for oldforskning, bragte utvalg av praktfulle bilder som en forsmak på den fullstendige skildring vi hadde i vente.¹ Alt under utgravningen var funnene etter hvert sendt op til British Museum for konservering og 23. august blev hele skatten skjenket museet som gave av godseieren på Sutton Hoo, Mrs. E. M. Pretty. Men enda i samme uke måtte alt pakkes inn og bringes i sikkerhet, og det videre arbeide med funnet fikk utstå til bedre tider. Til lykke var en første konservering alt foretatt og sakene så vidt mulig undersøkt og fotografert, så British Museum samme høst kunde utgi en foreløbig melding om funnforhold og gravgods.² Det tør være av interesse å gi vårt arkeologiske selskap en kort utsikt over de opplysninger som der legges frem. Særlig for norske lesere er det eiendommelig fengslende å bli kjent med en slik kongegrav hos et nær beslektet folk, et noe eldre, men slående sidestykke til våre egne skibsgraver fra vikingetiden.

Funnet kommer fra en mektig gravhaug, den største i en gruppe på tolv hauger som ligger på et platå 100 fot over havet med utsikt over elven Deben, like ved Woodbridge i Suffolk. Utgravningen blev ledet av Mr. C. W. PHILLIPS, F. S. A. som opplyser at haugen hadde en masse på minst 1000 tonn og var bygget helt igjennem av torv som

var skåret fra heien omkring. Midt under haugen stod skibet, 84 fot langt, med retning øst—vest. Treverket var helt oppløst, men kunde tydelig skjernes som svart sand med spanter og saum på urørt plass, mens konstruksjonen i det enkelte ikke var klar. Helhetsbilledet er allikevel greit, en slank farkost med sterkt skytende stevner, uten spor av mast, utvilsomt nær i slekt med Nydamskibet.

Midt over skibet var reist et spissgavlet, torvtekket gravkammer av tre, 17 fot langt og 8 fot bredt. Av den gravlagtes egen person var hvert spor forsvunnet, som det ofte hender ved begravelse uten brand, mens kammeret ellers var fylt med overdådig rikdom. Ved gavlen mot vest stod en høi bronsevase med fot og hanker; i den var stillet en bronsebolle med emaljerte smykkeplater, og i bollen lå rester av tre med rike beslag, visstnok av et strengeinstrument, og andre ornerte sølvbeslag. Nær ved stod et trespann med jernbånd, og ved siden lå spydspisser, en praktfull skjoldbule og forgylte beslag til skjoldet, et forgylt spillebrett, et lite bronsedillede av en hjort, et veldig svært bryne med mannehoder i relief (en meget gåtefull ting), og tvers over vestenden av kammeret en lang jernstang, mulig til en lampe (?). Langs kjølen østover lå først et bordservise, et stort sølvfat, en fint utsmykket sølvbolle, ni sølvskåler og to skjeer av sølv. Her lå også rester av en praktfull hjelm. Dernest kom sverdet, med hefte av gull innlagt med slipte stener, og tilsvarende rike smykker til sverdskjeden, til rem og belte, deriblandt juvelbesatte gullbeslag til en pung som inneholdt 40 gullmynter og to små barrer av gull. Videre frem blev truffet rester av forskjellige, visstnok ni, sølvbeslätte drikkehorn, en forgylt sølvkopp med hank, og en hel samling av merkelige ting, deriblandt en liten sølvbolle med fot, to runde bronseskjeler, en lærpose med sølvhank, sko, benkammer, forskjellige tresaker, en øks og stykker av en ringbrynje. Henimot østgavlen var igjen et spann med jernbånd og en lampe (?) av jern, og ved bunnen av gravkammeret stod tre veldig bronseskjeler, en trestamp med jernbånd, og en masse av sammenrustet jern.

Som vi ser var det helt overveiende saker av metall som nu var bevart i graven, men hertil tør vi sikkert tenke oss et tilsvarende utstyr av forgjengelige stoffer, av drakt, tepper og bohaver. Med rette skriver Mr. T. D. KENDRICK at skibsgraven på Sutton Hoo er det mest betydningsfulle og strålende funn som noensinde har kommet for dagen på de Britiske Øer.

Uten tvil var her gravlagt en mann av høieste rang i samfundet, og alt under utgravningen reiste sig naturlig nok spørsmålet om hvem han kunde være. Tidens historie er jo tålelig kjent så det ikke skulde være håbløst å søke, når først gravens alder var tidfestet. Som tidsmåler melder sig selvsagt først gullmyntene som den gravlagte hadde med til reisepenger. Alle myntene er av typen trimessis, en tredjedel solidus, dengang en standard mynt i det bysantinske riket og i stor utstrekning efterlignet i det merovingiske Frankrike. Myntene fra Sutton Hoo er alle sammen barbariske merovingermynter og bestemmelsen er et vildsomt område, som Mr. DEREK ALLAN har redegjort for. En mynt ser det ut til har et navn som skal bety merovingerkongen Theodebert den Seiersæle, 534—48. En annen kanskje en forvanskning av keisernavnet Mauritius Tiberius, 582—602. Andre har bare myntmerke og myntsted, samtlige innen Frankrike, og mest fra Nordøst-Frankrike. Typene ligger nærmest de kjente fra første halvdel av 600-årene. Tre mynter var blanke, uten preg, og der var ingen engelske. Tiden bestemmes da mest sannsynlig til omkring 640—650, mulig noe senere.

Det bysantinske sølvtøiet gjør også sitt til å feste tiden. Etter Mr. ERNST KITZINGER har det store sølvfatet kontrollstempler for keiser Anastasius I, 491—518. Sølvbollen med sin klassiske kvinnebyste sattes efter stilmerker snarest omkring 600, sølvskålene og sølvskjeene til samme tid. Sølvtøiet er for øvrig ikke første rangs gullsmedkunst; det er middels håndverksmessig arbeide, nok delvis fra provinsielle verksteder, men var like fullt sjeldne kostbarheter i England dengang. Det samme gjelder den koptiske bronsevasen, efter Mr. KENDRICK et sent og simpelt stykke arbeide.

På et helt annet plan ligger de samtidige engelske gullarbeider fra graven. De er alle første rangs juvelerkunst. Den store beltespennen av tungt, massivt gull, er helt om dekket med dyreornamenter fremhevet ved niello, den typisk angelsaksiske stil II (eldre Vendelstil) fra 600-årene. Hektespendene til drakten, beslag og spender til sverdremmen er glatt gull dekket med tett mosaik av slipte stener og med friser av dyreornamenter. Beslag og smykker til pengepungen har samme utstyr. Alt har de vel kjente stilmerker og den mesterlige tekniske utførelse som løfter det angelsaksiske kunsthåndverk til høieste rang i den første del av 600-årene. Før var Kent særlig anerkjent som brennpunktet for denne høieste blomstring av gullsmedkunst hos germanske folk, men sakene fra Sutton Hoo rykker nu også op i første linje, og med tydelige særmerker som viser en selvstendig skole, en parallell til de kjente verkstedene i Kent. Øst-Angel har også hatt sine mestre i gull og juvelverk som blev utført for Anglernes kongehus, i en tid da Anglia første gang reiste sig som en stormakt blandt engelske kongeriker.

Alle merker stemmer da sammen om å tidfeste skibsgraven til første halvdel av 600-årene. Det var en tid da angelsaksiske fyrster stredes om makten som overkonge i landet. Da Wessex var styrtet, hadde først Kent tatt plassen som ledende makt under kongen Ethelbert. Hans underkonge Redwald av Anglia hadde ved et besøk hos sin herre måttet bøie sig og ta dåpen, men falt fra igjen for motstand fra sin hustru og sitt råd da han kom hjem (605). Siden gjorde han sig fri ved oprør mot overkongen. Da Ethelbert av Kent døde (616) var det Ethelfrith av Northumbria som rykket i felten for å gripe makten som overkonge. Han blev slått og falt selv i møtet med Redwald (617). Redwald var da den engelske overkonge i vel ti år, til sin død henvend 630. Ledelsen gikk så over til Edwin av Northumbria, som også tvang Redwalds sønn Eorpwald til dåpen, riktignok med den følge at Eorpwald selv blev myrdet av en hedensk landsmann, og igjen fulgte tre år under Ricberth som hedensk konge. Først med Redwalds stedsønn fikk kirken fast fot i Anglia.

I denne tiden, under ærgjerrige kamper om makten i landet, og samtidig under brytningen mot kirkens misjon fra Roma, er det at vår fyrste blev gravlagt med overdådig prakt og under en gravhaug som stolteste minnesmerke. Det hele virker som et utslag av demonstrativ hedensk tankegang, nettop som det kan tenkes i reisning mot den romerske misjon som hadde sin støtte i Kent, senere i Northumbria. Redwald var da navnet som uvilkårlig meldte sig under utgravningen på Sutton Hoo, først nevnt av professor H. M. CHADWICK. Redwalds død henved 630 er kanskje i tidligste laget, men på ingen måte utelukket etter arkeologisk tidsbestemmelse av graven. Av personer som kjennes fra tidens historie er det ingen annen som mere naturlig kan settes inn, en skikkelse fra brytningstiden under den lange strid for et samlet og kristent England.

I grensestrøket mellom arkeologi og historie er det berettiget å knytte bånd mellom de synlige kulturminner og samtidens saga, selv om vi må savne virkelig bevis når innskriften mangler. I Norge vet vi jo best hvad dronning Aasas navn har å si for Osebergfundet. Men i kulturforskningen har et slikt funn selvsagt sitt uendelige verd helt uavhengig av historisk kombinasjon. En oldforsker vil nok her aller først stusse ved gravskikken, en skibsgrav som denne i Øst-Angel to hundre år før kongegravene hos oss i Vestfold. Den er allikevel ikke helt ensom i England. Velkjent fra samme landskap er et gammelt funn som kom for dagen ved en utgravning av en haug på Snape Common i Suffolk, mellom Aldeburgh og Saxmundham.³ I bunnen av haugen var stillet en båt, 48 fot lang, 10 fot bred, 4 fot dyp. Treverket kunde spores i jorden og jernsaumen lå fint i rader som viste båtens form. I båten, nær den ene enden, blev truffet menneskehår, rester av tøy, en ganske stor fingerring av gull og skår av et glassbeger. I ringen er innfattet en senromersk gravert sten, en mørk onyx. Mr. REGINALD A. SMITH har tidfestet graven til 500-årene. Andre tilfelle er ikke kjent, og fremdeles står da gravlegging i fartøy som sjeldne undtagelser hos angelsakserne.

Ved omtalen av Sutton Hoo har Mr. KENDRICK pekt på den merkelige likhet med båtgravene i Uppland fra samme tid; her er også høvdingen gravlagt i et fartøi og med rikeste utstyr, særlig av praktfulle våben, belter og hestetøi. Slektskapet er så slående at det tvinger til å tenke sig en forbindelse. I Norge har vi jo også samtidige båtgraver, men i langt mere beskjedne former, og her mest ved graver med likbrenning.⁴ De senere skibsgravene hos Vestfoldkongene er da snarere smittet av eksemplet fra den foregående storhetstid i Sveariket. Veien derfra til anglernes land var heller ikke ukjent på den tid da Beowulf-diktet blev overført i angelsaksisk poesi.

NOTER

¹ The Ill. London News, August 19, 1939. ² The Sutton Hoo Finds. The British Museum Quarterly, Vol. XIII, No. 4. London 1939. — Antiquity, Vol. XIV. No. 53, March 1940. ³ The Archaeological Journal, Vol. XX, s. 188. — Proceedings of the Society of Antiquaries of London, Second Series, Vol. II, s. 177 f. — Baldwin Brown. The Arts in Early England, Vol. IV, s. 590. — Reginald A. Smith's beskrivelse i Victoria County Histories er dessverre ikke tilgjengelig nu. ⁴ Shetelig: Tidlige båtgraver, Oldtiden VII, s. 73.

Sverre Marstrander

NORSK ARKEOLOGISK LITTERATUR 1939—1940

Oversikter over Norsk arkeologisk litteratur er stillet sammen av W.P. Sommerfeldt: Norsk arkeologisk litteratur 1814—1913 (Oldtiden, B. V, Kria. 1905) og Anathon Bjørn: Bibliographie des sciences préhistoriques en Norvège 1900—1935, Oslo 1936. Disse bibliografier er supplert ved litteraturlister i U. O. Arb. 1935—1936 og Viking B. I, 1937, og følg. bind. I Viking vil det herefter hvert år bli tatt inn en liste over det siste års arkeologiske litteratur.

ANDERSEN, ARNE BANG: An Indian Stone Age Culture in the District of Santal Parganas (Congrès international des sciences anthropologiques et ethnologiques. Compte rendu de la deuxième session Copenhague 1938. Copenhague 1939, p. 255—6.)

— På undersøkelse i Ryfylkeheiene. (Den Norske Turistforenings årbok 1940, s. 189—98.)

Bolsøyboka. En natur- og samfundshistorisk skildring av Bolsøy prestegjeld og herred. Redaktør Jørgen Olafsen Holm. Første del. Bolsøybygdas natur og eldre historie. Molde 1939. I—XXXVII + 616 ss.

BONDEVIK, KJELL. Gamal bondekultur. (Syn og Segn, 1939, s. 216—22.)

BRØGGER, A.W. Fra steinalder til motoralder. (A.W.Brøgger. Otto Lous Mohr. Nic. Stang. Tre kulturformer. Norske—hellenske—romerske kulturbilleder. Oslo 1939, s. 9—30.)

— Jernet og Norges eldste økonomiske historie. (Avh. Vid. Ak. II 1940. No. 1. 25 ss., 2 kart.)

— Norge gjennom tidene. (Norsk litteratur for realskolen og gymnasen. II. Oslo 1940, s. 234—44.)

— Winlandfarten. Wikinger entdecker Amerika. Hamburg 1939. 227 ss.

- BØE, JOHS. A propos des chaudrons de Baulne (Seine-et-Oise) (Bulletin d. Soc. Préhist. Française XXXVI, 1939, no. 9).
- EINBU, SIGURD. Omkring primstaven (Årbok for Gudbrandsdalen, s. 89—95.)
- EITREM, SAMSON. Sonnenkäfer und Falke in der synkretistischen Magie (Pisciculi. Festschrift Frans Joseph Dölger dargeboten. Münster 1939. S. 94—101.)
- Die magischen Gemmen und ihre Weihe. (Symbolae Osloenses, fasc. XIX, 1939, p. 57—85.)
- ERDMANN, DOMENICO. Prekestolen i Bergens Mariakirke. (Ab. 1938, s. 119—36.)
- ERIKSSON, LAURIDS. Runesteinen fra Reistad. (Grannen 1939, s. 20—1.)
- FETT, PER. Arms in Norway between 400—600 A. D. Part I, 89 pp. Part II, 45 pp., 25 Pl. (B. M. Årb. 1938, nr. 2; B. M. Årb. 1939, nr. 1.)
- Det forhistoriske Davik. (Serprent av bygdesoga Davik. 19 ss.)
- Bergens Museums tilvekst av oldsaker 1939. (B. M. Årb. 1939—40, nr. 3, 34 ss.)
- FISCHER, GERHARD. Arkitekt Peter Blix' undersøkelser på Bergenhus. (Bergens historiske forenings skrifter 1939, s. 219—321.)
- Minorittenes hus i det gamle Oslo. (Oslo Hospitals Historie. Oslo 1939. S. 131—49.)
- FÆRØYVIK, BERNHARD. Fiskarsoga for Sogn og Fjordane. B. I. Innledning, s. 9—18 (Fisket i de forhistoriske tidsrum). Båtane i Sogn og Fjordane, s. 19—48. Bergen 1939.
- GJESSING, GUTORM. Den fyrste norske busetjinga i Finnmark. (Syn og Segn 1940, s. 130—8.)
- En „Nordlandsbåt“ fra jernalderen. (Wintherfestskrift. Arkæologiske Studier tilegnede Jens Winther. København 1938, s. 197—207.)
- Østfolds jordbruksristninger. Idd, Berg og delvis Skjeberg. Mit deutschem Resumé. (Instituttet for sammenl. Kulturforskning. Serie B. XXXVII. I—X + 118 ss. Pl. I—XXVIII. Oslo 1939.)

- GRIEG, SIGURD. Gustav Mørck. (Norsk Biografisk Leksikon. B. IX. Oslo 1940, s. 585—6.)
- Om vesteuropeiske steinaldershus. Fra de senere års utgravinger. (Naturen 1940, s. 129—37.)
- HARBITZ, G. P. Svinfylkingen. (Mål og Minne 1939, s. 139—55.)
- HASUND, S. Frå åkerspade til ard og plog. (Syn og Segn 1940, s. 14—22.)
- HEIBERG, G. F. Fimreite. (Mål og Minne 1939, s. 14.)
- HEINTZ, ANATOL. Forhistoriske menneskefunn. (Naturen 1939, s. 1—10; s. 43—52; s. 83—94; s. 97—106; s. 129—39; s. 171—80; s. 215—28; s. 321—8; 353—64.)
- HERMUNDSTAD, KNUT. Bondeliv. Samrødder og song etter Ragndi Moen. Gamal Valdres-kultur II. Oslo 1940. 145 ss.
- Gamalt jaktliv. 100-åringen Jon Olson Lien fortel. (5 artikler i „Valdres“ 6. jan.—6. febr. Fagernes 1940.)
- HOLST, HANS. Mynter og myntlignende metallpreg fra De britiske øyer i norske funn nedlagt etter år 1100. (Nord. Num. Årsskr. 1939, s. 103—24.)
- Universitetets myntkabinett i budsjettåret 1938—39. (Nord. Num. Årsskr. 1939, s. 189—92.)
- Numismatica IX. A Byzantine Gold Coin, Found in Norway. (Symbolae Osloenses, fasc. XIX, 1939, p. 133—4.)
- HOVSTAD, JOHAN. Humor hos dei gamle nordmenn og islendingar. (Syn og Segn 1940, s. 184—92.)
- HVINDEN-HAUG, OLE FR. De eldste tegninger av Hovedøens kloster-ruiner. (St. Hallvard 1939, s. 40—4.)
- INDREBØ, GUSTAV. Naturnamn i Gudbrandsdalen. (Årbok for Gudbrandsdalen, s. 103—18.)
- ISACHSEN, FRIDTJOV. Langskibsnaustene ved Ferkingstad og landhevingen. Zusammenfassung. (Norsk geografisk tidsskrift VIII, 1940, s. 94—104.)
- IVERSEN, THOR. Norske båttyper i den gamle tid. (Naturen 1940, s. 246—56.)

- Jorda og livet på jorda gjennom tidene. Av V. M. Goldschmidt, Olaf Holtedah, A. Heintz, A. W. Brøgger, Johs. Bøe. Oslo 1939. 236 ss. Ill. (Universitetets radioforedrag nr. 246.)
- KALDHOL, H. H. Om fjellgrunn og jord i Bolsøy. (Bolsøyboka. Molde 1939. S. 49—84.)
- KAPELRUD, ARVID S. Jahves tronstigningsfest og funnene i Ras Sjamra. (Norsk teologisk tidsskrift 1940, s. 38—58.)
- KOLDERUP, N.-H. Stednavn og geologi. (Naturen 1939, s. 181—7.)
- LIE, HÅKON. Ein gamal kultus. (Mål og Minne 1939, s. 11—3.)
- L'ORANGE, HANS PETER. Un monumento onorario di Diocleziano al Foro Romano. (L'Urbe 4, nr. 7, 1939, p. 1 ff.)
- Rom und die Provinz in dem spätantiken Reliefs des Konstantinsbogens. (Jahrbuch des Deutschen archäologischen Instituts 1936, Archäologischer Anzeiger 51. S. 595 ff.)
- Ein unbekanntes Augustusbildnis (Δράγμα Martino P. Nilsson dedicatum. Lund 1939. S. 288—96.)
- Guerrieri etiopici nelle armate imperiali Romane. (Roma 1936, s. 217 ff.)
- Solitemplene. (Tidskrift för Konstvetenskap 1938, s. 24—32.)
- Ein unbekanntes Porträt Konstantins des Großen. Symbolae Osloenses, fasc. XVIII, 1938, p. 115—23.)
- Ein tetrarchisches Ehrendenkmal auf dem Forum Romanum. (Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts, Röm. Abt. 53, Roma 1938. S. 1 ff.)
- und A. VON GERKAN. Der spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens. Textb. I—XII + 238 Ss., 65 Abb., 3 Tafeln. Planchenb. 50 Tafeln. (Studien zur spätantiken Kunstgeschichte 10. Hgg. v. Arch. Institut d. Deutschen Reiches. Berlin 1939.)
- LUND, HARALD EGENÆS. Undersøkelser av jernalders gårdsanlegg på Fosse og Grødeim i Time prestegjeld, Høg-Jæren. (Stav. Mus. Årsh. 1938—39, s. 35—54.)

- MIDTTUN, KJELL. Fjellmarknadene og handelen mellom Austland og Vestland i gamal tid. (Syn og Segn 1940, s. 273—83.)
- MOBERG, OVE. Slaget ved Svolder eller slaget i Øresund? (Historisk tidsskrift 32, s. 1—26.)
- NUMMEDAL, JON. Vikingetidens jern. (Naturen 1940, s. 283—5.)
- OLSEN, MAGNUS. Runer og helligsteder. (Norsk kulturhistorie I, s. 147—206. Oslo 1938.)
- Stedsnavn. (Nordisk Kultur V. Utgitt av Magnus Olsen.) Innledning, s. 1—3. Norge, s. 4—52. Oslo 1939.
- En norsk runeinnskrift og en islandsk ættartala. (Heidersskrift til Gustav Indrebø 17. nov. 1939, s. 176—86.)
- Kjøgbarn og kjøkursvein. (Mål og Minne 1940, s. 9—16.)
- Fosse-innskriften. (Stav. Mus. Årsh. 1938—39, s. 55—61.)
- Sigtuna-amuletten. (Avh. Vid. Ak. II 1940. No. 3. 48 ss.)
- PETERSEN, JAN. Oldsaksamlingens tilvekst 1938. (Stav. Mus. Årsh. 1938—39, s. 7—34.)
- Arkeologi og bygdehistorie. (Heimen 1939, s. 159—63.)
- PETERSEN, THEODOR. Et gravfunn fra merovingertid på Storfosna, Ørland. (T. V. F. XII, nr. 27. Trondheim 1940, s. 96—9.)
- Om Bolsøy i den hedenske oldtid. (Bolsøyboka. Molde 1939. S. XIX—XXXVII.)
- SCHREINER, K. E. Trekk av trepanasjonens historie. (Naturen 1940, s. 161—86.)
- SOLHEIM, LUDVIG. Stavanger og nermaste oppland i gamal tid. (Rogaland Historielag. Årsskrift 1940, s. 6—12.)
- ØSTBERG, KRISTIAN. Trolling. (Heimen 5, s. 78—94, s. 109—30.)

FORKORTELSER

- Ab. = Årsberetning fra Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Oslo.
- Avh. Vid. Ak. I (II) = Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Matematisk-naturv. Klasse I (Historisk-fil. Klasse II).
- B. M. Skr. = Bergens Museums Skrifter.
- B. M. Årb. = Bergens Museums Årbok.
- Stav. Mus. Årsh. = Stavanger Museums Årshefte.
- Tr. Mus. Årsh. = Tromsø Museums Årshefte.
- Nord. Num. Årsskr. = Nordisk Numismatisk Årsskrift.
- T. V. F. = Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger, Trondheim.
- T. V. S. = Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, Trondheim.
- N. T. f. Sprog. = Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap.
- U. O. Årb. = Universitetets Oldsaksamlings Årbok, Oslo.
- U. O. Skr. = Universitetets Oldsaksamlings Skrifter.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Styrets årsberetning

Representantskapet holdt møte i Universitetets møtesal torsdag 23. november 1939. Preses refererte årsberetning og regnskap. Styret meddelte at det fra neste regnskapsår ville gå over til en annen oppstilling av regnskapet, utvisende taps- og vinningskonto samt status.

Representantskapet besluttet å foreslå gjenvalg av de uttredende styremedlemmer: Treschow, Eliassen, Middelthon og Hermundstad. Og likeens av revisorene Bjercke og Raabe.

Generalforsamlingen, den fjerde ordinære, holdtes deretter i Vikingeskiphuset på Bygdøy, hvortil deltagerne kjørte i busser.

Preses refererte årsberetningen (trykt i VIKING III, 1939, side 133), som ble vedtatt uten bemerkninger.

Preses fremla videre regnskap pr. 1. november 1939 med revisorenes påtegning av 7. november. Det forelå i særtrykk for medlemmene på generalforsamlingen, som ga décharge.

Valg. Generalforsamlingen gjenvalte de uttredende styremedlemmer Treschow og Eliassen med varamenn Middelthon og Hermundstad. Likeledes gjenvalt revisorene Bjercke og Raabe.

Deretter demonstrerte professor A. W. Brøgger den ferdig restaurerte Gokstadbåt nr. 1 og i tilslutning hertil ga ingeniør Fr. Johannesen en del opplysninger av teknisk art ved dette restaureringsarbeide (se Fr. Johannessens artikkel om dette i nærværende bind av VIKING, side 125).

Etter generalforsamlingen ble holdt en vellykket sammenskuddsfest i Røde Sal på Grand.

Selskapets virksomhet siden 23. november 1939.

Styret har hatt den tilfredsstillende at medlemskapet stort sett ikke har sviktet. Antallet av representantskapsmedlemmer er dog gått noe ned. Selskapets medlemmer utgjør pr. 1. november 1940 i alt 660.

Meget viktig er det at vi til tross for de ekstraordinære tider ikke har noen svikt av betydning i form av kontingentrestanser. Stort sett må den økonomiske stilling sies å være tilfredsstillende, men som forholdene ligger an, har Styret ment at det er nødvendig å rette en oppfordring til medlemmene om å søke å øke medlemstallet, hver i sin krets.

I oktober 1940 har derfor Styret sendt ut til medlemmene et opprop, hvorav hitsettes:

„I november i år skal Selskapet ha sitt femte ordinære årsmøte.

Fra første stund har Selskapet satt seg aktive mål: Å samle norsk arkeologisk forskning til møte med de interesserte i by og bygd, dels ved utgivelsen av „Viking“, dels ved å holde møter og stevner ved viktige kulturhistoriske minner i Norge. Styret har sett det som en hovedoppgave å gjøre Selskapet til et lands-selskap, men tidsomstendigheter har lagt enkelte hindringer i veien som vi dog sikkert, når noen tid er gått, skal kunne overvinne.

Hva det nå gjelder er å få en sterk oppslutning omkring vårt arbeid for å styrke de nasjonale verdier som alt arbeid med Norges oldtid er med å skape. Derfor retter Styret denne henvendelse til Selskapets medlemmer.

Medlemskapet koster 5 — fem — kroner året, og da får man også „Viking“ som ellers i bokhandelen koster 10 kroner for ikke-medlemmer.

Skal vi kunne opprettholde vårt arbeidsprogram i denne tiden, trenger vi ny støtte, mer samvirke, nye medlemmer, stadig nye medlemmer. Derfor ber vi med dette Norsk Arkeologisk Selskaps medlemmer om å søke å skaffe nye medlemmer, hver i sin krets.“

Styret har hatt den glede at denne oppfordring har fått stor tilslutning.

Som et ledd i å holde oppe samfølelsen og interessen ordnet Styret en tur til Raknehaugen for medlemmene søndag 8. september 1940. Det meldte seg over 70 deltagere som i reserverte vogner i det ordinære morgentog reiste til Jessheim og herfra dels spaserte, dels bilte til Raknehaugen. Her beså man de pågående utgravninger, hvoretter professor A. W. BRØGGER ga en oversikt over utgravningens historikk som ledd i en større systematisk arkeologisk undersøkelse av Norges eldste historie. Etterpå samledes man i arbeidsbrakkas forsamlingslokale og her ga utgravningens ledere dr. SIGURD GRIEG og ingeniør HARALD ALFSEN en fullstendig utredning av selve undersøkelsens gang fra juni 1939 til dato. Sosialdepartementets leder av ungdomsarbeidet, byråsjef JACKBO, ga en redegjørelse for det sosiale program ved de opplæringsarbeider for arbeidsløs ungdom, hvori arbeidet med Raknehaugen er et ledd.

Tidsomstendigheter har lagt noen hindringer i veien for den landsvirkosomhet som Styret har tatt sikte på. Man har bl. a. drøftet å fortsette med å utgi brosjyrer, nå i første rekke med stoff fra vestlandet og nordenfjells. Foreløpig avhenger dette tiltak og andre (f. eks. større publikasjoner, foredrag, oversikter) av om man kan ikke bare opprettholde, men helst øke det nåværende medlemstall. Derfor finner Styret i inneværende år å måtte begrense seg til utgivelsen av „Viking“ IV.

Trekronologien, se årsberetning i „Viking“ III, 1939, side 137. Sekretæren, A. W. Brøgger, har gitt følgende beretning: Kommisjonen holdt sitt første møte 24. november 1939. Professor Jens Holmboe ga en utredning av trekronologiens metode og mål og omtalte videre mulighetene for i Norge å nå til bestemte resultater. Sekretæren redegjorde for det forberedende arbeid som var utført av en komité: Brøgger, Holmboe, Lynge, Vreim og Dannevig Hauge, hvoretter man skulle sette arbeidet i gang på levende trær (stående skog), derpå gå

bakover ved å benytte seg av tømmer i bygninger som er daterbare, etter hvert eldre og eldre bygninger, til stavkirkene, gravkamrene i vikingeskipene osv. En meget viktig årsak til at spørsmålet er blitt aktuelt er som kjent den svenske forsker Ebba Hult de Geers undersøkelser av gammelt tømmer fra Raknehaugen (se Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1937). Hun var ved den trekronologiske undersøkelsen kommet til at denne store haugen var bygget i 934, mens professor Brøgger har ment at haugen er fra folkevandringstiden. Herved har hele dette store spørsmål fått aktuell interesse. Brøgger mente også at man etterhånden måtte kunne komme så langt at man skulle få en eksakt datering av furustokkene i myrene på Hardangervidda. Fægri, Ove Arboe Høeg, Erling Eide, Asbjørn Ording ga viktige bidrag til diskusjonen. Anders Bugge, Magnus Olsen og Harry Fett la den største vekt på at arbeidet med stavkirkene måtte tas opp straks. Det ble oppnevnt et arbeidsutvalg bestående av Brøgger, Eide, Holmboe, Lyng og Vreim med Dannevig Hauge som sekretær til å forsøke arbeidet igangsatt. Utvalget holdt møte 28. november og vedtok hovedlinjene for en større plan som delvis forutsatte privat finansiering. Da finskekrigen umiddelbart etter brøt ut, bortfalt dessverre denne forutsetning. Man måtte foreløpig vente og se tiden an. I mellomtiden hadde imidlertid Forskningsfondet bevilget et beløp til undersøkelser i Trøndelag ved cand. real. Eidem. Krigsbegivenhetene i Norge i april forsinket virkeligjørelsen av den bredt anlagte plan. Arbeidsutvalget håper imidlertid på en lysning så planen kan bli satt i verk.

I august 1940 meddelte sekretæren, dr. Eivind S. Engelstad at han ønsket å tre tilbake fra 1. september, idet han mente at det ikke lenger er nødvendig å ha både generalsekretær og sekretær nå når Selskapet er over startens første vanskelige år. Styret har innvilget fratredelsen og har samtidig gitt uttrykk for sin anerkjennelse av den store og gagnlige virksomhet som dr. Engelstad har utført for Selskapet i de grunnleggende år.

Styret har deretter delt kontorarbeidet mellom kassereren, T. Dannevig Hauge, og kontorassistent fru Marta Ursin.

Regnskapet som er oppgjort pr. 1. november er tatt inn her side 184 etter den nye oppstillingsmåte.

Valg. Etter statuttene velges preses for tre år av gangen og står således på valg til den ordinære generalforsamling 23. november. Av styret uttrer Cato Rachlew og Haakon Shetelig med varamennene Knut Hermundstad og H. Gabrielsen. Også generalsekretæren, som velges for tre år av gangen, står på valg i år.

Videre skal generalforsamlingen velge to revisorer.

Oslo, 1. november 1940.

Henrik Bergh.	F. M. Treschow.	
Georg Eliassen.	H. Gabrielsen.	Knut Hermundstad.
Cato Rachlew.	Haakon Shetelig.	K. N. Stensrud.
	A. W. Brøgger.	

REGNSKAP

fra 1. november 1939 til 1. november 1940.

GEVINST- OG

Debet:

Årbok og andre trykningsomkostninger . kr.	6 744.84	
Honorarer og oversettelser..... »	686.25	
	<hr/>	kr. 7 431.09
Kontorhold	»	844.45
Gasjer	»	1 125.00
Diverse	»	527.05
Balanse	»	2 202.20

kr. 12 129.79

STATUS PR.

Aktiva:

Utestående fordringer	kr.	6 740.00
Bankkonto nr. 140 212		140.69
—»— 117 638 (Fondet)..... »		2 061.51

kr. 8 942.20

TAPSKONTO

Kredit:

Saldo pr. 1. november 1939	kr.	3 117.06
Kontingenter:		
62 representantskapsmedlemmer à kr. 100.00	kr.	6 200.00
524 vanlige medlemmer	»	2 618.50
1 vanlig livsvarig medlem	»	50.00
		<hr/>
	»	8 868.50
Job. Grundt Tanum, oppgjør boksalg	»	55.00
Renter, konto 140 212	kr.	38.05
Renter, „ 117 638 (Fondet)	»	51.18
		<hr/>
	»	89.23
		<hr/>
		kr. 12 129.79
		<hr/>

1. NOVEMBER 1940

Passiva:

Kreditorer	kr.	0.00
Balanse (netto formue)	»	8 942.20
		<hr/>
		kr. 8 942.20
		<hr/>

1. november 1940.

T. Dannevig Hauge.

Revidert 4. november 1940.

*Gustav E. Raabe.**Alf Bjercke.*

1

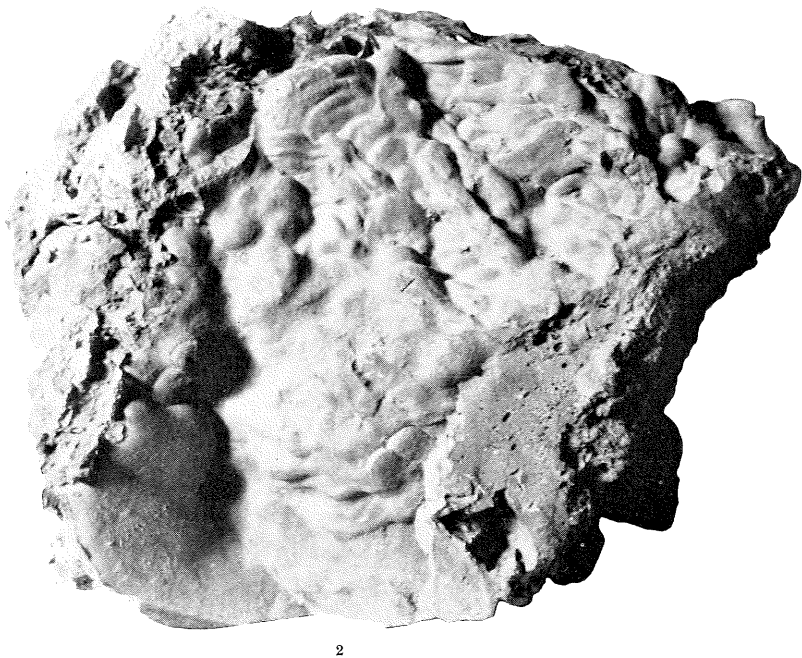
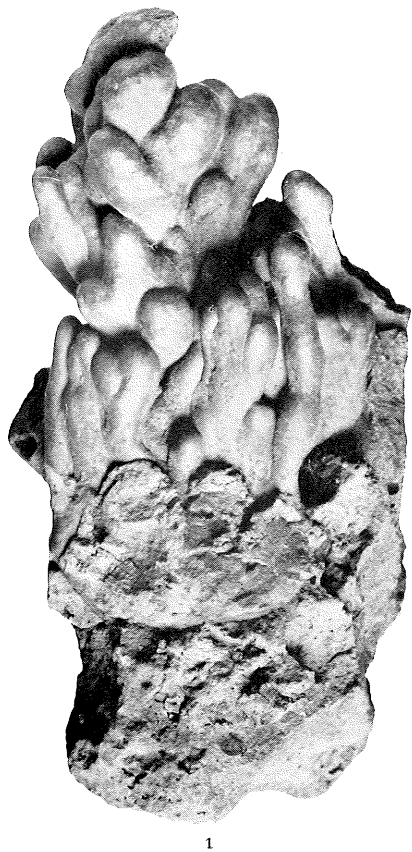

2

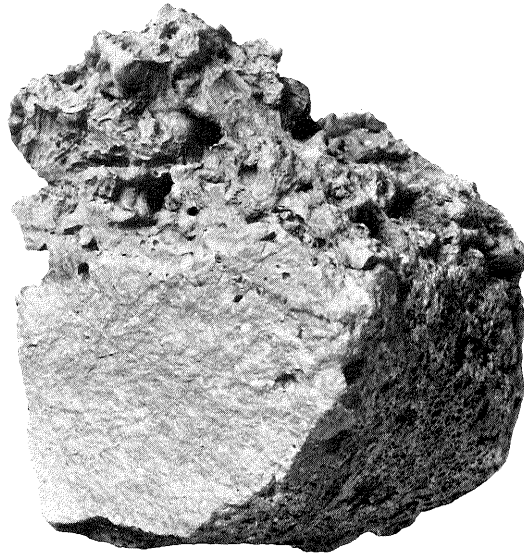

3

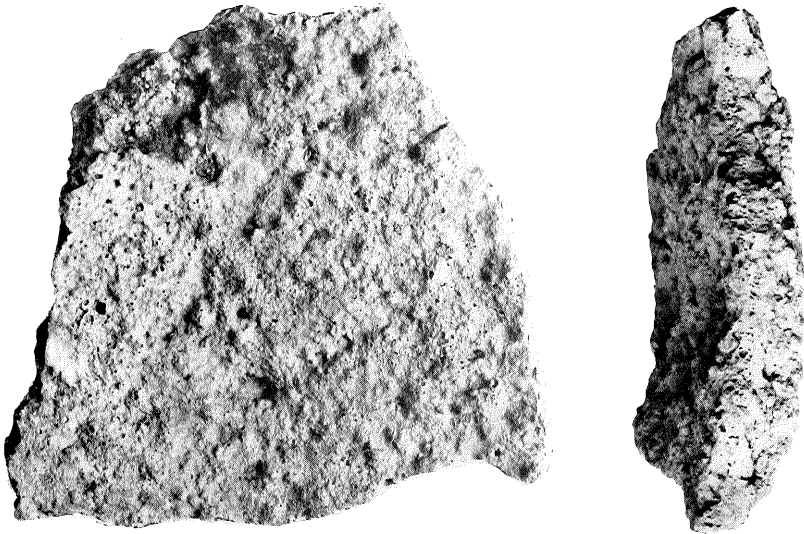
1—2. Sintreslagg fra Myrhaugen. 3. Renneslagg fra Myrhaugen II.

1. Tappeslagg fra Myrhaugen II. 2. Størkneslagg fra Myrhaugen II.

1

2

1. Størkneslagg fra Fagstad. 2. Leirgryteskår (blesterforing) fra Skåtålien. Sett innenfra og fra siden.

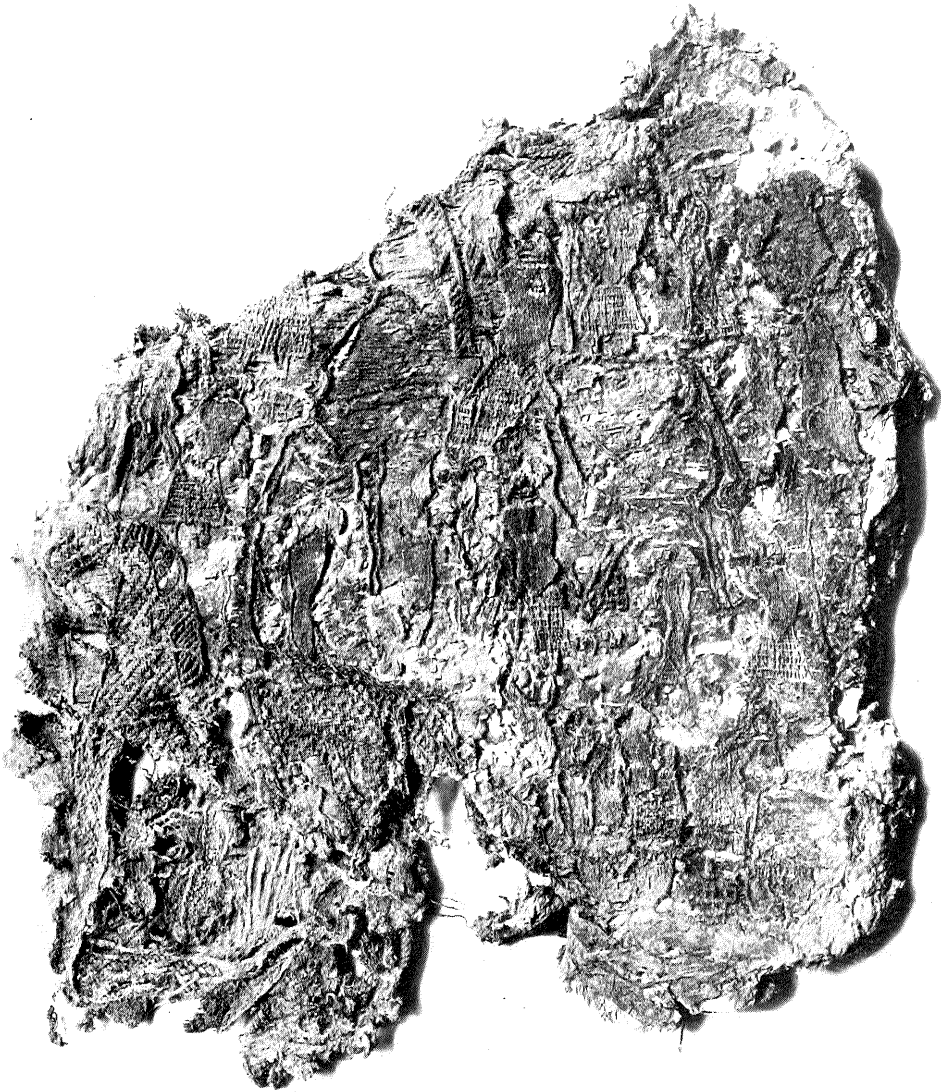

1

2

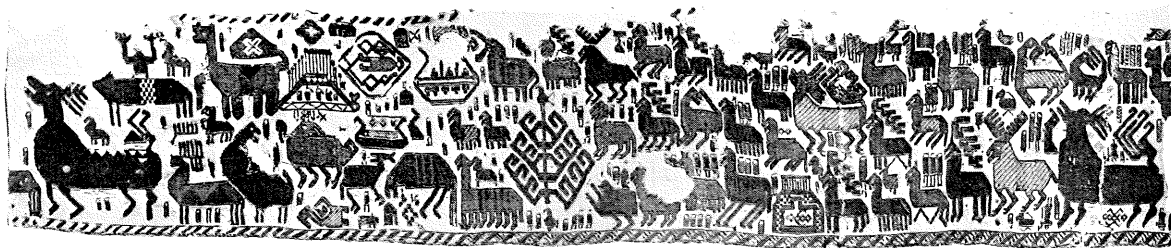
1. Blestergrop fra Skåtålien, Vågå. 2. Blestergrop fra Raubekken III.
Långmorke Statsalmenning, Vågå.

Fragment av revle (gammelnordisk billedvev) fra Oseberg.
Samme stykke som tekstfig. 1 og delene til venstre på rekonstruksjonen,
farveplansjen.

Billedsten fra Gotland, Tängelgårda I.
Efter Sune Lindqvist: Gotlands Bildsteine.

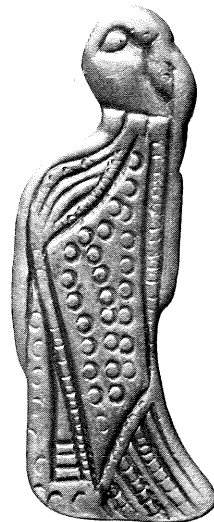
1

2

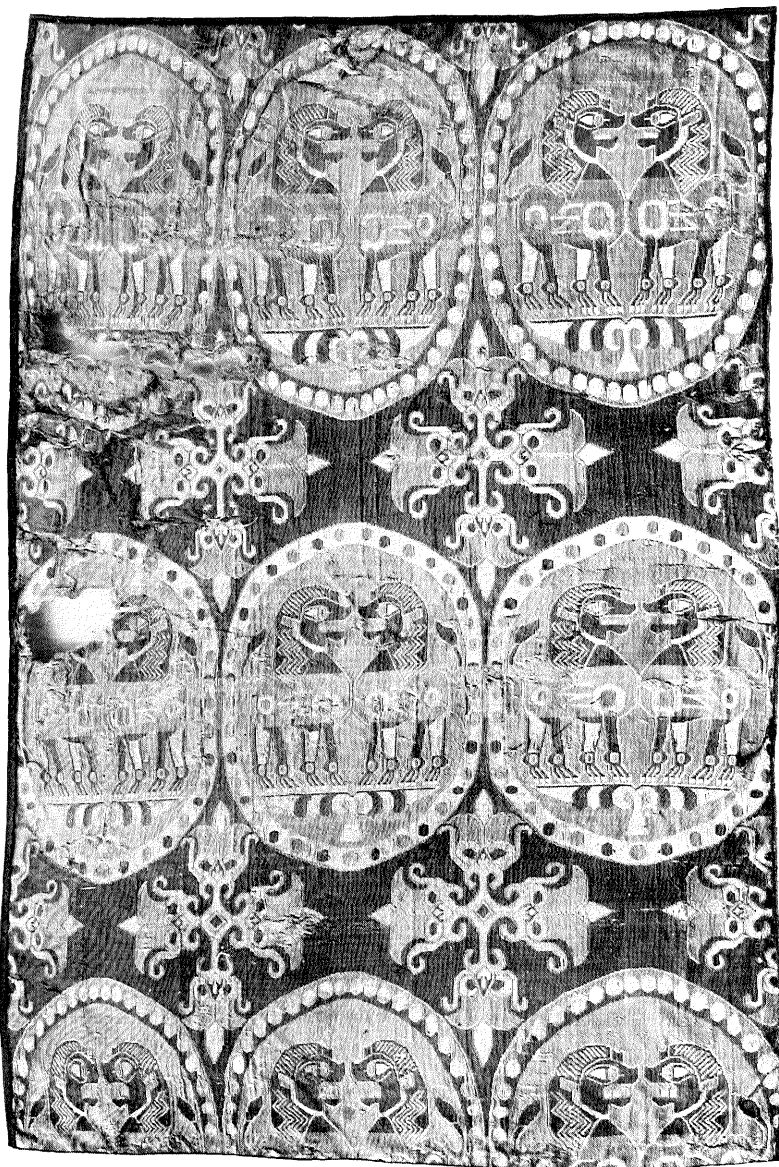

3

4

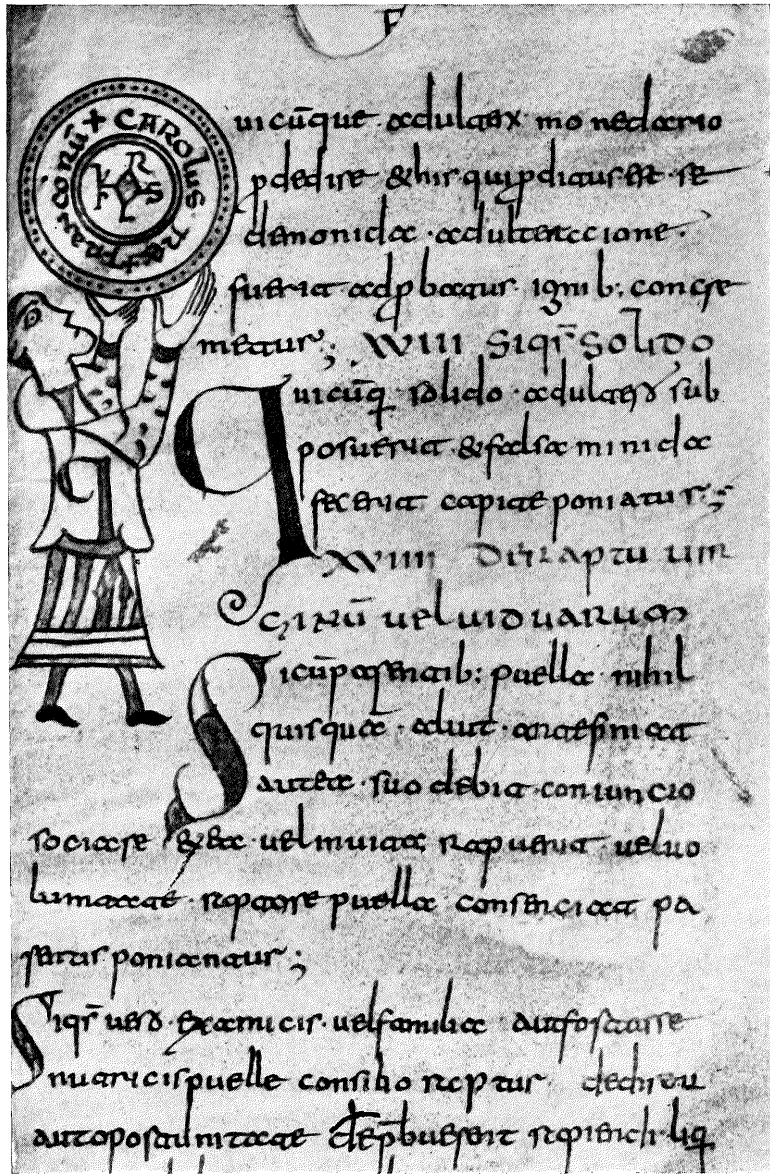
1. Middeltidersk revle fra Øverhogdal kirke, Herjedalen. 2. Kvinnefigur av sølv fra Tuna, Uppland.
3. Gullplate med manns- og kvinnefigur fra Hauge, Jæren. 4. Kvinnefigur av sølv fra Grödinge, Södermanland.

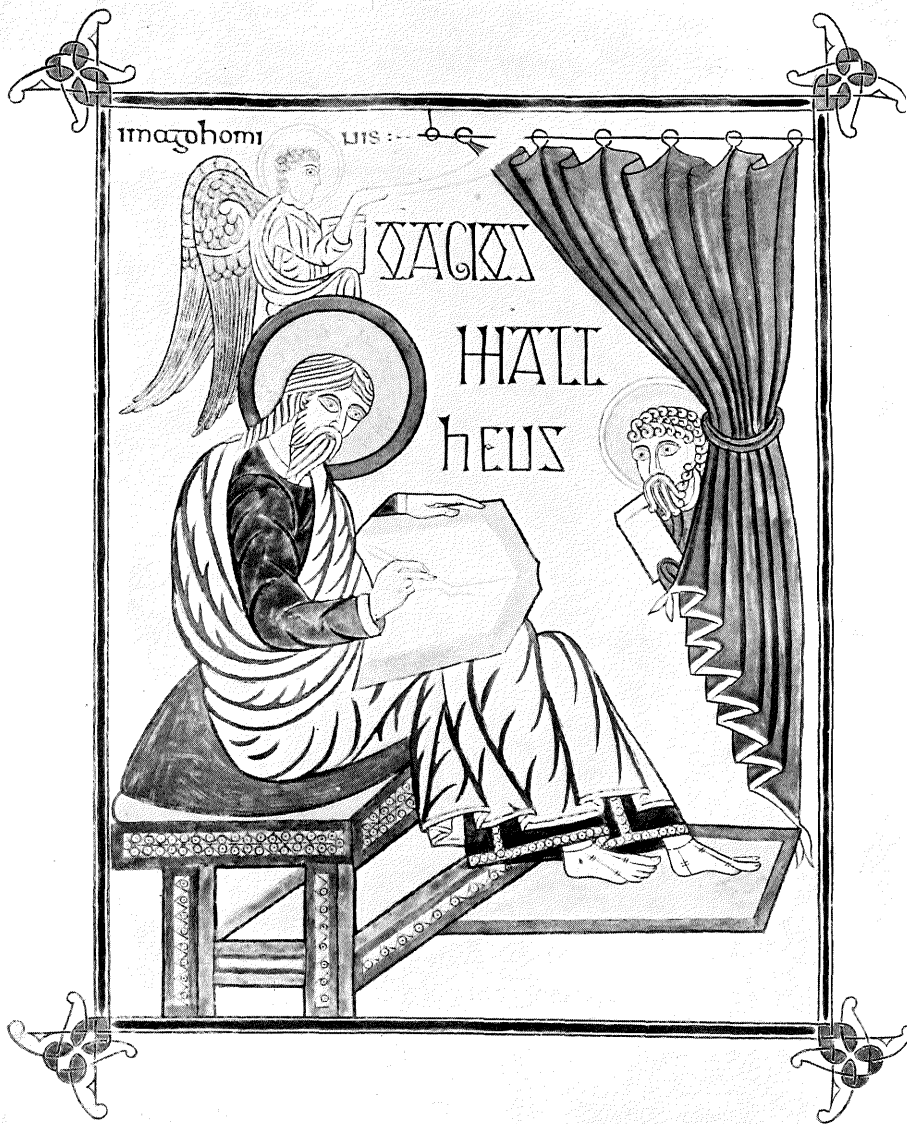
Tidlig middelaldersk silkestoff fra Sancta Sanctorum.

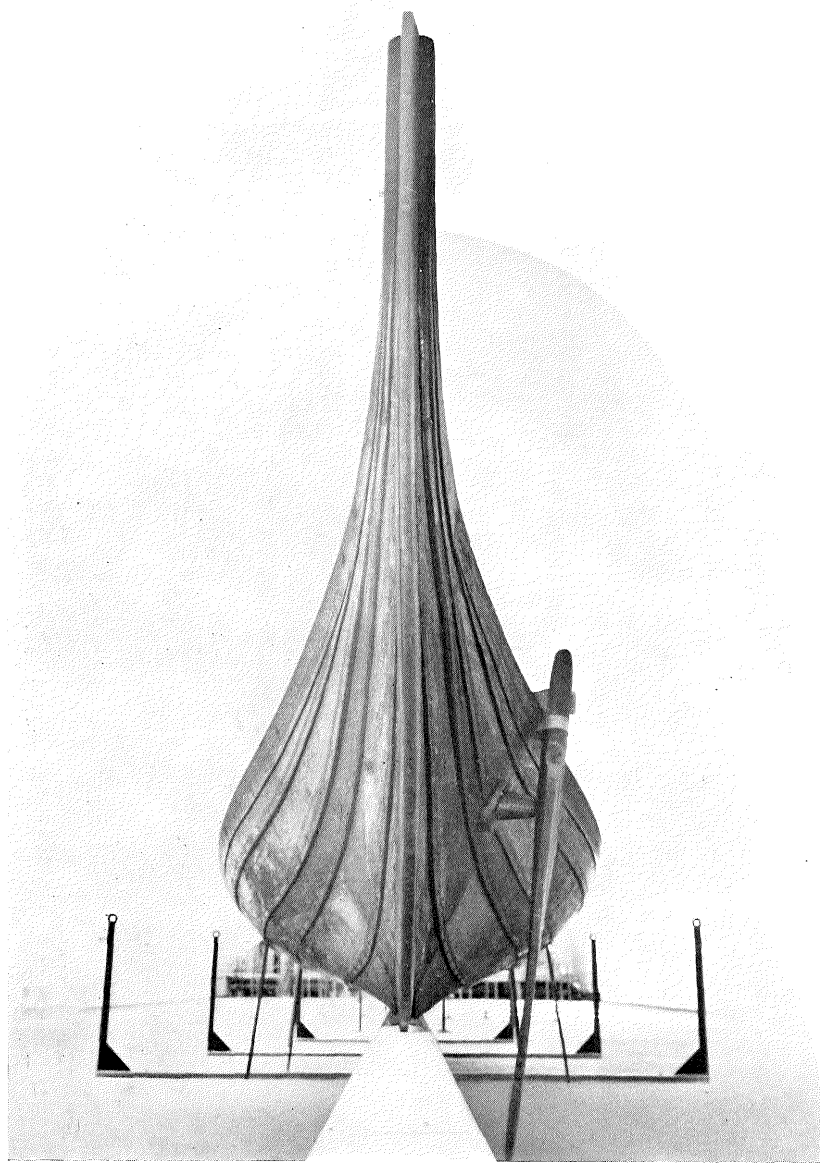
Kvinnefigurer med kjole og kappe på illuminert manuskript fra Paris.
Efter Zimmermann: Vorkarolingische Miniaturen.

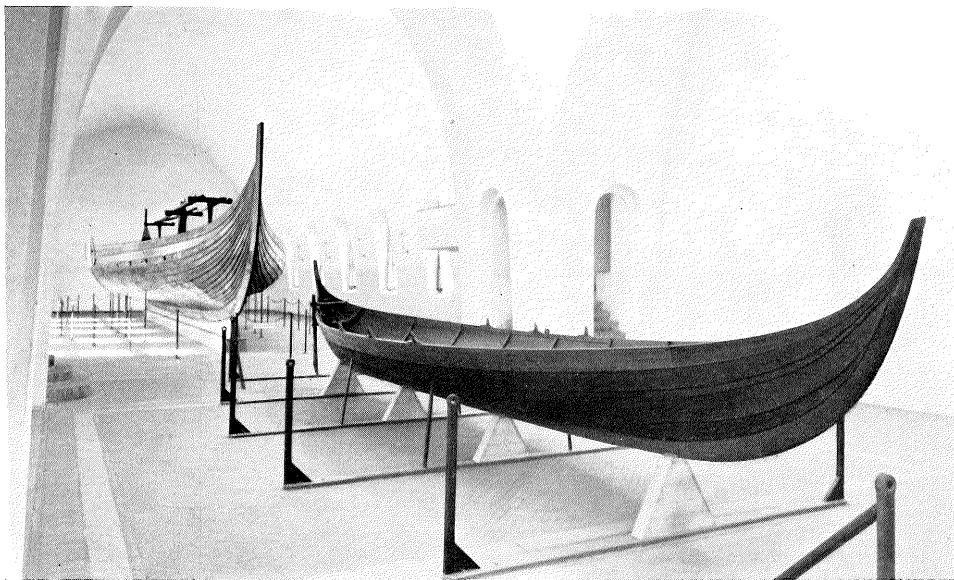
Mannsfigur iført kjortel og kofte. Illuminert manuskript
 Leges Barbarorum i St. Gallen.
 Efter Zimmermann.

Mannsskikkelse iført kjortel og kappe. Illuminert manuskript, Book of Lindisfarne.
Efter Zimmermann.

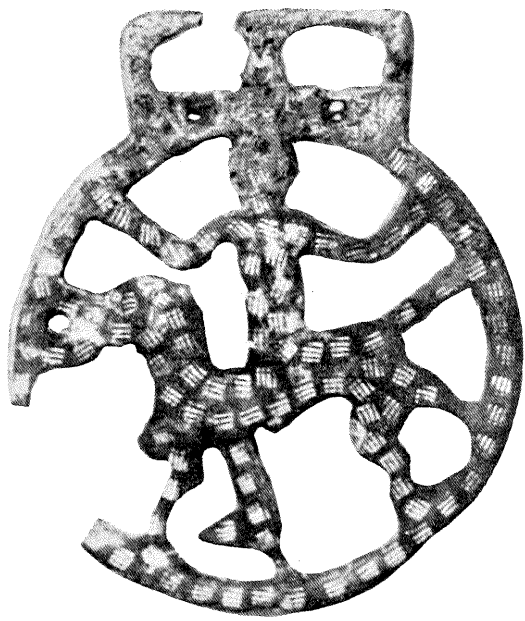
Et fortegnet billede som allikevel tydelig viser bordgangenes vakre, rene løp og hvordan roret er festet.

1. Båten sett fra styrbord låring. I bakgrunnen Gokstadskibets gravkammer.
2. Båten sett fra styrbord baug. I bakgrunnen Gokstadskibet.

1

2

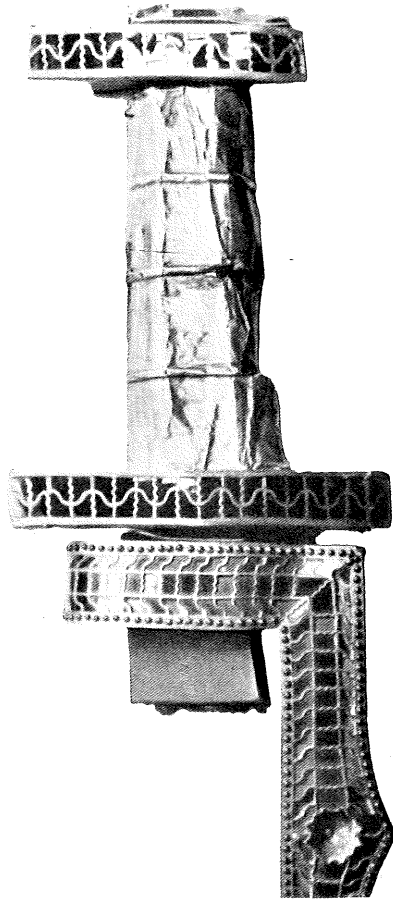

3

1. Oberesslingen, Württemberg. (Etter Holmqvist.)
2. Niederbreisig, Tyskland. (Etter H. Kühn.)
3. Mongoliet. (Etter H. Kühn)

1

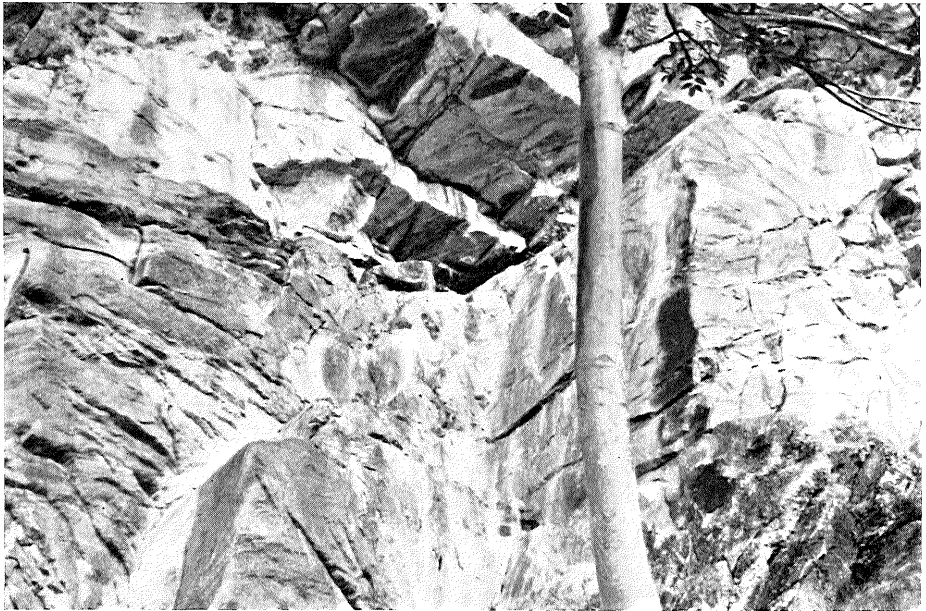

2

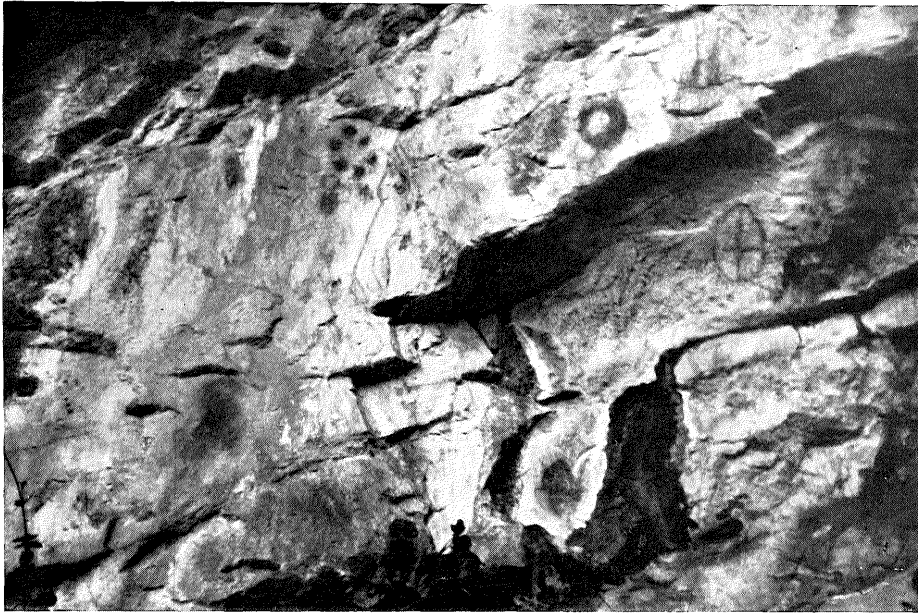

3

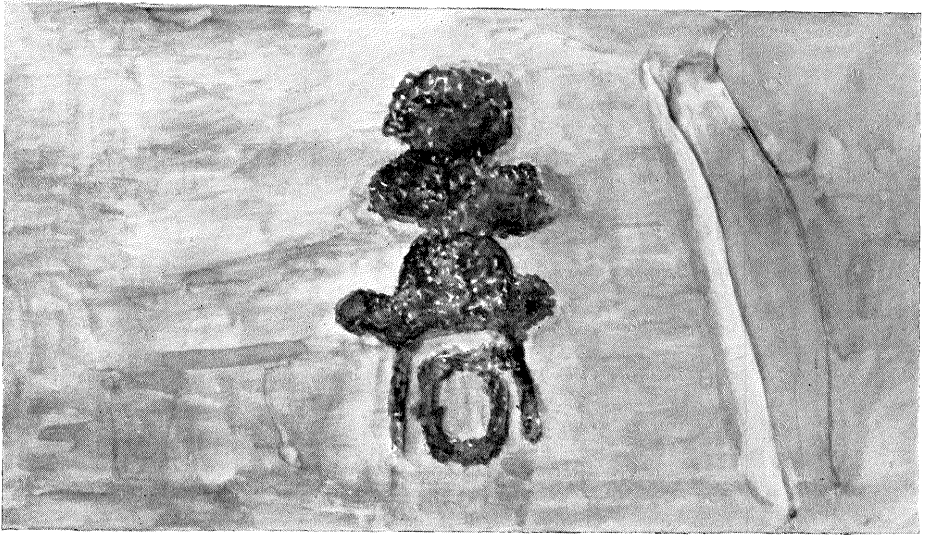
1. Antakelig Nord-Frankrik. (Etter Laur-Belart.) 2. Tournai, Belgia. Childeric's sverd. (Etter Laur-Belart.)
3. Snartemo, Hægebostad, Vest-Agder.

1. Utsikt fra Årsandhelleren mot vest.
2. Fra Årsandhelleren. Billedflater bak asketreet til høyre, til venstre og over hulen.

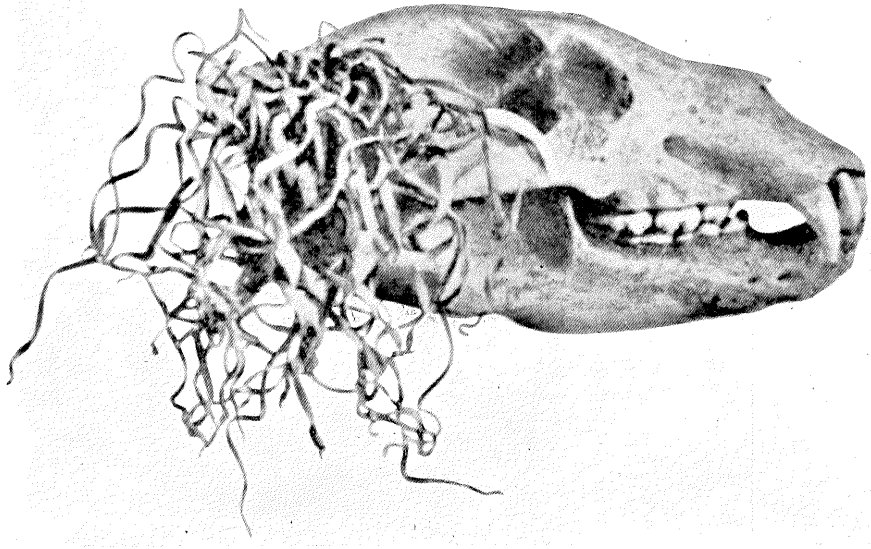
1. Billedgruppe på hellerveggen til venstre for hulen.
2. Gudebilde over åpningen til hulen.

1. Gudinnen på alteret. Etter akvarell av frk. M. Bødtker.
2. Maling på loddrett fjellvegg under det store solbildet.

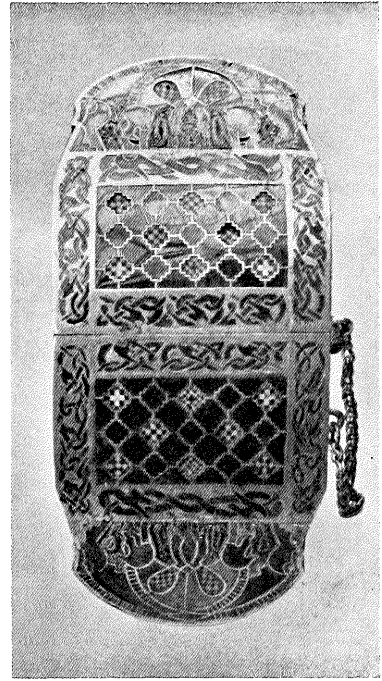
1

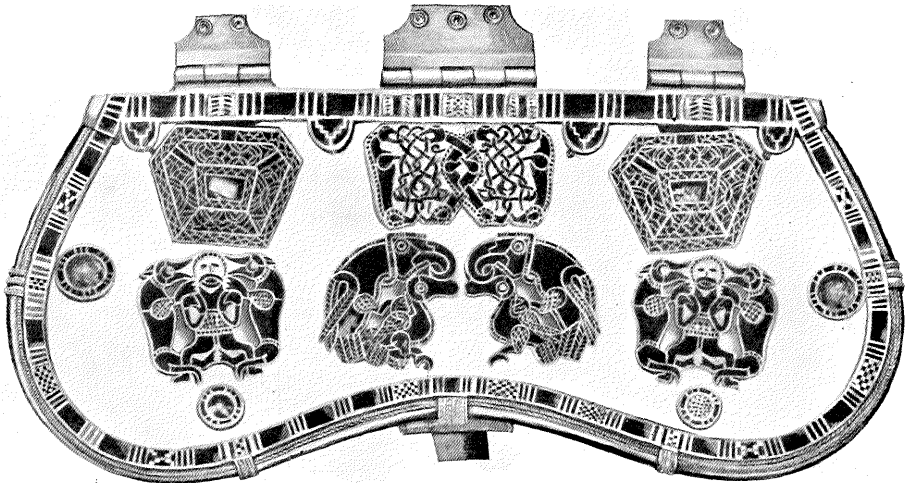
2

1

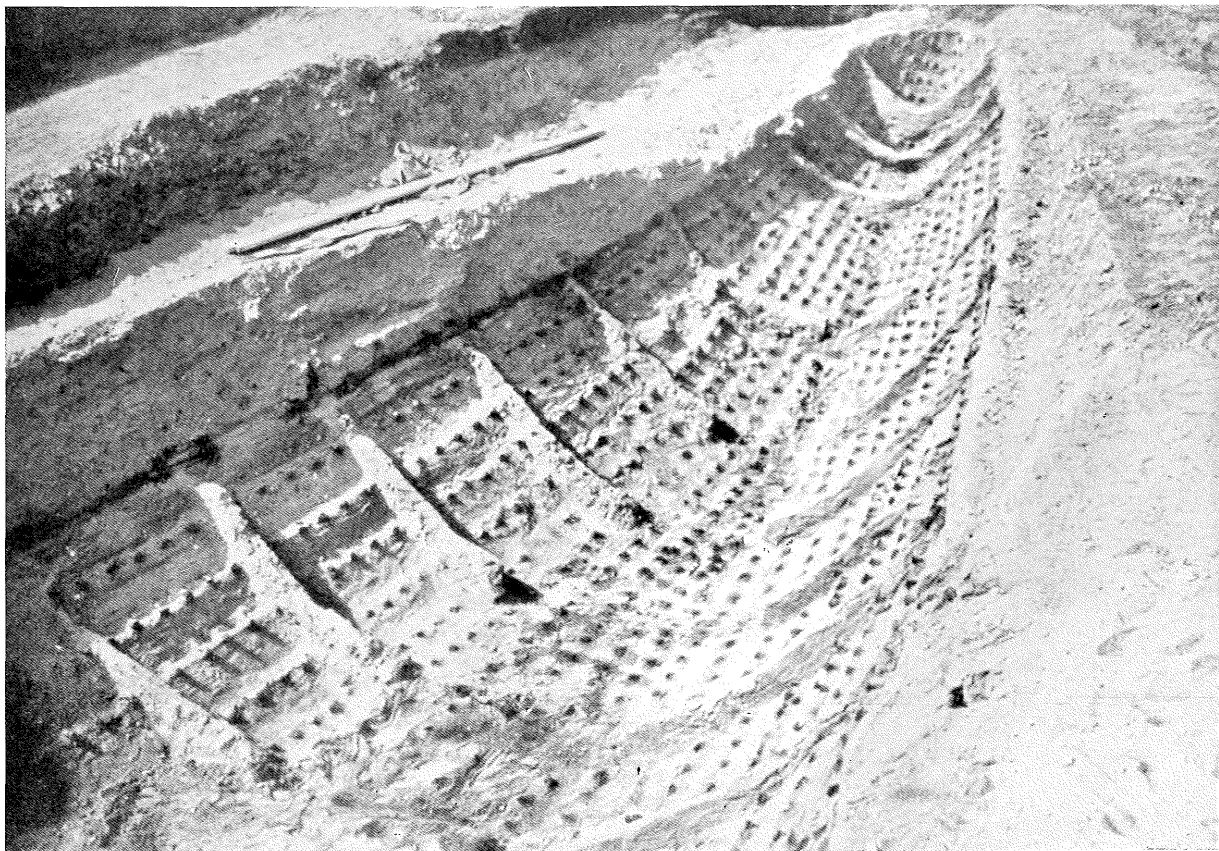

2

3

1. Spenne av gull med dyreornamentikk og niello-innlegning.
2. Hektespenne av gull med innlagt granatsten, glassmosaikk og filigransarbeide.
3. Ramme av gull med syv små gullbeslag og fire runde knapper, alt prydet med mønstre i innlagt arbeide, til klaffen på en pung.

Akterstevnen av Sutton Hoo-skibet. Alt treverk er forsvunnet og kunde bare følges som lag av mørk sand.

